

szerkesztette:
SÁRINGER JÁNOS

Fordulópontok és gazdasági növekedés Közép-Európában

APOSZTRÓF

Fordulópontok és gazdasági növekedés
Közép-Európában

szerkesztette:
SÁRINGER JÁNOS

© dr. Buday-Sántha Andrea
© dr. habil. Domonkos Endre
© dr. Engelberth István
© dr. Ferkelt Balázs
© dr. Gyene Pál
© dr. Kucséber László Zoltán
© Papp Erik
© Péterfi Csaba
© dr. Pintér István
© dr. habil. Sági Judit
© Sándorné prof. dr. Kriszt Éva
© dr. habil. Sáringer János

Szakmai lektor: prof. dr. Vasa László

ISBN 978-615-5992-88-9

Kiadja: © Aposztróf Kiadó, 2021
Nagy és Heteyi Kft.
www.aposztrof.hu

Fordulópontok és gazdasági növekedés Közép-Európában

szerkesztette:
SÁRINGER JÁNOS

Aposztróf, Budapest, 2021

TARTALOM

Előszó	7
A közép-ázsiai köztársaságok járványkezelési politikái: orosz–kínai vakinaversengés a régióban? DR. ENGELBERTH ISTVÁN DR. GYENE PÁL	9
A munkaerőpiaci folyamatok alakulása és mérésének lehetőségei a visegrádi országokban DR. FERKELT BALÁZS SÁNDORNÉ PROF. DR. KRISZT ÉVA	33
A tiszteletbeli konzulok szerepe a COVID-19 világjárvány utáni nemzetközi kapcsolatokban DR. PINTÉR ISTVÁN	51
A kommunikáció, a hálózatfejlesztés (5G) szerepe a régiófejlesztésben, különös tekintettel Közép-Európára DR. BUDAY-SÁNTHA ANDREA	75
Magyarország gazdaságpolitikája az 1970 és 1989 közötti időszakban. Elmulasztott évtizedek és növekvő eladósodás DR. HABIL. DOMONKOS ENDRE	97
Pénzügyi tudatosság – fókuszban a megtakarítási és befektetési szokások DR. HABIL. SÁGI JUDIT PAPP ERIK	117
M&A ügyletek a COVID-19 tükrében DR. KUCSÉBER LÁSZLÓ ZOLTÁN	131
A menedzsment eszközök változása a vizuális szimulációk hatására PÉTERFI CSABA	141

ELŐSZÓ

A Közép-európai Regionális Kutatócsoport 2018-ban alakult meg a Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Karán. Céljai között határoztuk meg a nemzetközi konferenciák szervezését és ennek alapján kötetek megjelentetését. A kutatócsoport megalakulása óta több nemzetközi konferenciát szervezett, a Covid-vírus globális terjedése következtében az utóbbi két évben online formában. Ebbe a sorba tartozik a *Fordulópontok és gazdasági növekedés Közép-Európában* című konferencia is, amelynek magyar nyelvű előadásából készültek jelen kötet tanulmányai.

A nyolc tanulmányt tematikus sorrendbe rendeztük, a szerzők a Budapesti Gazdasági Egyetem, a Külgazdasági és Külügyminisztérium, valamint a Szent István Egyetem munkatársai. A Covid-vírus hatással volt, van a mindennapi életünkre, ami a közbeszédben is megjelenik. De nemcsak a közbeszédben, hanem a tudományos vizsgálatok középpontjába is került. Ezt jelzi a kötetben megjelenő három tanulmány is: *A közép-ázsiai köztársaságok járványkezelési politikái: orosz–kínai vakcinaversengés a régióban?*; *A tiszteletbeli konzulok szerepe a COVID-19 világjárvány utáni nemzetközi kapcsolatokban*; *M&A ügyletek a COVID-19 tükrében*.

A további öt tanulmány gazdaság- és társadalomtudományi szempontból vizsgálja a közép-európai folyamatokat: *A munkaerőpiaci folyamatok alakulása és mérésének lehetőségei a visegrádi országokban*; *A kommunikáció, a hálózatfejlesztés (5G) szerepe a régiófejlesztésben, különös tekintettel Közép-Európára*; *Magyarország gazdaságpolitikája az 1970 és 1989 közötti időszakban. Elmulasztott évtizedek és növekvő eladósodás*; *Pénzügyi tudatosság – fókuszban a megtakarítási és befektetési szokások*; *A menedzsment eszközök változása a vizuális szimulációk hatására*.

Fontos rögzíteni, hogy a 2021 májusában rendezett nemzetközi, online konferenciát a Budapesti Gazdasági Egyetem Közép-európai Regionális Kutatócsoportja, a Külkereskedelmi Kar Nemzetközi Kapcsolatok Tanszéke és a Pénzügyi és Számviteli Kar Pénzügyi Tanszéke

szervezte. Köszönet illeti kollégáinkat, Ferkelt Balázst, Nagy Miladát és Sági Juditot a szervezésben és a kötet megjelentetésében végzett munkájukért.

Ferkelt Balázs – Sáringer János

A KÖZÉP-ÁZSIAI KÖZTÁRSASÁGOK JÁRVÁNYKEZELÉSI POLITIKÁI: OROSZ-KÍNAI VAKCINAVERSENGÉS A RÉGIÓBAN?

dr. Engelberth István

egyetemi docens, BGE-PSZK, Üzleti Gazdaságtan Tanszék
Engelberth.Istvan@uni-bge.hu

dr. Gyene Pál

főiskolai docens, BGE-KKK, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék
Gyene.Palistvan@uni-bge.hu

ABSZTRAKT

A közép-ázsiai térségre a Szovjetunió széthullását követően a saj-
tóban, csakúgy mint a szakirodalomban sokszor hivatkoztak a nagy-
hatalmak – mindenekelőtt Oroszország és Kína – között újjáéledő
geopolitikai versengés, a „nagy játszma” arénájaként. Noha a régió
sokkal inkább egyfajta nagyhatalmi vákuumba került és geostratégiai
magárahagyatottságtól szenvedett. Az ezt követő évtizedekben pe-
dig Kína és Oroszország között számos területen inkább az együtt-
működés, illetve egyfajta komplementer reláció, mintsem a versen-
gés volt megfigyelhető a térségben. Mindenesetre kijelenthető, hogy
a 2020-ban kezdődött pandémia nyomán az esetleges regionális tö-
rekvések eddigi fő vetületei (katonai, gazdasági, kulturális) egy újabb
dimenzióval, a vakcinapolitikával bővültek. Oroszország és Kína a
vakcinafejlesztésre, gyártásra és exportra egyaránt a regionális, va-
lamint globális nagyhatalmi politika és presztízs eszközeként tekint.
Tanulmányunkban a közép-ázsiai köztársaságok járványkezelési
stratégiáinak rövid bemutatása mellett mindenekelőtt annak a kér-
désnek a megválaszolására teszünk kísérletet, hogy lehet-e orosz-kí-
nai vakcinaversengésről beszélni, vagy e téren is inkább a kooperáció
és a komplementaritás dominál a nagyhatalmak között. A kérdés Kö-
zép-Európa, különösen Magyarország, mint az Európai Unió egyet-
len, orosz és kínai vakcinát egyaránt alkalmazó tagállama számára
is kitüntetett relevanciával bírhat.

Kulcsszavak: Covid-pandémia, Közép-Ázsia, Kína, Oroszország, vakcinapolitika

ABSTRACT

Epidemiological strategies of the Central-Asian republics: Russian-Chinese vaccine competition in the region?

After the collapse of the Soviet Union, the Central Asian region was often referred in the press as well as in the literature as the arena of the “Great Game” - resurgence of geopolitical competition - between the great powers, especially Russia and China. Although in the 1990s the region fell much more into a kind of superpower vacuum and suffered from geostrategic “abandonment”. In the following decades, certain degree of cooperation and complementary relationship has emerged between China and Russia throughout many areas in post-Soviet Central Asia. In any case, it can be stated that in the wake of the coronavirus pandemic that the main aspects of possible regional hegemony rivalry (military, economic, cultural) have been expanded with a new dimension, namely: vaccine policy. Russia and China both see vaccine research, development, manufacturing, and export as instruments of regional and global superpower policy and prestige. In our study, in addition to a brief presentation of the epidemiological management strategies of the Central Asian republics, we also attempt to answer the question of whether there is a Russian-Chinese vaccine competition taking place in Central Asia, or cooperation and complementarity dominate in this very special policy area as well? The issue may also be relevant for Central Europe, especially for Hungary, as the only Member State of the European Union where both Russian and Chinese vaccines are used.

Keywords: Coiv-19 pandemic, Central Asia, Russia, China, vaccine policy

KÖZÉP-ÁZSIA:

AZ OROSZ-KÍNAI NAGYHATALMI VERSENGÉS ARÉNÁJA?

A Szovjetunió felbomlása gyökeresen új geostratégiai helyzetet teremtett és a nagyhatalmi versengés egy új arénája nyílt meg Közép-Ázsiában. A szakirodalom már-már közhelyszerűen hivatkozik arra, hogy a cári Oroszország és a brit birodalom „nagy játszmája” éled újjá, természetesen megváltozott szereplőkkel. ([1] 3–15., [2] 207–231.) Shiskin ezzel szemben úgy véli, hogy Közép-Ázsia az 1990-es évektől inkább stratégiai „magára hagyatottságban” szenvedett, és a nagyhatalmak csak korlátozott érdeklődést mutattak iránta. „Közép-Ázsia senki, számára sem jelent elsődleges prioritást” – idéz egy amerikai diplomatát ([3] 25. o.)

A közép-ázsiai köztársaságokat sokan még mindig Oroszország „hátsó udvarának” tekintik, és a nagyhatalmak közül valóban ez rendelkezik a mai napig a legkiterjedtebb politikai-diplomáciai kapcsolatrendszerrel, valamint a legszámottevőbb katonai „hard power” kapacitásokkal a régióban. Biztonsága szempontjából elsődleges és közvetlen érdeknek tekinti a status quo fenntartását, a regionális hegemonia a mindenkori külpolitika számára meghatározó jelentőségű a nagyhatalmi identitás fenntartása miatt. [4] Az öt köztársaság közül három (Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán) tagja az orosz dominanciájú Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének (Collective Security Treaty Organization). Ezzel szemben Türkmenisztán és a regionális vezető szerepre aspiráló Üzbegisztán mentesítették magukat az orosz katonai jelenléttől és minél önállóbb mozgástér megteremtésére törekednek.

A térség feletti orosz katonai „védőernyő” kiterjesztésével szemben kevesebb sikert hoztak a gazdasági reintegrálást megcélzó törekvések, ami mutatja hanyatlását, mint gazdasági erőközpont. [5] Az Eurázsiai Gazdasági Közösségnek például csak Kirgizisztán a tagja, 2015-től, bár valószínű a katonailag és energetikailag erősen Oroszországra utalt Tádzsikisztán csatlakozása is a jövőben. Az ok az lehet, hogy az integrációnak inkább csak Oroszország a haszonélvezője. [6] Talán ennek tudható be az, hogy 2020 januárjában az üzbég törvényhozás a tagság helyett inkább csak a megfigyelői státuszra szavazott. [7]

Oroszországnál napjainkban Kína dinamikusabb és proaktívabb aktornak tűnik a régióban. A közép-ázsiai köztársaságok aggregált árukereskedelmi forgalma Kínával már meghaladja az Oroszországgal és az EU államaival folytatott forgalom volumenét. [8]

Kína ezzel több ország esetében átvette Oroszországnak, mint hagyományosan a legfontosabb kereskedelmi partnernek, a szerepét. A mindennapi fogyasztási cikkek nagyobb részét az államok a 2010-es évek óta már Kínából importálják. [9] Kirgizisztán például máig is a térségbeli fő centruma az olcsó kínai tömegfogyasztási cikkek határ menti kereskedelmének és reexportjának. A bazároknak napjainkban is az ország teljes éves GDP-jét megközelítő értékben cserélnek gazdát a kínai fogyasztási cikkek. [10]

Közép-Ázsia fontos részévé vált az Övezet és Út Kezdeményezésnek (Belt and Road Initiative – BRI) is. Területén halad át az Európai Uniót és Kínát összekötő egyik folyosója. Kína energiaszükségleteinek kielégítésében is egyre fontosabb a szerepe a térségnek, az ambiciózus kínai beruházások döntően az energetikai, illetve a közlekedési infrastruktúra fejlesztéséhez kapcsolódnak. [11] A befektetések gyakran összefonódnak az autokratikus hatalommal, az azt uraló családokkal. A kínai befektetők többek között azért is találnak szívélyes fogadtatásra a közép-ázsiai elitek körében, mivel a nyugatiaktól eltérően a hiteleket és befektetéseket nem kötik politikai feltételekhez. Nem véletlenül nyilatkozta Karimov üzbég elnök 2013-ban azt, hogy „Üzbegisztán és Kína kétoldalú kapcsolatainak 22 éve során az utóbbi soha nem támasztott semmifajta politikai követelést” hazájával szemben. [12]

A keleti gazdasági térnyerés orosz részről eddig nem váltott ki különösebb rosszallást, mivel egyrészt a nyugati szankciók miatt maga is ráutalt a kínai hitelekre, másrészt Peking a katonai „hard power” dimenziójában nem törekszik látványos térfoglalásra. A közép-ázsiai köztársaságokból négy – a makacs izolacionista Türkmenisztán kivételével – részt vesz ugyan a kínai kezdeményezésre létrejött biztonsági együttműködésben, a Sanghaji Együttműködés Szervezetében (Shanghai Cooperation Organization – SCO), ezt azonban aligha tekinthetjük oroszellenes megnyilvánulásnak, hiszen a szervezetnek Oroszország is tagja. Sőt az SCO-t tekinthetjük egyfajta „rezsimfenn-

tartó” paktumnak, amelynek fő célja a regnáló autoriter rendszerek status quójának a fenntartása. ([13] 7. o.) Ám a kínai katonai jelenléttel, ha visszafogott mértékben is, de már lehet számolni a régióban. 2016 óta Tádzsikisztánban, Murghab körzetében már működik egy kínai támaszpont, melynek elsődleges szerepe, hogy akadályozza az ujgur szélsőségesek átszivárgását Afganisztánból Hszincsiangba. [14]

A kínai térnyeréssel szemben vannak olyan tényezők, melyek Moszkva pozícióit javítják a térségben. Egyrészt, a türk testvérnépnek tekintett ujugrok brutális elnyomása miatt, erősek a Kínával szembeni fenntartások, sőt sinofób indulatok. A BRI infrastruktúrális beruházásai kapcsán, különösen a kazah és a kirgiz társadalomban felerősödtek a kínai „földfoglalásokkal” kapcsolatos félelmek, és erőszakos megmozdulásokra, kínai állampolgárok elleni atrocitásokra is volt példa. [15, 16] Az aggodalmakat bizonyos fokú kulturális idegenkedés is kíséri. A Kína és a kínaiak elleni attitűdöket csupán egyetlen átfogó felmérés vizsgálta, Kazahsztánban Jelena Szadovszkaja 2007-es kutatása. [17] E szerint a válaszadók döntő többsége kulturálisan távolabb állónak érzi Kínát Oroszországnál, sőt a nyugat-európai államoknál is. Azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a régióban a sajtó, a közélet és a populáris kultúra nyelve a mai napig döntően az orosz.

Közép-Ázsiában a két leginkább stratégiai érdekekkel bíró nagyhatalom, bár potenciálisan egymás riválisai is lehetnének, a gyakorlatban mintha inkább egyfajta sajátos „munkamegosztást” alakítottak volna ki az elmúlt években. Oroszország továbbra is elsősorban a délről fenyegető iszlám dzsihadisták elleni katonai védőernyőt „biztosítja”. Kína egyelőre nem a katonai jelenléttel próbál versenyre kelni, még kevésbé törekszik bármiféle „kulturális imperializmusra”, hanem a befektetések révén gazdasági befolyását próbálja erősíteni, mégpedig olyan szektorokban, ahonnan az orosz tőke amúgy is visszaszorulóban van. Ebben a törekény egyensúlyt fenntartó dinamikában a 2020-as pandémia, ennek kapcsán pedig Oroszország és Kína mint globális „vakcinanagyhatalmak” felemelkedése, mindenképpen egy olyan új dimenziót nyitott, ami alaposabb vizsgálatra érdemes. Tanulmányunk következő fejezetei ezzel foglalkoznak.

OROSZORSZÁG ÉS KÍNA GLOBÁLIS VAKCINAPOLITIKÁJA

2021 április közepéig világszinten 13 koronavírus elleni vakcina állt rendelkezésre, amelyet már legalább egy országban engedélyeztek. Mindegyiket a világ valamelyik ún. erőközpontjában fejlesztették ki: a nyugati világon belül az USA-ban és Európában, míg „keleten” Kínában és Oroszországban (illetve Indiában).

Mivel hatásos oltóanyagokból kevés volt, így hamar a nemzetközi kapcsolatok meghatározó tényezője lett az ezekhez történő hozzájárulás. Főleg azok az államok látták meg a lehetőséget ebben a nemzetközi intézményrendszer átalakítására, a geopolitikai érdekeik érvényesítésére, melyek a fennálló globális viszonyok megváltoztatásában voltak érdekeltek. Ezek Oroszország és Kína voltak. Erőfeszítéseiknek kedvező alkalmat teremtett, hogy a nyugati hatalmakat (USA, EU, Egyesült Királyság) a pandémia váratlanul súlyosan érintette, és lakosságuk minél előbbi immunizációja a vakcinanacionalizmus irányába terelte politikájukat. A gazdag országok, már 2020 folyamán – még a hatásos vakcinák elkészülte előtt – hatalmas támogatásokat nyújtottak a fejlesztőknek, és a lakosságuk beoltásához a szükségesnél többszörös mennyiségű vakcinát kötöttek le maguk számára. Az oltások globális eloszlását tehát a nagyhatalmi geopolitikai érdekek alapvetően határozták meg 2021 első hónapjaiban. Kína és Oroszország esetében pedig, a nyugati államok vakcinanacionalizmusa teremtette meg azt a lehetőséget, hogy vakcinapolitikájukat a geopolitikai érdekek szolgálatába állíthassák.

A kínai vakcinák – ugyan nem annyira kizárólagos jelleggel, mint a nyugati oltások a nyugati világ államaiban – megjelentek Dél- és Délkelet-Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában, de eljutottak az arab országokba is, melyek Kína fontos olajellátói. (India elsősorban az indiai-csendes-óceáni térség országaiba szállította oltásait „vakcinabarátság” nevű kezdeményezése keretében. A cél az volt, hogy Kína befolyását csökkentse a régióban. Az orosz Szputnyik V használata a posztsovjét térségben volt erős, de Afrikába és Latin-Amerikába is eljutottak. Szembetűnő volt, hogy számos szocialista vagy baloldali berendezkedésű ország is számíthatott az orosz szállításokra (Nicaragua, Bolívia, Venezuela, Vietnam). Különösen izgal-

mas lett a vakcinaküzdelem az EU peremterületének számító Nyugat-Balkánon. Számos ország, kiemelkedően Szerbia volt az, mely orosz és kínai oltásokat is használt a nyugatiak mellett. De a keleti vakcinák megjelentek az unió keleti peremvidékein is. Magyarország kínai és orosz készítményeket kapott, Szlovákia pedig Szputnyik V oltásokat. 2021 tavaszán már Ausztria és Németország is latolgatta az orosz beszerzés lehetőségét. Az EU-t tekintve ez azért is volt figyelemre méltó, mert más nagyhatalmak – USA, Kína, Oroszország – kizárólag csak saját gyártású vakcináikat használták.

A pekingi vakcinadiplomácia előnyben volt a versenytársakkal, így Oroszországgal szemben is. A járványt sikerrel fékeztek meg már 2020 folyamán. Oroszország pedig annak ellenére kezdett nagyszabású vakcinadiplomáciába, hogy saját lakosságának a beoltása nagyon lassan haladt, ami felveti annak kérdését, hogy fontosabbnak tartotta az így megszerezhető hatalmi-geopolitikai előnyöket, mint polgárainak a védettségét. A keleti nagyhatalmak számára az is jelentett némi előnyt, hogy a nyugati országok vakcinagyártói magánvállalatok voltak, melyeket a politika – jó példa erre az EU–AstraZeneca viszálya – nehezebben tudott befolyásolni. Ellenben a keleti országok vakcinafejlesztői és előállítói – például a Szputnyik V terjesztéséért felelős Orosz Állami Befektetési Alap (RDFI) vagy a kínai Sinopharm gyártója – állami kézben voltak, amelyek így könnyebben voltak „terelhetőek” a kívánt geopolitikai célok elérésének irányába.

Az orosz politika a Szputnyik V oltáson alapult, mely egy ún. adenovíruson alapuló vakcina. 2020 augusztusában ez lett a világon elsőként engedélyezett oltóanyag. Már a név választása sem véletlen, utal az egykor világhíres orosz (szovjet) űriparra. A felhasználás szempontjából mindenképpen kedvezőbb volt a nyugati, ún. mRNS-alapú vakcináknál. Az utóbbiakkal szemben – melyeknek felhasználása extrém hőmérsékletet igényeltek – az orosz vakcina tárolási hőmérséklete 2 és 8 fok között van, így vonzóvá tette a fejletlenebb egészségügyi infrastruktúrával rendelkező államok számára is. A dózisonként 10 dolláros ára viszont magasabb volt például az AstraZeneca 2-3 dolláros áránál. (Arról nincsenek pontos információk, hogy az egyes államoknak, mennyiért értékesítették, ám igaz ez Kína viszonylatában is.)

Az orosz vakcinapolitika hátránya az volt, hogy nem rendelkezett megfelelő gyártási kapacitásokkal. 2020-ban 30 millió adag legyártását tervezték, de csak 2,5 millió sikerült. 2021 márciusáig már 33 millió vakcina gyártása volt a terv, májusig pedig 50 millió [18], azonban ez elenyésző mennyiség volt az igényekhez képest. Így Oroszország igyekezett külföldi partnerekkel megegyezni az előállításról. 2021. április közepéig 7 országgal állapodott meg a gyártásáról: India (852 millió dózis), Kína (160), Dél-Korea (150), Olaszország (10), Brazília (8), Szerbia (4), Kazahsztán (2). [19] Ezen felül Törökországban, Egyiptomban és Iránban is tervezték az előállítást. [20] Miközben az ország számos export-megállapodást kötött, a saját népességének beoltása lassan haladt. 2021. április 12-ig a lakosság mindössze 6%-a kapta meg legalább az első szükséges oltást. A 100 főre vetített dózisok számát tekintve 9,8 volt a mutató, de Kínában is csak 12. [21]

A szűk gyártókapacitásnak az lett a következménye, hogy bár 2021 első hónapjaiban több tucat országban engedélyezték a Szputnyikot, Oroszország csak kevés vakcinát ígért, és szállított. Sőt nem egy esetben a szállítások késésben voltak. Ebből arra következtethetünk, hogy az ország elősorban a vakcinája megjelenéséből fakadó politikai előnyöket szerette volna minél gyorsabban learatni, mint inkább a humanitárius okok befolyásolták.

A vakcinafejlesztési programban fontos volt, hogy az oltóanyagok vizsgálatait többféle körülmény között, más országokban is elvégezzék. Ez sokszor azt jelentette, hogy az adott ország gyorsabban részesedhetett a kifejlesztett és már használható oltóanyagokból. A Szputnyik-V különböző kísérleti fázisait öt országban végezték el – két szovjet utódállamban: Azerbajdzsánban és Fehéroroszországban, illetve az Egyesült Arab Emírségekben, Indiában és Venezuelában. [22]

A kínai vakcinapolitika biztosabb háttérrel rendelkezett, és számos előnye volt a nyugati államokkal szemben is. Kedvezőtlen körülmény volt, hogy megtalálja az egyensúlyt 1,4 milliárd polgárának beoltása és az oltóanyag „globális közjavakként” történő szállítása között. Kína 2020 folyamán több alkalommal hangsúlyozta, hogy az elkészülő vakcináit a szegény államok rendelkezésére fogja bocsátani. 2020 május 18-án, az Egészségügyi Világszervezet 73. ülészakán tartott beszédében Xi elnök ígéretet tett arra, hogy „a COVID-19 el-

leni oltóanyag... Kína részéről globális közjává válik, amivel országa hozzájárul, hogy a fejlődő országok számára is hozzáférhetővé és megfizethetővé válnak a vakcinák”. Az elnök kijelentése azt üzenté, hogy Kína globális vakcinapolitikára törekszik. [23]

Az eredményes kínai járványkezelés több lehetőséget is teremtett a vakcinapolitika számára. Egyrészt a gyártók politikai nyomás nélkül is külföldi partnerországokat kerestek, mert az alacsony belföldi fertőzöttség miatt nem tudták lefolytatni a megfelelő nagycsoportos kutatási vizsgálatokat. A kínaiak így már a kezdetektől exportálták vakcináikat, majd a tesztelésekkel párhuzamosan export- és gyártási szerződéseket is kötöttek több országgal. Kína offenzivitását jól mutatta, hogy 2021 első hónapjaiban több vakcinát exportált, mint amennyit belföldön felhasznált. Február közepéig 46 millió vakcinát szállított más államoknak, miközben csak 40,5 millió oltást használt fel otthon. De a számok azt is mutatták, hogy a gyártási kapacitás szűkös volt néhány versenytárshoz – az USA-hoz vagy Indiához – képest. Igaz, ennek kiépítése ütemesen folyt. A hivatalos adatok alapján, 2021 végéig 2 milliárd, 2022 végéig 4 milliárd vakcina gyártására készült az ország.

A kínai vakcinafejlesztések egyértelműen a szegény országok igényeit követték. Az első tömegesen használt és exportált oltóanyagok (Sinopharm, Sinovac) a régi, hagyományos módszert (inaktivált vírus) követték, szemben a modernebb nyugati vakcinákkal. Ez, a viszonylag egyszerű előállítás mellett azt is segítette, hogy az oltások elosztása nem igényelt különleges tárolási feltételeket, így azokban a fejletlen országokban is könnyen felhasználhatóak voltak, melyekben az egészségügyi infrastruktúra alkalmatlan volt a modernebb oltóanyagok tárolására. Ez megfelelt annak a kínai stratégiának, hogy a szegényebb, főleg afrikai és ázsiai államokban igyekezzen segíteni, ezzel a befolyását erősíteni.

A versenyben a kínai média is szerepet kapott. Igyekezett a régebbi technológia miatti differenciákat tompítani, illetve az információkat az érdekeknek megfelelően közvetíteni. Hangsúlyozták a kínai vakcinák technológiai és logisztikai előnyeit például azzal, hogy az inaktivált vírust tartalmazó oltóanyag évtizedek óta alkalmazott módszert követ, ám a nyugatiak egy kevésbé használt technológiákat használnak. A Global Times – a kommunista párthoz közel álló lap –

azt is megkérdőjelezte, hogy az afrikai egészségügyi személyzet rendelkezik-e elegendő tapasztalattal az mRNS-vakcinák esetleges mellékhatásainak kezelésére. [24]

A kínai vakcinafejlesztési program – a nyugatiakhoz hasonlóan – számos országgal együttműködött, jóval többel, mint Oroszország. Latin-Amerikában például Peru, Chile, Brazília és Argentína volt a partner, az arab világ államaiban Bahrein, Egyesült Arab Emírségek és Jordánia, míg Délkelet-Ázsiában Indonézia és a Fülöp-szigetek. A közép-ázsiai térség államai közül Üzbegisztánnal alakult ki kooperáció a vakcinafejlesztés során.

A geopolitikai érdekek képviselőjét az is segítette, hogy az elmúlt években egy nagyon széleskörű, többszintű és intenzív globális kapcsolatrendszer épített ki a pekingi diplomácia. Legismertebb eleme 2013 óta az Övezet és Út Kezdeményezés, amely közel 140 országra terjed ki, köztük a közép-ázsiai államokra. A BRI fontos komponense az egészségügyi együttműködés, mely egyébként is egy rendkívül rugalmasan kezelt és bővülő kezdeményezés. Utóbbiakat jól mutatja, hogy 2015 óta része az ún. Egészségügyi Selyemút (Health Silk Road, HSR) program is. [25] Az egészségügyet tehát Kína a nemzetközi kooperáció fontos részének tekinti (globális egészségügyi kormányzás). 2020 márciusától jól illeszkedett mindezekhez az az aktivitás, melyet a nemzetközi diskurzus maszkdiplomácia néven említett. Keretében a világ szinte minden térségébe kínai segélyszállítmányok érkeztek a vírus elleni küzdelemhez. A 2021-es vakcinadiplomácia tekinthető a 2020-as maszkdiplomácia szerves folytatásának is. A kínai egészségügyi diplomácia jelen van a nemzetközi intézményekben is, például a Egészségügyi Világszervezetben (WHO), melyet Kína pénzügyileg 2020-ban 2 milliárd USD-vel támogatott, miután Trump elnök a szervezetben felfüggesztette országa tagságát. Sőt a WHO lett az első nemzetközi szervezet, mely a BRI hivatalos partnere. De az egészségügy része a bilaterális kapcsolatoknak is, vagy a regionális (17+1 kooperáció, Kína–Afrika Együttműködési Fórum) együttműködéseknek. [26] A vezető szerepre törekvő Kína évtizedes stratégiájába tökéletesen adaptálható volt a globális pandémiás helyzet. A soft power részeként adódott a lehetőség, tovább erősíthető a felelős nagyhatalom képe globálisan.

Anagyhatalmi vakcinapolitika egyik térsége Közép-Ázsia lett, amely egyedi abban, hogy a Kína és Oroszország közötti „vakcinaverseny” vált a meghatározóvá, annak a rivalizálásnak a folytatásaként, amely az elmúlt évtizedekben is jellemezte a régió geopolitikai helyzetét.

Orosz és kínai vakcinapolitika Közép-Ázsiában: versengés, kooperáció vagy komplementaritás?

A közép-ázsiai járványhelyzetről meg kell jegyeznünk, hogy a szóban forgó államok hivatalos statisztikái általában is hírhedten megbízhatatlanok, például Türkmenisztán hivatalosan még mindig koronavírusmentes ország, annak ellenére, hogy már januárban engedélyeztek COVID-19 elleni oltást. Reményeink szerint a hivatalos számokat a független sajtó és szakértői források segítségével interpretálva nagyjából reális képet kaphatunk a járványügyi helyzetről.

A térségben az első 3 koronavírusos esetet (pozitív teszteredményt, megbetegedés nélkül) Kazahsztánból jelentették 2020. március 13-án. Az első regisztrált fertőzöttek Európából (Németországból, illetve Milánóból) érkeztek repülővel. Március 15-re az esetszám kilencre nőtt, és a kormány egyhónapos vészhelyzetet hirdetett. Tokajev elnök kezdeményezésére törölték a perzsa újév (március 21–23.), a Novruz tömegrendezvényeit, és a május 7-i győzelem napi katonai parádét is. [27] Üzbegisztánból az első esetet március 15-én jelentették (egy Franciaországból hazatérő esetében). Március 16-ára már hatra emelkedett a fertőzöttek száma, köztük két Isztambulból érkező tesztje lett pozitív. A bejelentést a kazahsztánihoz hasonló korlátozó intézkedések követték, majd ez történt Kirgizisztánban is. [28] Tádzsikisztánban a hatóságok április végéig tagadták a vírus megjelenését, bár ennek ellenére korlátozó intézkedéseket foganatosítottak (tömegrendezvények betiltása, iskolák bezárása, utazási korlátozások). Április 30-án, néhány nappal a WHO delegációjának látogatása előtt, a miniszterelnök hivatalosan is bejelentette az első 15 esetet, ami ezt követően alig egy hónap alatt 4000-re ugrott. [29]

A pandémia elleni küzdelemben a „legrendhagyóbb” stratégiát a türkmén rezsim választotta: a hivatalos álláspont szerint az országban mind a mai napig nem jelent meg a vírus. Gurbanguli Berdimuhamedov elnök, aki 1997 és 2007 között egészségügyi minisztereként szolgált, a március 13-án tartott kormányülésen hagyo-

mányos gyógyfüvek füstölését ajánlotta a légúti megbetegedések ellenszereként miniszterei és honfitársai figyelmébe. [30] Ezek ellenére Türkmenisztán 2020 február–márciusában is bevezetett korlátozásokat. A fővárosban Asgabatban bezárták a sportlétesítményeket, valami lezárták a Kaszpi-tenger melletti Avaza üdülővárost. [31]

A Kínába tartó légiközlekedést felfüggesztették, a Novruz ünnepek előkészületeit viszont itt nem fújták le. Az állami médiában nem történt említés a járványról, ahogy a májusban, az ország keleti részére lecsapó hurrikánról sem. [32] Miközben a főváros kórházai-ban egyértelmű súlyos jelei voltak a vírus felbukkanásának, addig a járványról nyilvános helyeken beszélő állampolgárok letartóztatásáról érkeztek értesülések. [33]

A járvány sajátos kezelésére Kirgizisztán is adott példát. A frissen megválasztott elnök, a 2020-as zavargások nyomán hatalomra került nacionalista-populista Szadir Dzsaparov akkor keltett feltűnést, amikor egy április 15-én kelt Facebook-posztjában – az egyébként mérgező – sisakvirágból készült „gyógyító főzetet” mint a koronavírus elleni csodaszert ajánlotta követőinek. Az egészségügyi miniszter, Alimkadir Bejsenalijev másnap demonstratív módon újságírók előtt is megivott egy üveggel a főzetből. Dzsaparov ezzel alighanem tagja lett Berdimuhamedov türkmén és Donald Trump amerikai elnökkel együtt a koronavírus ellen effektív mérgeket javalló populista államfők exkluzív klubjának. Igaz, a nagy vihart kavarázó bejegyzést néhány napon belül eltávolította, de addigra több ember is kórházba került súlyos mérgezéses tünetekkel. [34]

Összességében kijelenthető, hogy Türkmenisztán és Tádzsikisztán kivételével a közép-ázsiai köztársaságok viszonylag gyorsan reagáltak a pandémia első hullámára. [35] A hivatalos fertőzésszámok viszonylag alacsonyak maradtak, különösen a régióval szomszédos Irán kiugró esetszámaival összehasonlítva. A meghozott korlátozó intézkedések nemzetközi összehasonlításban aligha voltak drasztikusnak nevezhetőek. [36] Az első hullám után 2020. május 11-én Kazahsztán (5279 igazolt pozitív eset és 32 halálos áldozat) és Kirgizisztán is felfüggesztette a korlátozásokat, a lakosság pedig ezt követően hamar felhagyott a távolságtartással és a maszkviseléssel. A kirgiz járványügyi hatóság vezetője beszédében még meg is fedte azokat a pol-

gárokat, akik a korlátozások feloldása után is maszkot viseltek. Kazahsztánban pedig 2020 júniusában rémhírterjesztésért elítélték, a kormány szerint elégtelen járványkezelését Facebook-posztjaiban kritizáló Alnur Iljasev civil aktivistát. [37] A közép-ázsiai nemzetgazdaságok ugyanakkor már a járvány első hullámát is megszenvedték, egyrészt az olajárak zuhanása, másrészt az Oroszországban dolgozó vendégmunkások hazautalásainak elmaradása miatt – utóbbi különösen Kirgizisztánt és Tádzsikisztán érintette érzékenyen. [38]

Kazahsztán és Kirgizisztán, a két, relatíve még leginkább transzparens járványkezelésű állam adatszolgáltatása is jól példázza, mennyire ingoványos talajon járunk, amikor a járvány valós mértékéről próbálunk képet alkotni. 2020 június 30-áig a kazah hatóságok 22 308 esetet jelentettek, ám másnapra, miután megváltozott a nyilvántartási protokoll, a szám csaknem a duplájára 41 065-re ugrott. Kirgizisztánban hasonló módon – miután a nem csak a tipikus Covid-szimptómákat mutató eseteket számolták a statisztikába – az esetszám a június 30-ai 13 101-ről július 1-jére csaknem megduplázódott, 24 606-re. [36]

Az OECD 2020 novemberi elemzésének tükrében úgy tűnik, hogy a járvány második, késő nyári-őszi hullámát a közép-ázsiai köztársaságok gazdasági jobban megszenvedték, mint az egészségügyi rendszereik. Az adatok kritikus szemlélete mellett jegyezzük meg, hogy néhány nyári, inkább lokális hatókörű esetszám megugrását leszámítva, az államok halálozási mutatói lényegesen kedvezőbben alakultak, mint számos európai OECD-tagországé (például az Egyesült Királyságé, Franciaországé vagy Németországé). A hivatalos adatok alapján csak Kirgizisztán került be az 50 legfertőzöttebb ország közé (42. hely). Ugyanezen a listán novemberben Kazahsztán 61., Üzbegisztán pedig 109. volt. Ugyanakkor valamennyi közép-ázsiai állam gazdasági recesszióba süllyedt, elsősorban a fentiekben már vázolt okokból. A legnagyobb mértékben a kirgiz gazdaság zsugorodott (kb. 17%-al), a hivatalos adatok alapján pedig a „koronavírusmentes” Türkmenisztán szenvedte legkisebb mértékű 1,5%-os visszaesést. [39]

A nyugodt téli hónapokat követően 2021 márciusától indultak növekedésnek aggasztó mértékben az esetszámok Kazahsztánban, Kirgizisztánban és Üzbegisztánban (Tádzsikisztán a hi-

vatalos kommunikáció szintjén, úgy tűnik, visszatért a türkmén „koronavírusmentes ország” koncepciójához). Üzbegisztánban március 14-én 111 új esetet jelentettek, ez volt a legmagasabb szám 2020 decembere óta. Kazahsztánban március első hetében 731, a második héten 964, március 17-én pedig 1082 volt az új fertőzések száma. Áprilisban már a márciusi rekordot is háromszorosan meghaladó új fertőzést regisztráltak. Ennek ellenére az országokban nem voltak érvényben szigorú korlátozások, és a lakosság kevésbé tartotta be a távolságtartási és maszkviselési ajánlásokat. Az üzbég államfő, Mirzijojev is maszk nélkül jelent meg hivatalos szereplésin, így többek között egy idősek otthonában tett látogatásán. [40]

Üzbegisztánban üzemeltek a vendéglátóhelyek, zenei tömegrendezvényeket és teltházas futballmérkőzéseket tartottak. Kazahsztánban komolyabban vették a korlátozásokat, az országot a fertőzőtségi adatok alapján zöld, sárga és piros zónákra osztották fel. A pirosban, mindenekelőtt Nur-Szultanban és Almatiban korlátozták a bevásárlóközpontok, piacok és mozik hétfélig nyitva tartását, és ismét elmaradt a márciusi Novruz-fesztivál. [41]

Annyiban a helyzet mégis különbözött a korábbi járványhullámokhoz képest, hogy 2021 tavaszán a közép-ázsiai államokban is megkezdődtek az oltási programok. Kazahsztán, mely a legszorosabb gazdasági és politikai partnere Moszkvának, februárban 22 000 dózis Szputnyik-V vakcinával indította az immunizációt. Megkapta a védőoltást Tokajev elnök és a nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű tengizi olajmezők mintegy 4000 munkása is. Kazahsztán lett a világ első országa Oroszországon kívül, amelyik engedélyt kapott a Szputnyik-V vakcinák helyi gyártására, és 2021 februárjában már üzembe is helyezték a Karaganda melletti vakcinaüzemet. [42] Májusban már az engedélyeztetési eljárás fázisában volt a hazai gyártású (inaktivált vírus alapú) QuazCovid vakcina is, melyből Tuzsganov miniszterelnök nyilatkozata szerint 2021 áprilisban az első 50 000 dózist le is gyártották, és szállításra készen állt az új dél-kazahsztáni Dzsambil tartományban épült üzemben. [43] A tervek szerint 2021 második felében nyugati, a Pfizer-Biontech vakcináját is várták az országba. Úgy tűnt – bár folytak róla tárgyalások –, a kínai oltóanyagokból márciusig nem rendelt a kazah vezetés. [44] Annak ellenére, hogy

május 15-ig csak a Szputnyik V és a QuazCovid vakcinákat engedélyezték, [45] március 26-án az egészségügyi miniszter mégis bejelentette, hogy a Sinovac-vakcinából megrendeltek 3 millió dózist. A 2020 februárjában végzett közvélemény-kutatás szerint – az egyébként az oroszhoz hasonlóan erősen vakcina-szkeptikus kazah társadalomban – a kínai oltóanyagokkal szemben (19%) az orosz vakcinák iránti bizalom jóval szélesebb körű (51%) volt. Mindez persze a társadalomra általánosságban is jellemző ruszsofil kulturális orientációval és mélyen gyökerező sinofóbiával is magyarázható. [46]

Üzbegisztán – ahogy több hozzá hasonló fejlettségű állam – a COVAX nemzetközi együttműködésben remélt oltásokat. Az ennek keretében kapott 660 ezer AstraZeneca vakcinával kezdte meg az ország a tömeges oltási programját április 1-jén. A kezdeményezéstől még további 1,5 millió dózist vártak. [47] Április 23-án adták be az első dózis Szputnyik-vakcinákat, amelyből 1 millió adagot vásárolt az állam. A közlemény szerint Üzbegisztán 2021 szeptemberére 35 millió(!) dózis Szputnyik-vakcinát kötött le, és Lavrov orosz külügyminiszter szavaiból pedig arra lehetett következtetni, hogy Oroszország fontolóra vette, hogy Üzbegisztán számára is engedélyezze a Szputnyik-vakcina gyártását.

A legnépesebb közép-ázsiai államnak viszont az előbbieknél több vakcinára van szüksége. Nem véletlen, hogy a térségben ez folytatta a legkiterjedtebb együttműködést Kínával. Március 1-jén jelentették be, hogy felhasználási engedélyt kapott a „saját gyártású” vakcinája az országnak. A valóságban ezt a kínai Zhifei Longcom Biopharmaceutical fejlesztette ki ZF2001 néven, és Kínában gyártották, bár a taskenti gyártás is a tervek között szerepelt. Az ún. harmadik fázisú tesztek egy része Üzbegisztánban zajlott, a tervek szerint eredetileg májusig(!), 7000 – más források szerint 9000 – emberen.

A hatalom igyekezett népszerűségét és a legitimációját növelni azal, hogy az ország zászlaját a csomagolásra helyezte, sőt saját nevet is adott a vakcinának: ZF-UZ-VAC 2001. A helyi propaganda számos cikkben igyekezett dicsérni a vakcinát és ezzel együtt Kínát is. A készítmény tárolásához elegendő egy normál hűtőszekrény, ami lehetővé tette a szétszórását az országban. Különlegessége, hogy a védettséghez 3 dózis beadása szükséges. [48]

Kirgizisztán már januárban 500 ezer oltóanyagot kért Oroszországtól, de csak április 22-én érkezett meg 20 ezer darab, amivel megkezdték a 65 évnél idősebbek beoltását. Ugyanakkor március 19-én kapott Kínától 150 ezer dózis – 75 ezer fő beoltására elegendő – oltóanyagot ajándékba(!), és ezzel március 29-én kezdte meg nemzeti oltási kampányát, amely iránt azonban, úgy tűnt, igen csekély az érdeklődés. Április végéig mindösszesen 13 000 dózist adtak be belőle. A térségben Kirgizisztán negyedikként kezdte el az oltási programját, és elsőként kínai hatóanyaggal. Az ország nagyobb mennyiségben a COVAX-kezdemenyezéstől is várt vakcinákat, ám a Pfizerrek szállítását azért mondta le, mert az extrém tárolási körülményeket nem tudta biztosítani. AstraZeneca vakcinákat ajánlották fel, azonban elfogadását az oltásokkal szemben Európában kialakult bizonytalanságok miatt halasztotta, így májusban várt az ország szállítmányt ebből.

Ami a hivatalosan „vírusmentes” Türkmenisztánt és a pandémiát 2020 tavaszán „végérvényesen” legyőző Tádzsikisztánt illeti, bár a járvány jelenlétét tagadták, 2021 tavaszán mégis megkezdődtek az oltási kampányok. Tádzsikisztán a WHO COVAX-programján keresztül májusig 192 000 adag indiai gyártású AstraZeneca/Covishield-oltóanyaghoz jutott. 2021 folyamán a program keretében egyébként további, összesen 2 millió dózist várt az ország. [49, 50] Igaz, az Európából érkező vérrögzépződési panaszokról szóló hírek miatt, a felhasználással kapcsolatban nagy volt a bizonytalanság. Az illetékesek szerint az orosz, illetve kínai oltóanyagok esetleges beszerzésével kapcsolatos tárgyalások folyamatban voltak.

Meglepő módon, a talán legszigorúbb rezsimmel bíró és a járványt elhallgató Türkmenisztán volt az első térségbeli ország, mely január 18-án elsőként engedélyezett egy vakcinát a vírus ellen. Ez az orosz Szputnyik V volt, és február elején érkezett meg az első szállítmány. Ugyanakkor, később kínai oltóanyagokat vásárolt az ország. Bár erről a hivatalos források igazán szűkszavúan nyilatkoztak, például a mennyiségeket sem hozták nyilvánosságra. Szintén érdekesség, hogy az újabb orosz vakcinát, az EpiVacCoronát, bár még a kísérletek folyamatban voltak 2021 májusában, Türkmenisztánban – mint első külföldi államban – már engedélyezték. Az is egyedi volt, hogy miközben

a hivatalos adatok szerint a kínai oltóanyagoknak nem volt engedélye, a helyi hatóságok mégis használták.

KÖVETKEZTETÉSEK

1. A közép-ázsiai államok járvány- és vakcinapolitikáját illetően a hozzáférhető adatokból egyelőre nem rajzolódik ki egyértelmű kép, ami alapján valamiféle orosz–kínai vakcinaversengésről vagy éles „vakcinaimperializmusról” lehetne a térség kapcsán beszélni. A államok közül Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Üzbegisztán voltak azok, amelyek 2021 májusig a COVAX-programon keresztül nyugati oltóanyagokhoz hozzájutottak, igaz, korlátozott mennyiségben. A térség egyértelműen a keleti vakcinák versenyének terepévé vált, így egyedülálló abban, hogy az orosz és kínai vakcinapolitikák ütközőterülete lett. Ugyanakkor ez, legalábbis nyilvánosan, nem okozott konfliktust a két nagyhatalom között.

2. Ahogy más szegény államok, a közép-ázsiai országok is szükség-szerűen – a térségben egyébként is befolyással bíró – nagyhatalmak vakcinái felé fordultak. Már csak pragmatikus okokból is, elsősorban a logisztikai szempontokra való tekintettel, az államok az orosz és kínai oltóanyagokhoz tudtak a legkönnyebben hozzájutni.

3. A nagyhatalmi vakcinapolitikában a kezdetben (mintha) Oroszország lett volna előnyben a térségben, már csak azért is, mert az itt élő népek körében jobb a megítélése, mint Kínának. Ugyanakkor az orosz gyártókapacitások szűkössége miatt Kína tudott több oltóanyagot biztosítani. Ebben közvetve, de megjelenik az a tény, hogy Kína szélesebb gazdasági háttérrel rendelkezik, mint Oroszország a régióért folytatott versenyben. A kínai vakcinapolitikát az is segítette, hogy egészségügyi diplomáciájának az elmúlt években jól kiépített csatornáit alakultak ki.

4. Mindazonáltal az a vékony törésvonal, amely a külkereskedelmi adatok alapján is kirajzolódik a térségen belül a russzifikáltabb észak (Kazahsztán és Kirgizisztán), valamint az inkább Kína felé tapogatózó délebbi államok (Üzbegisztán és Türkmenisztán) között, a vakcinapolitikában is tetten érhető. A kazah és kirgiz vezetés, nem

utolsósorban a lakosság, az orosz oltóanyagok iránt mutatott komolyabb érdeklődést, mint ahogyan ezen országok közvéleménye általánosságban véve is az orosz orientációt részesíti előnyben. (Ezekben a legmagasabb az oroszok aránya a régióban.) Ezzel szemben Üzbegisztán és Türkmenisztán, melyeknek már amúgy is Kína a legfontosabb kereskedelmi partnerük, oltóanyag-beszerzéseikben inkább a kínai kapcsolatot favorizálták. Ezt jól példázza az üzbég–kínai közös vakcinafejlesztés.

5. Az orosz–kínai vakcinaverseny hosszú távú hatásait tekintve úgy véljük, hogy ezek 2021 első hónapjaiban nem okoztak alapvető változást a régióban. Ugyanakkor Kína, amely a világ számos térségében – például Afrikában [51], de Ázsiában is – igyekszik élni a globális világ adta (új) lehetőségeivel, igyekezett megmutatni gazdaságának, lehetőségeinek szélesebb tárházát a közép-ázsiai országok számára.

6. A közép-ázsiai államok járványkezelésében – országoként eltérő minőségben – megjelentek azok a motívumok, amelyek a központosított (autoriter) rendszerek kormányzati gyakorlatára általában is jellemzőek. Például a probléma (járvány) tagadása, az adatok elhallgatása vagy ezek átláthatóságának hiánya, az eredmények propaganda célú felhasználása, gyakran a rendszer legitimációjának igazolására.

Kazahsztán	Kirgizisztán	Tádzsikisztán	Türkmenisztán	Üzbegisztán
Gamaleya/Szputnyik-V (Oroszo.) QazCovid-n (Kazahsztán) Sinovac (Kína, de hivatalosan nincs engedélyezve)	Gamaleya/Szputnyik-V (Oroszo.) Sinopharm (Kína)	nincs hivatalos információ, a COVAX-által biztosított vakcinákat használja (AstraZeneca)	Gamaleya/Szputnyik-V (Oroszo.) EpiVac-Corona (Oroszo.) Sinovac (Kína, de hivatalosan nincs engedélyezve)	Gamaleya/Szputnyik-V (Oroszo.) AstraZeneca/Oxford (brit–svéd) Anhui Zhifei Longcom, ZF2001 (Kína)

A közép-ázsiai államokban használatra engedélyezett Covid-19 elleni vakcinák. Forrás: <https://covid19.trackvaccines.org/trials-vaccines-by-country>, (2021. május 17.)

ÖSSZEFOGLALÁS

A pandémia alatt a vakcinapolitika a nagyhatalmi geopolitika új eszközeként értelmezhető 2021 folyamán. Oroszország és Kína igyekezett ezt felhasználni a számára kedvezőtlen nemzetközi rendszer átalakításához. Közép-Ázsia azonban pont ennek a két nagyhatalomnak az ütközőterepe, ahol azonban egyelőre a nagyhatalmi vakcinapolitika nem alakult át éles viszályá.

HIVATKOZÁSOK

- [1] Cooley, A. (2012). Great games, local rules: the new great power contest in Central Asia. Oxford University Press, Oxford, New York.
- [2] Rashid, A. (1994). Resurgence of Central Asia. Islam or Nationalism?, Oxford University Press, Karachi.
- [3] Shiskin, P. (2012). Central Asia's Crisis of Governance. Asia Society. http://asiasociety.org/files/pdf/120215_central_asia_crisis_governance.pdf (letöltés dátuma: 2021.04.21.)
- [4] Tsygankov, A. (2010) Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity. Rowman and Littlefield, New York.
- [5] Malashenko, A. (2013). The Fight for Influence: Russia in Central Asia. Carnegie Endowment for International Peace.
- [6] Bhutia, S. (2019a). Russia Dominates Eurasian Union Trade. Here Are the Numbers. Eurasianet.org. Russia dominates Eurasian Union trade. Here are the numbers | Eurasianet (letöltés dátuma: 2021.04.21.)
- [7] Hashimova, U. (2020a). Uzbek Parliament Approves EAEU Observer Status. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2020/05/uzbek-parliament-approves-eaeu-observer-status/> (letöltés dátuma: 2021.04.23.)
- [8] Bhutia, S. (2019b). The EU's new Central Asia strategy: What does it mean for trade? Eurasianet.org. <https://eurasianet.org/the-eus-new-central-asia-strategy-what-does-it-mean-for-trade> (letöltés dátuma: 2021.04.22.)

- [9] Cardenal, J.C. & Araújo, H. (2014). *China's Silent Army: The Pioneers, Traders, Fixers and Workers Who Are Remaking the World in Beijing's Image*. Portland, OR: Broadway Books.
- [10] Brown, R. (2016). Where Will the New Silk Road Lead? The Effects of Chinese Investments and Migration in Xinjiang and Central Asia". *The Journal of Politics and Society*, Vol 26. No. 2.
- [11] Engelberth I. & Sági J. (2017). Az Új selyemút kezdeményezés szerepe, céljai. *Külügyi Szemle*, 16.(3). pp. 85-04.
- [12] Beshimov, B. & Satke, R. (2013). Mixed Views of China's »One Size Fits All« Trade Diplomacy in Central Asia". The Jamestown Foundation. Mixed Views of China's "One Size Fits All" Trade Diplomacy in Central Asia - Jamestown (letöltés dátuma: 2021.04.22.)
- [13] Bailes, A. J. & K., Dunay, P. (2007). The Shanghai Cooperation Organization as a Regional Security Institution. In Alyson J.K. Bailes, Pál Dunay, Pan Guang, Mikhail Troitsky (eds.) *The Shanghai Cooperation Organization*, Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI Policy Paper No.17, pp.1-27.
- [14] Tajikistan: Secret Chinese base becomes slightly less secret. (2020). *Eurasinet*, <https://eurasianet.org/tajikistan-secret-chinese-base-becomes-slightly-less-secret> (letöltés dátuma: 2020. április 22.).
- [15] Marat, E (2008). Chinese Migrants Face Discrimination in Kyrgyzstan". *Eurasia Daily Monitor*, Jamestown, Vol. 5. No. 38. <https://jamestown.org/program/chinese-migrants-face-discrimination-in-kyrgyzstan> (letöltés dátuma: 2021.04. 22.)
- [16] Lillis, J. (2010). Kazakhstan: China Looking to Lease Land for Agricultural Purposes. *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/kazakhstan-china-looking-to-lease-land-for-agricultural-purposes> (letöltés dátuma: 2021.04.22.)
- [17] Szadovszkaja, J. (2007). Kitajszkie migranti v Kazahsztane: otnoscenija kazahsztanszki grazsdan (po reszultatam szociolocseszkoivo iszledovanyija) [Kínai migránsok Kazahsztánban: a kazahsztáni állampolgárok attitűdjei (egy szociológiai felmérés tükrében)]. *Analitic*, No. 5. pp. 20–29.
- [18] Two more Russian vaccines: What we do and don't know. (2021). *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/en/two-more-russian->

- vaccines-what-we-do-and-dont-know/a-56811025 (letöltés dátuma: 2021.05.15.)
- [19] Statista, <https://www.statista.com/statistics/1123927/sputnik-v-exports-from-russia-by-country/> (2021.04.13.) (letöltés dátuma: 2021.04.17.)
- [20] Russia's Covid vaccine faces global production hurdles. (2021). *Financial Times*, 2021.02.14. <https://www.ft.com/content/316b77c1-e640-4d53-8dec-547b1b5651d8> (letöltés dátuma: 2021.04.13.)
- [21] Our World in Data. Statistics and Research. (2021). Coronavirus (COVID-19) Vaccinations. <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations> (letöltés dátuma: 2021.04.14.)
- [22] Covid 19 Vaccine Tracker. (2020). <https://covid19.trackvaccines.org/vaccines/12/> (letöltés dátuma: 2021.05.11.)
- [23] Mardell, J. (2020). China's vaccine diplomacy assumes geopolitical importance. *Merics*. <https://merics.org/de/kurzanalyse/chinas-vaccine-diplomacy-assumes-geopolitical-importance> (letöltés dátuma: 2021.05.02.)
- [24] Vaccine Diplomacy: China and SinoPharm in Africa. (2021). *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/blog/vaccine-diplomacy-china-and-sinopharm-africa> (letöltés dátuma: 2021.05.02.)
- [25] Chow Bing (October 2020). COVID-19, Belt and Road Initiative and the Health Silk Road. Implications for Southeast Asia. Germany, Friedrich Ebert Stiftung <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/indonesien/16537.pdf> (letöltés dátuma: 2021.05.12.)
- [26] Sági, J. & Engelberth, I. (2018). The Belt and Road Initiative - a Way Forward to China's Expansion. *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations*, 4. (1). pp. 9-37.
- [27] Putz, C. (2020a). COVID-19 Arrives in Central Asia. *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2020/03/covid-19-arrives-in-central-asia/> (letöltés dátuma: 2021.04.24.)
- [28] COVID-19: First Uzbek Case Recorded As Kazakhstan Declares State Of Emergency. *Radio Free Europe/Radio Liberty*, <https://www.rferl.org/a/in-sparsely-hit-central-asia-kazakh-coronavirus-infections-rise-to-six-first-uzbek-case/30488671.html> (letöltés dátuma: 2021.04.24.)
- [29] Putz, C. (2020b). Zero to 15: Tajikistan Finally Confirms First Cases of COVID-19. *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2020/04/>

- zero-to-15-tajikistan-finally-confirms-first-cases-of-covid-19/ (letöltés dátuma: 2021.04.24.)
- [30] Edwards, M. (2020). Turkmenistan fights coronavirus with (more) isolation and herbal remedies. *GlobalVoices.org*, <https://globalvoices.org/2020/03/18/turkmenistan-fights-coronavirus-with-more-isolation-and-herbal-remedies> (letöltés dátuma: 2021.04.24.)
- [31] Туркменистан: Аваза в состоянии карантина (2021). [Turkmenisztan: Avaza v szosztojanii karantina – Türkmenisztán: Avaza karantén alatt.] *Turkmennews*, <https://turkmen.news/news/business-economy/avaza-karantin/> (letöltés dátuma: 2021.04.25.).
- [32] Denber, R. (2020). Turkmenistan Government’s Deafening Silence After Hurricane. *Human Rights Watch*, <https://www.hrw.org/news/2020/05/04/turkmenistan-governments-deafening-silence-after-hurricane#> (letöltés dátuma: 2021.04.25.)
- [33] Putz, C. (2020c). Did Turkmenistan Really Ban the Word ‘Coronavirus’? *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2020/04/did-turkmenistan-really-ban-the-word-coronavirus/> (letöltés dátuma: 2021.04.25.)
- [34] Imanaliyeva, A. (2021). Kyrgyzstan: President prescribes poison root for COVID-19. *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-president-prescribes-poison-root-for-covid-19> (letöltés dátuma: 2021.04.26.)
- [35] Gleason, G. & Gussarova, A. (2020). Covid-19’s Long Term Implications for Central Asia. *Diplomatic Courier*, <https://www.diplomaticcourier.com/posts/covid-19s-long-term-implications-for-central-eurasia> (letöltés dátuma: 2021.04.25.)
- [36] Wood, C. (2020). How Is Central Asia Handling COVID-19? *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2020/03/how-is-central-asia-handling-covid-19/> (letöltés dátuma: 2021.04.25.)
- [37] Putz, C. (2020d). How Data Doomed Central Asia’s COVID-19 Responses. *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2020/07/how-data-doomed-central-asias-covid-19-responses/> (letöltés dátuma: 2021.04.25.)
- [38] Kyzy, A. U. (2020). Coronavirus Exposes Central Asian Migrants’ Vulnerability. *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2020/04/>

- coronavirus-exposes-central-asian-migrants-vulnerability/ (letöltés dátuma: 2021.04.25.)
- [39] COVID-19 crisis response in Central Asia. (2021). *OECD*, https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=129_129634-ujysqu30i&title=COVID-19-crisis-response-in-central-asia (letöltés dátuma: 2021.04.25.)
- [40] Shavkat Mirziyoyev's Press Service. https://twitter.com/president_uz/status/1368197505339584517 (letöltés dátuma: 2021.04.25.)
- [41] Dashboard: Vaccinating Eurasia April (2021) *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/dashboard-vaccinating-eurasia-april> (letöltés dátuma: 2021.04.25.)
- [42] Kazakhstan to roll out first locally produced Sputnik vaccine. (2021). *Medical Express*, <https://medicalxpress.com/news/2021-02-kazakhstan-locally-sputnik-vaccine.html> (letöltés dátuma: 2021.04.26.)
- [43] As a possible new COVID-19 wave looms, Central Asia is napping (2021). *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/as-a-possible-new-covid-19-wave-loom-central-asia-is-napping> (letöltés dátuma: 2021.04.24.)
- [44] Putz, C. (2021). Vaccine Diplomacy in Central Asia: Russia vs. China? (2021). *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2021/03/vaccine-diplomacy-in-central-asia-russia-vs-china/> (letöltés dátuma: 2021.04.25.)
- [45] Covid-19 Vaccine Tracker. (2021). <https://covid19.trackvaccines.org/vaccines/30> (letöltés dátuma: 2021.04.22.)
- [46] Where the Central Asians expect the Aid coming from in Order to handle the COVID-19 Crisis? (2021). *Central Asia Barometer*, <https://ca-barometer.org/en/news/where-the-central-asians-expect-the-aid-coming-from-in-order-to-handle-the-covid-19-crisis> (letöltés dátuma: 2021.04.25.)
- [47] Uzbekistan to start mass coronavirus vaccination from April 1. *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-uzbekistan-vaccination-idUSKBN2BG0OQ> (letöltés dátuma: 2021.05.14.)

- [48] Russia *pulls* ahead of China in Central Asia vaccine diplomacy. (2021). *Nikkei Asia*, <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Coronavirus/Russia-pulls-ahead-of-China-in-Central-Asia-vaccine-diplomacy> (letöltés dátuma: 2021.05.21.)
- [49] Coronavirus Vaccine: When Will Tajikistan Begin Vaccination? (2021). *Cabar Asia*, <https://cabar.asia/en/coronavirus-vaccine-when-will-tajikistan-begin-vaccination> (letöltés dátuma: 2021.05.21.)
- [50] Tajikistan becomes first country in Central Asia to receive COVID-19 vaccine through COVAX Facility. (2021). *UNICEF*, <https://www.unicef.org/tajikistan/press-releases/tajikistan-becomes-first-country-central-asia-receive-covid-19-vaccine-through-0> (letöltés dátuma: 2021.05.21.)
- [51] Erdeiné Késmárki-Gally, Sz., Neszmélyi, I. Gy. (2018). Gazdasági és kereskedelmi fejlődés a világban. Kína Afrika térképén. *Jelenkori Társadalmi és gazdasági folyamatok*. <https://doi.org/10.14232/jtggf.2018.1-2.151-167> (letöltés dátuma: 2021.05.22.)

A MUNKAERŐPIACI FOLYAMATOK ALAKULÁSA ÉS MÉRÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI A VISEGRÁDI ORSZÁGOKBAN

dr. Ferkelt Balázs

tanszékvezető egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem,
Külkereskedelmi Kar, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék
ferkelt.balazs@uni-bge.hu

Sándorné prof. dr. Kriszt Éva

intézetvezető egyetemi tanár, Budapesti Gazdasági Egyetem,
Kvantitatív Módszertan Intézet
kriszt.eva@uni-bge.hu

ABSZTRAKT

A tanulmány áttekinti a munkaügyi statisztika és a munkaerőpiaci folyamatok mérésének legfontosabb mutatószámait, bemutatva azok eltérő tartalmát (pl. foglalkoztatási arány, munkanélküliségi ráta, aktivitási arány és az elsődleges munkaerőpiac elemzése). A vizsgálat tárgyát a visegrádi országok munkaerőpiaci állapotjellemzőinek alakulása képezi az elmúlt tizenkét évben. A tizenkét éves idősor lehetőséget nyújt a 2008-2009-es válság és a 2020-as pandémia hatásainak első komparatív vizsgálatára is. Célunk a munkaerő mobilitásának bemutatása is, amely – különösen a külföldi munkavállalás – jelentős szerepet játszik ezen országcsoport munkaerőpiaci helyzetében.

Kulcsszavak: munkaerőpiac, foglalkoztatás, munkanélküliség, munkaerő-mobilitás, visegrádi országok, Európai Unió, mérés, mérhetőség.

ABSTRACT

The paper reviews the most important indicators for measuring labour statistics and labour market processes, presenting their different content (e.g., employment rate, unemployment rate, activity rate and primary labour market analysis). The subject of the study is the development of the labour market situation in the Visegrad countries in the last twelve years. The twelve-year time series also provides an opportunity for a first comparative analysis of the effects of the 2008-2009 crisis and the 2020 pandemic. Our aim is also to present the mobility of the labour force, which plays a significant role in the labour market situation of this country group.

Keywords: labour market, employment, unemployment, labour mobility, Visegrad countries, European Union, measurement, measurability.

MÉRÉS ÉS MÉRHETŐSÉG

A munkaerőpiaci folyamatok vizsgálatához elengedhetetlen a statisztikai munka szakaszainak lépésről lépésre történő végigjárása. Az adatgyűjtéstől a feldolgozáson át az elemzés és közlés kimunkálása szükséges. A statisztikai adatok általában felmérés, számlálás útján keletkeznek, de először is döntenünk kell arról, mit és milyen tartalommal kívánunk megragadni, azaz számszerűsíteni. A mérés ugyanis nem jelent mást, mint számok megfelelő szabályok szerinti hozzárendelését tulajdonságokhoz. Ezek a hozzárendelési szabályok eldöntik, hogy milyen mérési skálákat alkalmazunk, abból pedig az elvégezhető műveletek következnek. A mérés során célunk a mért mennyiséget jellemző mérőszám meghatározása megfelelő mérőeszközzel és mértékegységgel. Statisztikai szempontból fontos az adatok tartalmának meghatározása, az összehasonlíthatóság biztosítása és a megfelelő mértékegység megválasztása, azaz a nagyságrendek kezelése. Ne felejtjük el azonban azt sem, hogy a mérés, azaz a statisztikai adatgyűjtés, ahol sok esetben mintából való következtetésekről van szó, mindig tartalmaz valamilyen mértékű bizonytalan-

ságot. Ez önmagában nem okoz gondot, ha tudjuk, mérjük és kalkuláljuk ezt a bizonytalanságot. Egyébként sem szabad a vizsgált jelenséget csak kvantitatív irányból megközelíteni. Mára már jól kialakult módszertana van a kvalitatív kutatásoknak is, és így a két szempont-rendszer a legtöbb esetben jól kiegészíti egymást.

A társadalmi-gazdasági élet jelenségeinek vizsgálatához is elengedhetetlen a számszerűsítés, a mérés, ilyenek az általunk vizsgált munkaerőpiaci folyamatok is, de óvakodni kell attól, hogy csak a mérhető dolgokra terjedjen ki a vizsgálatunk. Albert Einstein erre való figyelmeztetésül a Princetoni Egyetem dolgozószojájának falára a következőket írta fel: „Nem minden megszámlálható, ami számít, és nem minden számít, ami megszámlálható.”

A MUNKAERŐPIACI FOLYAMATOK MÉRÉSÉRŐL

A munkaerő, mint a gazdaság egyik legfontosabb erőforrása a gazdasági folyamatok elemzésének központi eleme. Sokszor azonban a gazdaság ugyanarra a szegmensére vonatkozó vizsgálatnál is eltérő következtetésekre juthatunk. Ez általában az eltérő fogalmi rendszerből, illetve az azonos fogalmak eltérő tartalmából adódik. Ezért fontosnak tartjuk, hogy áttekintsük a statisztikai felvételeknél milyen foglalkoztatási fogalmakkal találkozunk nemzetközi szinten, és ezt hogyan követi a magyarországi statisztikai adatgyűjtés.

A munkaügyi statisztika fontosabb vizsgálati területei [1]:

- foglalkoztatottság, munkanélküliség, mint a munkaerőpiac állapotjellemzői;
- kereset és annak elemei, munkajövedelem;
- munkaerőköltség;
- munkaidő, munkaidő-kiesés, műszakrend;
- sztrájk;
- egyéb munkakörülményi jellemzők;
- üres álláshelyek.

Ezek közül jelen vizsgálatunkban a munkaerőpiaci folyamatok jellemzőivel foglalkozunk. A munkaerőpiacon találkozunk bizonyos mennyiségű és összetételű munkaerő-kereslet és bizonyos mennyiségű és

összetételű munkaerő-kínálat. A munkaerő-kereslet a gazdaság munkaerőigényét testesíti meg, míg a munkaerő-kínálati oldalon a lakosság azon része áll, akik képességeik és szándékaik szerint alkalmasak a társadalmi érték előállítási folyamatban való részvételre és munkavégző képességüket áruba bocsátják a munkaerőpiacon.

Magyarországon jelenleg kétféle átfogó adatgyűjtés létezik a munkaerőpiaci helyzet elemzésére. Az egyik a Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban KSH) munkaerőpiaci felmérése, amely a munkaerőpiac állapotának összehasonlító vizsgálatára alkalmas legjelentősebb adatbázis. Módszertani alapjait az 1920-as évek végén az Amerikai Egyesült Államokban rakták le, és a XX. század második felében a piacgazdaságok többségében polgárjogot nyert. [1] Az Európai Unió az 1980-as évektől ajánlásaival törekedett az egyes tagországok közötti adattartalmak harmonizációjára. Az átalakuló közép- és kelet-európai országok – így a visegrádi országok is – az 1990-es évek elejétől emelték be adatgyűjtési rendszerükbe a munkaerőpiaci felméréseket. A KSH ennek megfelelően a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) fogalmi rendszerét használja.

A másik adatforrás a munkaerőpiaci folyamatok elemzésére a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat nyilvántartásából származó (regisztrált) álláskeresőkre vonatkozó adatok, és további adminisztratív adatbázisok együttese.

Tekintsük át röviden a KSH által a munkaerő-felméréseknél használt fogalmi rendszert. [2]

Foglalkoztatott, aki az adott héten legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, vagy rendelkezett munkával, de abban átmenetileg (pl. betegség, szabadság, ideértve a szülési szabadságot is) nem dolgozott.

Munkanélküli, aki

- az adott héten nem dolgozott, és
- nincs is olyan munkája, amelytől csak átmenetileg volt távol,
- a kikérdezést megelőző négy hét folyamán aktívan keresett munkát,
- a kikérdezés időpontjában rendelkezésre állt, azaz két héten belül munkába tudna állni, ha megfelelő állás kínálkozna számára, illetve már talált munkát, ahol 90 napon belül dolgozni kezd.

Gazdaságilag aktívak a foglalkoztatottak és a munkanélküliek.

Gazdaságilag nem aktívak azok, akik nem sorolhatók sem a foglalkoztatottak, sem a munkanélküliek csoportjába.

Érdemes végiggondolni, kik is tartoznak a gazdaságilag nem aktívak csoportjába, erre a következő választ adhatjuk:

- a tanulók, hallgatók,
- a nem dolgozó nyugdíjasok,
- a háztartásbeliek,
- az idénymunkások az idényen kívül, ha nem kerestek munkát,
- a gyermekgondozási ellátást igénybe vevők,
- sajátos csoportot képeznek ezen belül az ún. passzív munkanélküliek, akik szeretnének ugyan munkát találni, de kedvezőtlennek ítélve esélyeiket, nem keresnek aktívan munkát.

A munkaerőpiaci folyamatok vizsgálatának az alábbi kiemelt mutatót számítja és publikálja rendszeresen az egyes országok statisztikai szolgálata:

Munkanélküliségi ráta: a munkanélkülieknek a gazdaságilag aktívakhoz viszonyított aránya.

Foglalkoztatási arány: a foglalkoztatottaknak a népességhez viszonyított aránya.

Aktivitási arány: a gazdaságilag aktívak (foglalkoztatottak és munkanélküliek) népességben belüli aránya.

Elsődleges munkaerőpiac: foglalkoztatottak létszáma a külföldi telephelyen dolgozók, valamint a közfoglalkoztatásban részt vevők nélkül.

Munkanélküliség átlagos időtartama: az aktív álláskeresővel töltött átlagos időtartam hónapokban kifejezve (azon munkanélküliek figyelembevétele nélkül, akik már találtak állást, amelyben 90 napon belül kezdenek dolgozni).

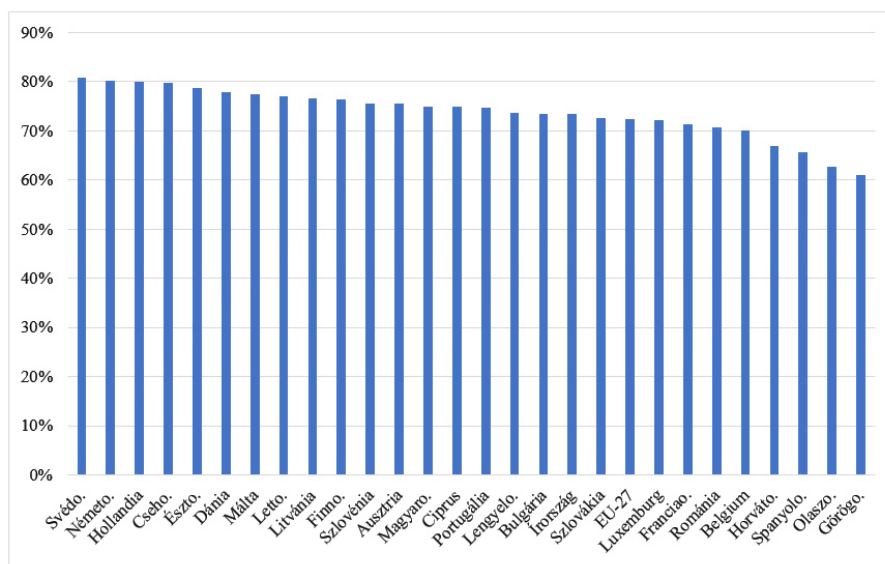
Foglalkoztatási ráta: a foglalkoztatottak aránya az aktív korú lakosság százalékában.

Aktivitási ráta: a gazdaságilag aktívak aránya az aktív korú lakosság százalékában.

Az Európai Unió is ezeket a fogalmakat és mutatókat használja célkitűzéseiben. A Lisszaboni Stratégiában például a foglalkoztatási rátát illetően; a 15–64 éves lakosság 70%-a volt a foglalkoztatási cél. [3]

Az Európa 2020 stratégiában a 20–64 éves lakosság esetében a cél a 75%-os érték elérése.

A foglalkoztatási ráta országonként jelentős eltéréseket mutat, de érdemes az EU átlagos értékéhez viszonyítva is elhelyezni az egyes tagországokat (1. ábra).

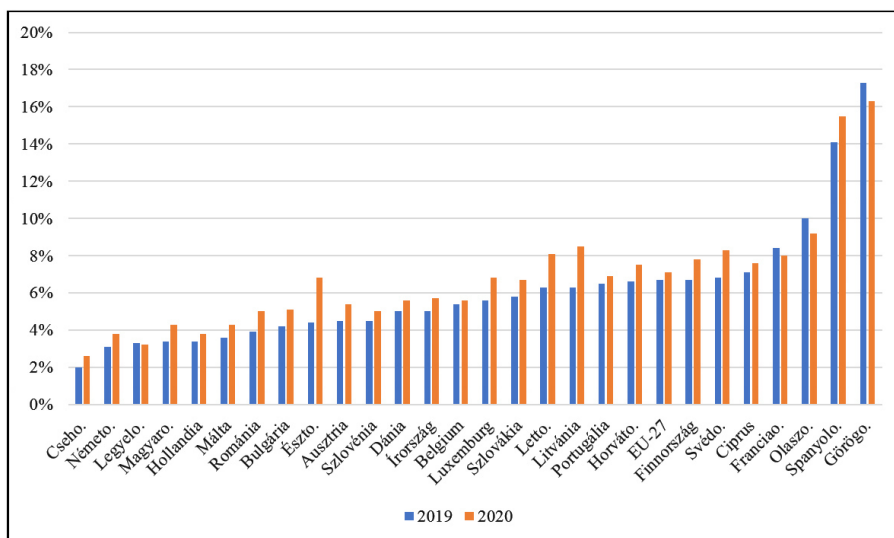

1. ábra: Foglalkoztatási ráta az Európai Unió tagországaiban 2020-ban
(%, 20–64 éves korosztály)

Forrás: [4]

A huszonnyolctagú Európai Unióban 2016-ban a 20–64 éves korcsoport foglalkoztatási rátája az európai uniós munkaerő-felmérés szerint 71,1% volt, 2019-re pedig már 73,1%-ra emelkedett, amely az unióban valaha mért legmagasabb éves átlag, 2020-ban pedig elsősorban a pandémia okozta válság következtében 72,4%-ra csökkent.

2. ábra: Munkanélküliségi ráta országonkénti bontásban,
2019-ben és 2020-ban (%-ban)

Forrás: [5]

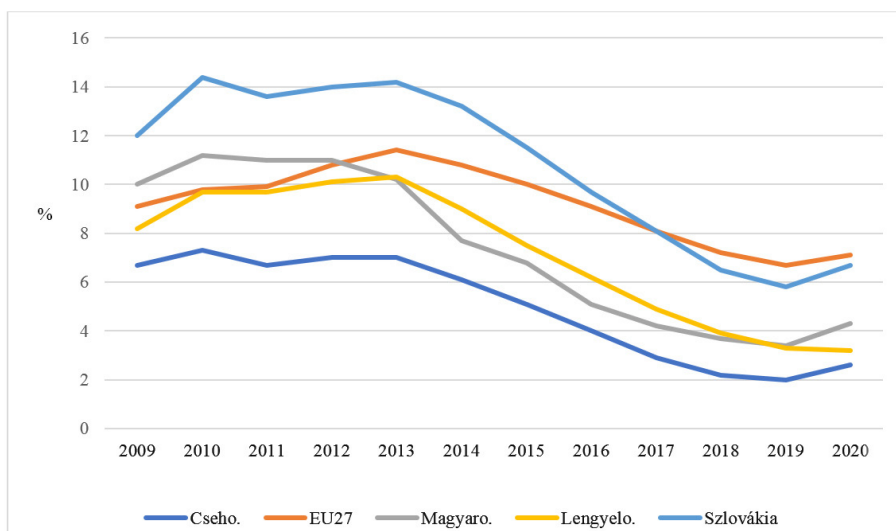
A munkanélküliségi ráták összehasonlításával (2. ábra) a következő megállapításokat tesszük. Az átlagos munkanélküliségi ráta 2019-ben az Európai Unióban (az Egyesült Királyság nélkül) 6,7% volt.

Jelentős különbségeket láthatunk azonban a tagállamok között: a legalacsonyabb munkanélküliségi rátát Csehországban (2,0%) és Németországban (3,1%), a legmagasabb munkanélküliségi rátát Görögországban (17,3%) és Spanyolországban (14,1%) mérték, hazánkban 2019-ben a munkanélküliségi ráta 3,4%-os értéket mutatott.

A pandémia által okozott recesszió következtében a munkanélküliségi ráta 2020-ban néhány ország kivételével (Lengyelország, Franciaország, Olaszország, Görögország) növekedett.

MUNKAERŐPIACI FOLYAMATOK A VISEGRÁDI ORSZÁGOKBAN

A rendszerváltoztató országok a transzformáció előtt speciális helyzetben voltak. Hivatalosan teljes foglalkoztatás valósult meg ezekben az országokban, ugyanakkor a valóságban túlfoglalkoztatásról és kapun belüli munkanélküliségről beszélhetünk. A rendszerváltoztatás súlyos recesszióval és a munkanélküliségi ráta (megjelenésével és) jelentős növekedésével járt együtt. A négy visegrádi ország munkaerőpiaca is meglehetősen nagy különbségeket mutatott, illetve mutat mind a mai napig. Lengyelországnak és Szlovákiának különösen hosszú időre volt szüksége a munkanélküliségi ráta 10% alá csökkentésére (3. ábra).

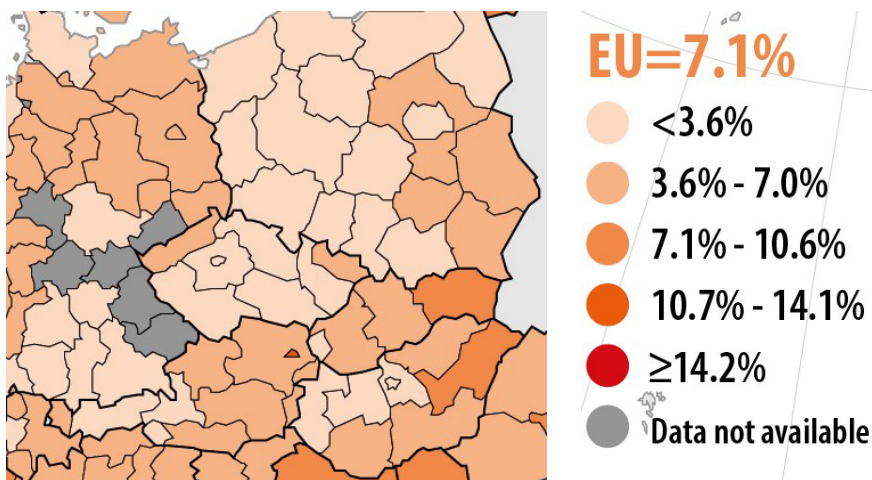
3. ábra: A munkanélküliségi ráta (%) alakulása a visegrádi országokban
2009 és 2020 között

Forrás: [5]

A 2008-as világméretű pénzügyi és gazdasági válság mindegyik országban növelte a munkanélküliségi rátát, sőt több országban az egyes euróövezeti államok szuverén adósságválsága következtében kialakult uniós szintű recesszió is negatív hatást gyakorolt. 2013-tól

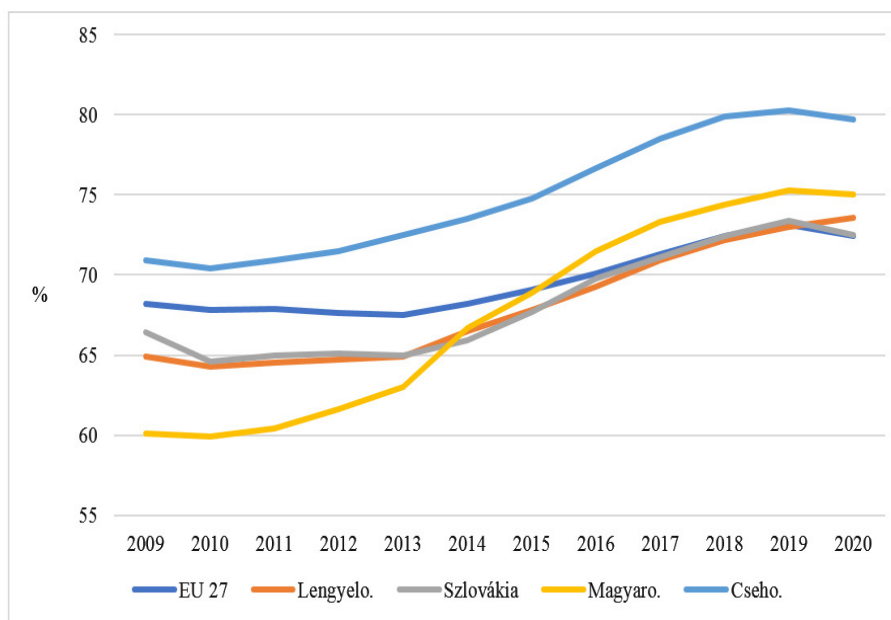
mind a négy országban olyan jelentős javulás következett be, amelynek eredményeképpen 2019-ben mindegyik visegrádi országban EU-átlag alatti, sőt Csehországban, Lengyelországban és Magyarországon 4% alatti munkanélküliségi ráta alakult ki, ami gyakorlatilag a munkanélküliségi ráta természetes rátájának tekinthető. A csehországi 2%-os érték több szektorban immáron munkaerőhiányhoz vezetett, az országban konkrétan alacsonyabb volt a nyilvántartott munkanélküliek száma, mint a betöltetlen álláshelyek száma. (Nem véletlen, hogy Csehország 2018-ban megduplázta a szerb állampolgároknak kiadott munkavállalói engedélyek számát, illetve Ukrajnából, de a Fülöp-szigetektől és Mongóliából is toboroztak munkaerőt.)

A 2020-as pandémia okozta recesszió általánosságban a munkanélküliségi ráta emelkedéséhez vezetett, kivéve Lengyelországot, ahol tovább tudott csökkenni a mutató. Az országos átlagok mögött azonban gyakran többszörös különbségek is meghúzódnak, mint ahogyan azt a 4. ábra is mutatja. Általában a fővárost magában foglaló régiók a legalacsonyabb munkanélküliségű területek közé tartoznak, míg a keleti (Csehország esetében észak-keleti) régiók a legrosszabb munkaerőpiaci helyzetet mutatják. (Egy elmaradott magyarországi térség konkrét problémáit jól mutatja be például Engelberth – Sági (2016) [6].)

4. ábra: A visegrádi országok NUTS 2 régióinak munkanélküliségi rátája (%) 2020-ban. Forrás: [7]

A 20–64 éves (munkaképes korú) lakosság foglalkoztatási rátája (5. ábra) természetesen a munkanélküliségi ráta alakulásával összhangban mozog, ugyanakkor néhány további következtetés is levonható az idősor elemzésekor. Feltűnő, hogy a cseh és a magyar érték között (ez a két ország érte, illetve éri el az Európa 2020 stratégiában meghatározott 75%-os célértéket) mintegy 5 százalékpontos különbség mutatkozik. Figyelembe véve, hogy a munkanélküliségi ráta esetében 1,4 százalékpont volt az eltérés, arra a következtetésre juthatunk, hogy Magyarországon a gazdaságilag inaktívak aránya a munkaképes korú lakosságban magasabb. Ennek oka sokrétű lehet, így például demográfiai okok, a lakosság egészségügyi helyzete vagy a korábbi nyugdíjba vonulás. Hasonló eltérés figyelhető meg Lengyelország vonatkozásában is. Ez egyben azt is jelentheti, hogy ezekben az országokban potenciálisan rendelkezésre áll, illetve egészségügyi, oktatási, családpolitikai intézkedésekkel növelhető a gazdaságilag aktívak létszáma (a magyar családpolitikai intézkedésekről bővebben lásd: Sági – Lentner – Tatay (2018) [8]).

5. ábra: A visegrádi országok foglalkoztatási rátájának (20–64 éves korosztály, %) alakulása 2009 és 2020 között.

Forrás: [4]

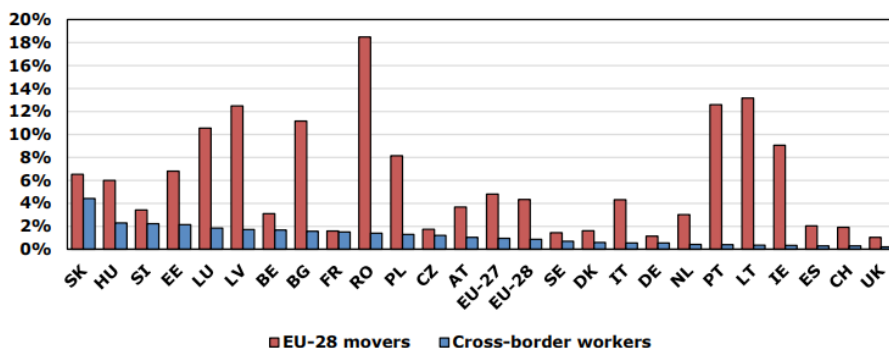
Az Európai Unióhoz 2004-ben és 2007-ben csatlakozott országok munkaerőpiacát jelentősen befolyásolja a más tagországokban történő munkavállalás. Az 1. táblázat a visegrádi országok Eurostat statisztikák szerint hivatalosan másik tagországban foglalkoztatott állampolgárainak számát mutatja. A négy ország közül magasan kiemelkedik mind abszolút értékben, mind pedig lakosságárányosan Lengyelország, 2018-ban 1,65 millió lengyel állampolgár dolgozott más európai uniós tagországban. A csehországi adat ugyanakkor feltűnően alacsony, ami többek között az ország magasabb gazdasági fejlettségének (egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított adatok alapján) és magasabb jövedelemszintjének is betudható.

Célország	Cseh-ország	Magyar-ország	Lengyel-ország	Szlovákia
Ausztria	9	63	41	30
Belgium	0	0	37	(3)
Ciprus	0	0	2	0
Csehország	0	(2)	7	52
Németország	43	137	595	28
Dánia	0	4	22	(3)
Görögország	0	0	7	0
Spanyolország	(4)	5	39	(4)
Franciaország	(1)	(5)	36	(5)
Magyarország	0	0	0	(4)
Írország	(2)	11	95	7
Olaszország	4	7	70	8
Luxemburg	(1)	3	4	(1)
Hollandia	(2)	7	60	(2)
Svédország	0	4	23	0
Egyesült Királyság	32	55	610	43
Összesen:	97	304	1650	188

1. táblázat: A visegrádi országok más EU-tagországokban foglalkoztatott állampolgárainak száma (ezer fő, 2018)

Forrás: [9]

Az 1. táblázat nem tartalmazza az ingázó munkavállalók számát, ugyanakkor a 6. ábra az ingázók arányát is mutatja, amiből kiderül, hogy az egész EU-ban Szlovákiában és Magyarországon a legmagasabb az arányuk.

6. ábra: Más tagállamban foglalkoztatott és ingázó uniós polgárok aránya a származási (küldő) ország összes foglalkoztatottjának arányában, 2019-ben (%)

Forrás: [10]

A 6. ábrán jól látható, hogy Portugália és Írország kivételével kizárólag kelet- és közép-európai országok találhatók a legfontosabb küldő országok között. Az is megfigyelhető, hogy a külföldi munkavállalás aránya a küldő országban jelentősen hozzájárul az alacsonyabb munkanélküliségi rátához, másfelől viszont a munkaerőhiány egyik okát is képezheti, ami a gazdasági növekedés és a felzárkózás egyik korlátja lehet.

KITEKINTÉS:

A MAGYARORSZÁGI MUNKAERŐPIACI FOLYAMATOKRÓL

Mindkét kiemelt munkaerőpiaci mutatót tekintve Magyarország munkaerő-piaci helyzete kedvezőnek ítéltető, mivel a foglalkoztatási ráta meghaladja az EU-átlagot, a munkanélküliségi ráta pedig alatta van az EU átlagos munkanélküliségi rátájának. E két fontos muta-

tó mellett azonban még további részletes elemzésekre is szükség van, amelynek forrásait a következőkben foglaljuk össze.

Hazánkban a munkaügyi adatforrások három komponensből tevődnek össze: intézményi munkaügyi felvételek, lakossági adatgyűjtések és adminisztratív adatforrások. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a KSH 2019-től megváltoztatta az évközi munkaügyi témájú intézményi adatgyűjtéseket.

Változás az adattartalomban, hogy az új, negyedéves kérdőíven nem kell megadni a negyedév zárónapjára vonatkozó betöltött álláshelyek foglalkozási főcsoportok szerinti számát (amely eddig a 2009-es nyilvántartási számú kérdőíven szerepelt), valamint a szervezet tevékenységében résztvevők átlagos állományi létszámából nem kell kiemelni a 25 év alattiak és 55 év feletti munkavállalók létszámát sem.

A kereset-, egyéb munkajövedelem-, munkaóraadatokat negyedéves összesítésben, a létszámot negyedéves átlagos állományi létszámként, az üres álláshelyekre vonatkozó adatokat pedig továbbra is a negyedév zárónapjára vonatkozóan szükséges megadni.

Az adatszolgáltatás a hivatalos statisztikáról szóló 2016. évi CLV. törvény 24. és 26. §-a alapján kötelező és a megfigyelésbe bevont vállalkozások, költségvetési rend szerint gazdálkodó szervek és nonprofit szervezetek az adatszolgáltatók.

Ennek az adatgyűjtésnek a célja, hogy átfogó képet adjon a bruttó és nettó keresetek és a munkajövedelmek alakulásáról, valamint az üres álláshelyek számának foglalkozások szerinti részletezéséről és a hazai tájékoztatási kötelezettségen túl megalapozza az Európai Unió előírásainak megfelelő nemzetközi adatszolgáltatási kötelezettségek teljesíthetőségét.

A KSH gyorsjelentéséből és a heti monitorból folyamatosan tájékozódhatunk hazánk munkaerő-piaci adatairól. A legfrissebb (2021. márciusi) közzétett információk szerint Magyarországon 4 millió 616 ezer fő volt a foglalkoztatottak száma. De érdemes a részletesebb adatokra is figyelni, miszerint 2021 márciusában a 15–74 éves foglalkoztatottak átlagos havi létszáma 4 millió 616 ezer fő volt, ami az előző év azonos időszakát 41 ezer, míg az előző hónapot 66 ezer fővel haladta meg. A 2021. január–márciusi időszakban a foglalkoztatottak átlagos létszáma 4 millió 568 ezer fő volt, ami 39 ezer fővel elmaradt az

előző év azonos időszakától. Elsősorban a magyarországi háztartások külföldön dolgozó tagjai körében csökkent a foglalkoztatottság. [11]

A munkanélküliségi rátát ugyan hazánkban is rontotta a pandémia, de még mindig alacsonyabb számos országnál és az EU-tagországok átlagánál is. A gyorsjelentés szerint 4,0% volt a munkanélküliségi ráta 2021 márciusában.

További vizsgálva a munkanélküliségi adatokat megállapíthatjuk, hogy 2021 márciusában a munkanélküliek száma 194 ezer fő volt, 25 ezerrel több az előző év azonos időszakánál, viszont 19 ezer fővel kevesebb a februárinál. A munkanélküliségi ráta 0,5 százalékponttal, 4,0%-ra emelkedett. A 2021. január–márciusi időszakban a munkanélküliek átlagos létszáma 215 ezer fő volt, 42 ezerrel több, mint egy évvel korábban. A munkanélküliségi ráta 4,5%-os értéke 0,9 százalékponttal meghaladta az előző évit.

Milyen tényezők segítették a 2010-es években a kedvező munkaerőpiaci folyamatok kialakulását? Ide sorolható többek között a versenyszféra munkaerő-felvevő képességének javulása, a közfoglalkoztatás kiterjesztése, a nyugdíjkorhatár emelése, valamint a foglalkoztatást ösztönző további intézkedések. Ezek hatását csak részben rontotta a pandémia, melynek a munkaerőpiaci folyamatokra gyakorolt hatásainak elemzése a közeljövőben még sok kutatási feladatot tartogat az elemzők számára.

Visszatérve az adatbázisok közötti esetleges tartalmi eltérésekhez szólunk még a másik számbavételi lehetőségről és az ott létrejövő adatbázisról, a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat által gyűjtött adatokról. Szeretnénk rávilágítani ennek tartalmára is, kiemelve, hogy miért is annyira fontos az adatok tartalmának ismerete és az összehasonlíthatóság folyamatos szem előtt tartása.

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (korábban ÁFSZ) által használt fogalmak a mindenkori jogszabályokban kerülnek rögzítésre. Az álláskereső fogalmi magyarázata például a következő hat pontban foglalható össze:

Álláskereső az a személy, aki

- a munkaviszony létesítéséhez szükséges feltételekkel rendelkezik,
- oktatási intézmény nappali tagozatán nem folytat tanulmányokat,

- öregségi nyugdíjra nem jogosult, rehabilitációs járadékban, valamint a megváltozott munkaképességű személyek ellátásaiban nem részesül,
- az alkalmi foglalkoztatásnak minősülő munkaviszony és a nevelőszülői foglalkoztatási jogviszony kivételével munkaviszonyban nem áll, és egyéb keresőtevékenységet sem folytat,
- elhelyezkedése érdekében az állami foglalkoztatási szervvel együttműködik, és akit
- az állami foglalkoztatási szerv álláskeresőként nyilvántart.

Az álláskeresők száma tehát nem feltétlenül azonos a munkanélküliek számával, 2021 márciusában például a nyilvántartott álláskezesők aránya a gazdaságilag aktív lakosságban 6,5% volt. [12]

5. ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban hangsúlyoztuk és elemzésünkben rámutattunk arra, hogy minden kvantitatív elemzés során tisztázni kell számos elméleti kérdést ahhoz, hogy a statisztikai adatainkat megbízható módon felhasználhassuk. A legfontosabbak a következők: mit kívántunk mérni, hogyan definiáltuk az indikátorokat, hogyan gyűjtöttük/gyűjtötték az adatokat, biztosított-e az összehasonlíthatóság, azaz megtörtént-e az adatok tartalmának harmonizációja. Amennyiben felmérés készült, az reprezentatív-e, tekinthető-e véletlen mintának az adatbázisunk. Nemzetközi szinten ennek különösen sok nehézsége akadhat, ezért mindig tegyük fel a kérdést, hogy az elfogadott és publikált irányelvek szerinti tartalomnak megfelelők-e a közölt információk. A kritikus szemlélet a munkaerőpiaci folyamatok elemzésénél is követendő, és feltárandó az olvasó előtt. Mindezt annak elkerülésére kívánjuk hangsúlyozni, hogy ne a tükröt szidd, ha torz a kép. Nemzetközi összehasonlításban az említett harmonizációt az EUROSTAT végzi, így az általa közölt adatok bátran használhatók az országok közötti összehasonlításra, a megfelelő indikátorok megtalálása és következetes alkalmazása azonban mindig az elemző feladata marad.

A visegrádi országok a 2008–2009-es recessziót és a szuverén adósságválságot követően 2013-tól eredményesen tudták növelni a foglalkoztatási rátát és csökkenteni a munkanélküliséget, 2019-ben

mindegyik visegrádi országban EU-átlag alatti, sőt Csehországban, Lengyelországban és Magyarországon 4% alatti munkanélküliségi ráta alakult ki.

Több országban egyes szektorokban munkaerőhiány mutatkozott. A munkaerőpiaci helyzet a kedvező országos átlag mellett meglehetősen nagy országon belüli regionális egyenlőtlenségeket mutat. Lengyelország és Magyarország esetében a kifejezetten alacsony munkanélküliségi ráta közepes mértékű foglalkoztatási rátával párosul, ami arra enged következtetni, hogy ebben a két országban a gazdasági inaktivitás szintje magasabb, ami potenciális munkaerőtartalék jelenlétére utalhat.

Ezen két ország esetében kiemelkedő a külföldi munkavállalás mértéke, aminek következménye az országon belül egyre szűkösobb munkaerőkínálat. Erre való tekintettel ezen országoknak érdemes lenne olyan munkaerőpiaci és bérpolitikai intézkedéseket bevezetniük, amelyek a külföldön munkát vállalók hazacsábítását, valamint a külföldi munkavállalást tervezők számának csökkentését célozzák meg.

HIVATKOZÁSOK

- [1] Lakatos, J. (2018): A magyar munkaügyi statisztika története. *Statisztikai Szemle*, 96(4), 403-427. o. <https://doi.org/10.20311/stat2018.04.hu0403>
- [2] KSH (2018): Foglalkoztatottság és munkanélküliség – Módszer-tan www.ksh.hu/docs/hun/modszgyors/fogmodsz1808.html Utolsó letöltés: 2021. 05. 03.
- [3] Gács, J (2005): A lisszaboni folyamat – egy hosszú távú stratégia rejtélyei, elméleti problémái és gyakorlati nehézségei. *Közgazdasági Szemle*, 52(3), 205-230. o.
- [4] Eurostat (2021a): Employment rates of people aged 20-64. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210421-1> Utolsó letöltés: 2021.05.10.

- [5] Eurostat (2021b): Total unemployment rate <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/TPS00203> Utolsó letöltés: 2021.05.10.
- [6] Engelberth, I. – Sági, J. (2016): Catching up or lagging behind? The case of a Hungarian sub-region at the Slovakian border: The Szécseny sub-region. In: Ladislav Mura: Sustainability of rural areas in practice Conference. Proceedings from International Scientific Conference. ISBN:9788055215747. 158-166. o.
- [7] Eurostat (2021c): Unemployment statistics at regional level. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Unemployment_statistics_at_regional_level Utolsó letöltés: 2021.05.13.
- [8] Sági, J. – Lentner, Cs. – Tatay, T- (2018): Family Allowance Issues – Hungary in Comparison to Other Countries. Polgári Szemle: Gazdasági és társadalmi folyóirat 14 (Special Issue) 290-301. o.
- [9] European Commission (2021a): Intra-EU Labour Mobility at a glance. Main findings of the Annual Report on Intra-EU Labour Mobility 2020. Luxembourg
- [10] European Commission (2021b): Annual Report on Intra-EU Labour Mobility 2020. Luxembourg.
- [11] KSH (2021): KSH Gyorsjelentés, 2021. március. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/fog/fog2103.html> Utolsó letöltés: 2021. 05. 15.
- [12] Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (2021): Havi részletes adatok. 2021. március https://nfsz.munka.hu/nfsz/document/1/4/8/9/doc_url/nfsz_havi_reszletes_adatok_2021_03.pdf Utolsó letöltés: 2021. 06. 13.

A TISZTELETBELI KONZULOK SZEREPE A COVID-19 VILÁGJÁRVÁNY UTÁNI NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKBAN

dr. Pintér István¹

A tiszteletbeli konzuli ügyekért felelős miniszteri biztos,
Külgazdasági és Külügyminisztérium
istvan.pinter@mfa.gov.hu

ABSZTRAKT

A COVID-19 világjárvány utáni nemzetközi rendszer jelenleg formálódik. Egyedül a nemzetállamok voltak képesek a hatékony fellépésre, az emberi életek védelmére. A termelési láncok szétszakadása, az egyes szolgáltatási és iparágak (például a nemzetközi turizmus, repülőgépipar) hibernációja alapjai lehetnek egy deglobalizációs folyamatnak. A pandémia megerősítette a globális technológiai iparágakat. Vállalkozások és családok milliói függnék a személyes érintkezést nem igénylő platformoktól. Hirtelen általánossá vált az online tanulás, elterjedt az internetes vásárlás. A sok évszázados hagyományokkal rendelkező tiszteletbeli konzuli intézmény élen járt a globális kereskedelem és turizmus előnyeinek megteremtésében. A civil diplomácia eszközrendszerével egyfajta egyensúlyt is jelent a nemzetközi kapcsolatokban. A világjárvány idején segítette a nemzeti diplomáciákat az állampolgárok hazajuttatásában, valamint hozzájárult a védekezéshez szükséges felszerelések beszerzéséhez, gyártásához is. A tiszteletbeli konzul közreműködése alkalmas lehet arra, hogy az Európába visszatelepülő gyárak és üzemek megtalálják a helyüket, a megszakadt termelési kapcsolatok helyébe újabbak lépjenek.

Kulcsszavak: tiszteletbeli konzul, globalizáció, nemzetállam

---

1 Jelen tanulmány teljes mértékben a szerző saját véleményét tükrözi.

ABSTRACT

Post-pandemic international relations are taking shape right now. Only nation-states could take effective actions in order to protect human lives. The fragmentation of production chains and the hibernation of certain sectors (such as international tourism and aeronautics) may constitute a basis for a deglobalization process. However, the pandemic has strengthened global technology sectors. Millions of businesses and families depend on platforms that require no personal contact. Online learning has suddenly become common, and online shopping has become prevalent. The role of an honorary consul with several centuries of tradition has been at the forefront of laying down the benefits of global trade and tourism. However, the set of instruments of civilian diplomacy implies a balance in international relations. It helped national diplomacies to bring their citizens home during the pandemic, but it also contributed to the acquisition and production of anti-covid equipments and devices through its relations. The honorary consul may support factories and plants returning to Europe find their place, and may facilitate the replacement of broken production relations by new ones.

Keywords: Honorary consul, globalisation, nation state

BEVEZETÉS

A tiszteletbeli konzuli intézmény gyökerei az ókori görög városállamokig (proxenos) és a római birodalomig (hospitium – vendégbarátság) nyúlnak vissza. Évszázadokkal előzte meg az állandó diplomáciai képviselők kialakulását. Hosszú ideje létük a nemzetállamokhoz kötődik.

Tiszteletbeli konzuli tisztviselők kinevezéséről vagy fogadásáról minden állam szabadon dönthet. Alapelv, hogy tiszteletbeli konzul által vezetett konzuli képviselőt létesítésére és vezetőjének személyére a küldő állam tesz javaslatot – a jelölt személyét a fogadó állam elutasít-

hatja, de meg nem változtathatja. A tiszteletbeli konzuli tisztviselő általában olyan, köztisztvisletben álló személy, aki szoros kapcsolatokkal rendelkezik a fogadó országban, így hatékonyan tudja képviselni az őt megbízó küldő állam érdekeit, segíteni a kétoldalú kapcsolatokat.

A küldő állam jelöli ki azon feladatok körét, melyekkel a tiszteletbeli konzuli tisztviselőt megbízza, a fogadó állam e téren sem rendelkezik fennhatósággal. A tiszteletbeli konzuli tisztviselő nem része a hivatásos diplomáciai testületnek, ugyanakkor tevékenységével hatékonyan hozzá tud járulni a küldő és a fogadó állam politikai, gazdasági, kulturális kapcsolatainak fejlesztéséhez.

Ma is, ha egy adott ország elhatározza, hogy tiszteletbeli konzuli tisztviselőt bíz meg egy másik ország területén abból a célból, hogy az ott lévő állampolgárait és vállalkozásait védje, a fogadó államhoz fordul előzetes engedélykérelemmel. Miután ezt megkapta, a saját kinevezési szabályainak megfelelően a küldő állam pátenst állít ki, amelyet elküld a fogadó államnak.

A fogadó állam ugyancsak a saját szabályai szerint megvizsgálja az iratokat, valamint azt a személyt, akit a tiszteletbeli konzuli jogosítványokkal fel kíván ruházni maga is. Több államban nemzetbiztonsági átvilágítás, nemleges adónyilatkozat bekérése vagy a jóhírnév megletének ellenőrzése is hozzátartozik ehhez az eljáráshoz. Amennyiben a fogadó állam mindent rendben talál, kiállítja a működési engedélyt (exequatur), és a tiszteletbeli konzul meghatározott székhelyen, meghatározott konzuli területen megkezdheti a működését.

2021. június 1-jén Magyarországnak 269 tiszteletbeli konzuli tisztviselője működött a világ 115 országában, 264 konzuli képviseleten. A mai napig hivatalban van a tiszteletbeli konzuli intézményrendszer újjáéledése után elsőként, 1989 augusztusában kinevezett tiszteletbeli konzuli tisztviselő, Costakis Loizou nicosiai tiszteletbeli főkonzul. Magyarországnak 37 tiszteletbeli főkonzulja, 230 tiszteletbeli konzulja, 1 alkonzulja és 1 tiszteletbeli konzuli ügynöke tevékenykedik külföldi államokban.

A magyar gyakorlatban csak a kilencvenes évek elején volt elterjedtebb az azonnali főkonzuli rangú kinevezés; ezt a későbbiekben felváltotta az a – máig alkalmazott – gyakorlat, miszerint a tiszteletbeli konzuli tisztviselő többévnnyi sikeres szolgálat után, elismerésként

kapja meg a magasabb rangot. Az alkonzuli kinevezés nagyon ritka: ilyen rangot csak akkor kap valaki, ha olyan székhelyre nevezik ki, ahol magasabb rangú tiszteletbeli konzul is működik. A rangot és a rangemelés lehetőségét természetesen a fogadó állam jogi környezete is befolyásolhatja. A tiszteletbeli konzuli képviselőink közül 39 fő-konzulátus, 229 konzulátus és 1 konzuli ügynökség.

2021. június 1-jén, Magyarországon 66 tiszteletbeli konzuli tisztviselő működött, elsősorban Budapesten. Összesen 69 konzuli képviselőt tartottak nyilván, ebből három konzuli képviselő működése szünetelt. A 66 tiszteletbeli konzuli tisztviselő közül 11 tiszteletbeli főkonzuli rangú, 54 tiszteletbeli konzuli rangú és 1 tartozik a tiszteletbeli alkonzuli osztályba.

A tiszteletbeli konzuli tisztviselők közül heten még az 1990-es években kapták meg exequaturjukat, tizenhárman 2001–2005 között, tizenöten 2006–2010 között. Az elmúlt évtized első felében 10, míg második felében 21 tiszteletbeli konzuli tisztviselő részére adtak működési engedélyt.

Még felsorolni sem könnyű a tiszteletbeli konzulok által ellátható és ellátandó feladatokat. Fontos azt is tudni, hogy ezt a tevékenységet évszázadok óta a tiszteletbeli konzulok saját vagyoniuk terhére látják el, fő szabályként (néhány illetékfajtától eltekintve) tevékenységükért javadalmazást nem kapnak. A konzuli tevékenység nemzetközi kodifikálására 1963-ban a Bécsi Egyezmény keretében történt meg. Ez az egyezmény, amelyhez Magyarország csak 24 évvel később, közvetlenül a rendszerváltoztatás előtt csatlakozott. 1950-től ugyanis Magyarországon tiltott volt tiszteletbeli konzult küldeni és fogadni [1], sőt más állam ilyen irányú felkérését sem fogadhatta el magyar állampolgár. A magyar királyságok, illetve a dualizmus idején kitűnően szervezett magyar tiszteletbeli konzuli hálózat újjáépítése már csak a szabad választások után kezdődhetett meg.

A tiszteletbeli konzulok küldéséről és fogadásáról szóló 2/1995. KÜM rendelet [2] 9. § alapján a tiszteletbeli konzulok jelenlegi feladatai a következők, amennyiben a kinevezés során a küldő állam által adott megbízás ennél szűkebb kört nem állapít meg:

- a nemzetközi jog által megengedett keretek között védelmezi a Magyar Köztársaság, valamint állampolgárai, jogi személyei és

jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetei érdekeit a fogadó államban,

- az Egyezmény rendelkezéseivel összhangban előmozdítja a Magyar Köztársaság és a fogadó állam közötti kereskedelmi, gazdasági, idegenforgalmi, kulturális és tudományos kapcsolatok fejlesztését,
- minden megengedett módon tájékozódik a fogadó állam kereskedelmi, gazdasági, idegenforgalmi, kulturális és tudományos életének viszonyairól, ezekről jelentést tesz a külügyminiszternek, továbbá felvilágosítást ad az érdekelt személyeknek,
- a fogadó állam jogszabályainak megfelelően védelmezi a Magyar Köztársaság állampolgárainak, jogi személyeinek és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeteinek érdekeit a fogadó állam területén folyó hagyatéki ügyekben,
- a fogadó állam jogszabályai által megszabott keretek között védelmezi a Magyar Köztársaság kiskorú és cselekvőképtelen állampolgárainak érdekeit különösen, ha számukra gyámság vagy gondnokság elrendelése szükséges,
- a fogadó államban hatályban lévő gyakorlat és eljárási szabályok figyelembevételével képviseli a Magyar Köztársaság állampolgárait vagy intézkedéseket tesz megfelelő képviselőjük biztosítására a fogadó állam bíróságai vagy más hatóságai előtt, azért, hogy a fogadó állam jogszabályainak megfelelően ideiglenes intézkedések hozatalát kérjék ezen állampolgárok jogainak és érdekeinek megóvására, amennyiben azok távollétük vagy bármely más ok miatt jogaikat és érdekeiket nem tudják időben megvédeni,
- segítséget és támogatást nyújt a Magyar Köztársaság állampolgárai, jogi személyei és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetei részére,
- segítséget nyújt a magyar felségjelű tengeri és folyami hajóknak, valamint a küldő államban lajstromozott repülőgépeknek és ezek személyzetének.

Egyebekben a tiszteletbeli konzul a konzuli kerületében állandó lakóhellyel rendelkező vagy ott tartózkodó személytől – a személyazonosítás megfelelő elvégzése után – magyar útlevél, továbbá

magyarországi beutazásra, illetőleg tartózkodásra jogosító engedély iránti kérelmet vehet át. A kérelmet, annak jogszabályban előírt mellékleteit és díját a tiszteletbeli konzul három napon belül megküldi az irányítási jogkört gyakorló diplomáciai vagy konzuli képviselőnek.

Elemzésem módszerét a COVID-19 vírus okozta világjárvány és a már annak megjelenése előtt is jelen lévő válságjelenségek elkülönítése, a geopolitikai viszonyrendszer fő vonulatainak felvázolása, valamint a jövőbeni konzuli feladatokat kijelölő új koordinátarendszer főbb elemeinek feltárása jelenti.

GEOPOLITIKAI TRENDEK A COVID-19 JÁRVÁNYT MEGELŐZŐEN

Ahhoz, hogy prognosztizálni tudjuk a tiszteletbeli konzulok világjárvány utáni szerepét – hacsak érintőlegesen is –, vegyük sorra a COVID-19 járvány előtti, releváns geopolitikai trendeket:

A globalizációnak nevezett nemzetközi munkamegosztási rendszer páratlan fejlődést jelentett az emberiség számára. A nemzetközi pénzügyek, a nemzetközi kereskedelem ugyanúgy fejlődött, mint például a világturizmus. A globális játékszabályokat azonban nem egyformán tudta/tudja kihasználni Amerika, Ázsia, Európa vagy a fejlődő országok csoportja;

A globalizáció ugyan kiszélesedett, de már jelentkeztek ennek hátrányai is (környezetszennyezés, éghajlatváltozás, megszűnő iparágak – és következményként növekvő munkanélküliség – az USA-ban és Nyugat-Európában, a globális bevételek egyre egyenlőtlenebb eloszlása, a pénzipar elválása a reálgazdaságtól, a nemzetállamok szabályozó és ellenőrző szerepének csökkenése, a globális információs monopóliumok demokráciaellenes tevékenysége, a nemzetközi bűnözői hálózatok megerősödése, a határokon átnyúló korrupció büntetlensége, a nemzetközi pénzmosás elleni fellépés elégtelensége, az adatvédelmi és a személyiségi jogok erodálódása, nem állami fegyveres csapatok megjelenése nemzetközi konfliktusokban, az ENSZ szerepének csökkenése stb.);

A bipoláris szembenállást felváltó nemzetközi enyhülés időszakában, annak viszonylagos nyugalma és a szabadkereskedelem térhódítása kedvezett a multinacionális nagyvállalatok profitmaximalizálási törekvéseinek. Ezt a korszakot tekinthetjük a bipoláris együttműködés időszakának [3], mivel rövid idő alatt Észak-Amerikából és Európából egész iparágak települtek át Ázsiába, miközben – történelmi léptékkal számítva – igen rövid időn belül a Kínai Népköztársaság vált a hegemon ellenpólusává.

Washington sokáig nem ismerte fel a valódi kihívást, joggal bízott az általa, a második világháború következményeként bevezetett dolláralapú globális pénzügyi rendszer és főként a globális interneten belüli hegemon szerepében, annak behozhatatlan előnyeiben;

Időközben Észak-Amerika agyelszívási képessége csökkent, lassan két évtizede a kínai és indiai szakemberek egyre gyakrabban települnek vissza a hazájukba. Mára Kína sikeresen vonzotta magához a tajvani félvezetőgyártás, a félvezető kutatás és fejlesztés 30–40 ezer főre becsült mérnöki karának több mint 10%-át;

A globalizáció elsődleges haszonélvezői a multinacionális vállalkozások lettek, amelyek kivonták magukat a nemzetállami szabályozások alól, eredményesen akadályozták meg az offshore területek elleni fellépés kísérleteket, gazdasági erejükkel sikeresen szereztek politikai-hatalmi befolyást. Ennek következtében az Egyesült Államok monopóliumellenes és adóbehajtási gyakorlata felpuhult;

A globális játékszabályok már a világjárvány előtt sem mindenben szolgálták az Egyesült Államok érdekeit. Ennek megfelelően az USA elkezdte ezek meghaladását (például kereskedelmi háború Kínával, a kínai technológiai fejlődés adminisztratív és jogi eszközökkel való hátráltatása, a WTO működésének akadályozása, az európai szövetségesek presszionálása a környezetszennyező technológiával kitermelt palagáz megvételére, nemzetközi szankciós rendszer működtetése az USA területén kívül stb.). Ugyanakkor az USA továbbra is hegemon a pénzügyek, a katonai költségvetés, a globális informatikai hálózatok és főként az adatipar területén. A Facebook napi 1,8 milliárdnyi felhasználása kimeríthetetlen adatforrás, amely az „adat az új olaj” kontextusban megerősödő hegemon szerepet jelent. Számos hivatalos dokumentumban hivatkoztak arra (például National

Security Strategy of the United States of America, 2017; Interim National Security Strategic Guidance, 2021 [4]), hogy az Amerikai Egyesült Államok érdekelt a globális kereskedelmi és adatforgalmi útvonalak szabad használatában, ezek biztosítására még katonai eszközöket is kész bevetni;

Általában a nyugati országok versenyképtelenek az olcsó munkaerővel, kevesebb környezetvédelmi és munkavédelmi szabályozással, kevesebb fizetett szabadsággal és gyakran gyermekmunkát igénybe vevő ázsiai versenytársakkal szemben. Látványos módon egész iparágak (textilipar, félvezetőgyártás stb.) költöztek Európából és Észak-Amerikából Ázsiába. A tőkés gazdaság profitmaximalizálási éhsége felülírt szinte minden nemzetbiztonsági, stratégiai, sőt társadalmi szempontot. Hosszú beszállítói láncolatok alakultak ki, a kevésbé nyereséges munkafolyamatokat kiszervezték Ázsiába, míg a kutatási/fejlesztési és a legnyereségesebb tevékenységeket az Egyesült Államokban, Kanadában és Nyugat-Európában tartották;

A negyedik ipari forradalom nélkül rendezi át a nemzetközi viszonyokat, hogy annak társadalmi következményeit a szakemberek feltárták volna. A nemzetállamok által – csekély kivétellel – nem szabályozható világhálón a szólásszabadság csak látszólagos. „A webet feltérképező munkák legérdekesebb eredménye, hogy a demokrácia, a tisztességesség és egyenlődsdi teljesen hiányoznak a hálón. Megtámtuk, hogy a web topológiája olyan, hogy a milliárdnyi meglévő dokumentum közül csupán egy maroknyit vehetünk észre.” [5]

A COVID-19 VILÁGJÁRVÁNY HATÁSAI

A COVID-19 járvány gazdasági, társadalmi hatásai

A fent vázolt geopolitikai kontextusban érte a világot a koronavírus-járvány, amely a nemzethatárok lezárásához, a hosszúra nyúlt termelési láncolatok szétszakadásához, egyes iparágak teljes leállásához vezetett. A COVID-19 miatt kialakult gazdasági válság más, mint a korábbiak. Elemzésekor az 1929–1933-as, a világháborúk okozta vagy a 2008–2009-es pénzügyi, majd gazdasági világválságokat szokás figyelembe venni. Jelen esetben a 2008/2009-es válsággal való össze-

hasonlítás indokolt, főként azért, mert a 2008 után kialakított pénzügyi válságkezelő mechanizmusokat a mostani járvány esetében is alkalmazták az egyes államok.

Az Európai Unió 2020. II. negyedévi GDP-csökkenése 13,9% volt, amely az eurózónára 14,7%-ot jelentett. Összehasonlításképpen: a 2009. I. negyedév hasonló GDP-csökkenése csak 5,5–5,6%-ot tett ki. Az Amerikai Egyesült Államok 2020. évi GDP-csökkenése 9%-os volt, amely mintegy két és negyedszerese a 2008/2009-es gazdasági válság csökkenésének. [6] Egyidejűleg jelentkeztek a kereslet- és a kínálatcsökkenés hatásai. Mindezek következtében jelentős átrendeződések mentek, mennek végbe a gazdaság szerkezetét illetően, amelyek a globális értékláncok újjágondolását is jelentik. Jelenleg is folyik a nemzetközi munkamegosztás, a nemzetközi intézményrendszer, az integrációs rend és a nemzetközi gazdasági együttműködés átértékelése.

2008-ban a válságot egyes felelőtlen észak-amerikai transznacionális pénzintézetek okozták, de a pénzügyi válság világméretű elterjedéséhez és gazdasági világválsággá válásához szükség volt a nemzetközi pénzügyi szektorra is. A korábban kiépített védelmi rendszereket vagy hatályon kívül helyezték, vagy egyszerűen megkerülték azokat. A piac önszabályozó mechanizmusai, élükön a függetlennek tartott hitelminősítő intézményekkel, szintén csődöt mondtak. A válság kezelésében élen jártak a nemzeti jegybankok. Kevésbé szólnak arról az elemzések, hogy a végső megoldást ebben a válságban is a nemzetállamok jelentették: volt, ahol állami pénzből vásároltak fel magánbankot, vagy jellemző módon az államok vettek fel újabb hiteleket a válság kezelésére, melynek terheit mindenütt az adófizető állampolgárok viselik. Napjainkban a monetáris és fiskális eszközök összehangoltabban működnek, mint 2008/2009-ben.

A COVID-19 járvány következtében az Amerikai Egyesült Államok adósságállománya 2020. június 14-ére 28,4 ezer milliárd dollárra növekedett, ami több mint 85 ezer dollárt jelent lakosonként, illetve 226 ezer dollárt adófizetőnként. GDP-arányosan a teljes nemzeti adósságuk jelenleg eléri a 128%-os szintet, amely 1980-ban 35%, 2000-ben 58% volt. [7]

A pénzügyi hegemonia a COVID-járvány kezelése során előbb magához vonzotta a világ oltóanyagkészleteinek jelentős részét, tiltotta

az exportot, így élen járt a lakosság immunizálásában. Ezt követően a Kongresszus által a mostanáig elfogadott gazdasági mentőcsomagok értéke elérte az 5 ezer milliárd dollárt, miközben a Fed megduplázta mérlegfőösszegét, amely már lassan eléri a 8 ezer milliárd dollárt. A gazdaság élénkítése jelenleg is tart; egy olyan negyedévben, amikor az előrejelzések szerint a gazdaság éves szinten 10 százalékos ütemben nőhet, s havonta csaknem félmillió új munkahely keletkezik az amerikai gazdaságban. Janet Yellen amerikai pénzügyminiszter nyilatkozata szerint ezek a mentőcsomagok már nem egyszerűen élénkítésnek tekinthetők, hanem az amerikai gazdaság hosszútávú igényeibe történő befektetésnek. [8] Úgy tűnik, hogy ezzel a pénzügyi megoldással, a jelenlegi helyzetet kihasználva, a hegemonia más problémáit is megoldja, nem törődve az általa a globális gazdaságnak okozott károkkal. A Deutsche Bank hiába bírálja a Fed inflációs politikáját, felhívva a figyelmet a társadalom legszegényebb rétegeinek vagy az eladósodottabb országok várható pénzügyi problémáira. A pénzpiacokon folyamatosan nő a negatív hozamú német államkötvények hozamemelkedésére számító pozíciók nagysága, és a befektetők körében már arról megy a találgatás, hogy az eurózána sérülékenyebb országaiban milyen következményekkel járhat a finanszírozási költségek növekedése.

A Nemzetközi Valutaalap szokásos féléves pénzügyi monitoring jelentése szerint ideiglenes szolidaritási adót kéne kivetni a módosabbakra, mivel a pandémia növelte a világon a gazdasági és egészségügyi szakadékokat. Vitor Gaspar, az IMF pénzügyi osztályának igazgatója, volt portugál pénzügyminiszter a Financial Times üzleti lapnak úgy nyilatkozott, hogy az „erős adórendszert” kiépítő fejlett államoknak – egy időre – meg kellene növelniük a legmagasabb szja-kulcsokat. Nem véletlenül említette meg Németországot, ahol az újraegyesítést követően szolidaritási adót vezettek be. A szolidaritásáról ezidáig nem elhíresült IMF szerint a pandémia nyomán például azzal nőttek a különbségek, hogy a fiatalabb és szegényebb lakosok nagyobb arányban veszítették el munkahelyüket és bevételüket. [9]

Miközben a COVID-19 világjárvány egész iparágakat hibernált, a vártnál nagyobb negyedéves bevételt és nyereséget ért el a Microsoft, a világ legnagyobb szoftvervállalata. Az amerikai elektronikai óriásvállalat bevétele a március végével záródott három hónapban 19%-

kal, 41,7 milliárd dollárra nőtt. Adózott eredménye 14,8 milliárd dollár lett, 38%-kal magasabb az egy évvel korábbinál. Az intelligensfelhő-üzletág negyedéves forgalma 23%-kal, 15,1 milliárd dollárra nőtt, meghaladta a várt 14,92 milliárd dollárt. A Microsoft Azure szolgáltatásának, egy nyílt és rugalmas, nagyvállalati szintű felhőalapú számítási platformnak a bevétele 50%-kal emelkedett. A More Personal Computing üzletág, amely egyebek között magában foglalja a Windows operációs rendszert, valamint az Xbox termékeket és tartalmaikat is, 19% növekedéssel, 13 milliárd dollár bevételt hozott, nagyobb a szakértők által becsült 12,57 milliárd dollárnál.

Hasonló bevételnövekedést tapasztalhatunk a Facebook és a Google óriáscégeknél. A Facebook 2021 első negyedéves működési eredménye 11,4 milliárd dollár volt, a működési eredményszint 43%-ra emelkedett, ami nagymértékű, 10 százalékpontos javulás az egy évvel korábban mért értékhez képest. A nettó eredmény szintjén 9,5 milliárd dolláros nyereséget könyvelt el, ami közel a duplája az egy évvel korábbinak. Az egy részvényre jutó eredménye 3,3 dollárra emelkedett, miközben az elemzői várakozás 2,4 dollár volt. A Facebook hirdetési bevételei 46%-kal emelkedtek meg az első negyedévben év/év alapon. A cég teljes bevétele 26,2 milliárd dollárt ért el, ami jelentősen felülmúlja az elemzői várakozást. [10]

Ugyancsak a válság nyertesei közé tartoznak az online értékesítés és a nemzetközi pénzügyi fizetési rendszer online platformjai. Az üzletek kényszerű zárva tartása miatt az online vásárlás meredeken emelkedett, az otthoni munkavégzéshez, tanuláshoz szükséges laptopok, számítógépek forgalma a tavalyi év második felében megnégyszereződött. Az e-pénztárca használói még a fertőzésnek is kisebb mértékben voltak kitéve. [11] A nemzetközi jogi irodák a pandémia jelentette kihívásokra innovációval és regionalizációval feleltek. [12]

Nem kétséges, ahogyan a 2008/2009-es válságban történt, a mostaninál is a nemzetállamok tudták megvédeni vállalkozóikat és állampolgáraikat, miközben hatalmas összegű hiteleket vettek fel. A hiteleket nyújtók valódi kilétét illetően gyakori a transzparencia hiánya, de őket is a nyertesek közé sorolhatjuk.

A nyertesek mellett vegyük észre azokat is, akik a vesztes oldalra kerültek. A városi és települési önkormányzatok német szövetségének

(DStGB) becslése szerint csak az online vásárlás terjedése miatt legkevesebb százezer bolt mehet tönkre a járvány végére. Ez nemcsak azt jelenti, hogy megszűnhet félmillió munkahely, hanem azt is, hogy még több lesz a bérlőre váró üzlethelyiség a belvárosokban. Nem várt hatás tehát, hogy a járvány felgyorsítja a belvárosok pusztulását, amelyet eddig főleg a bevásárlóközpontok elszaporodása generált. Várhatóan a belvárosi sétálóutcákat hónapokra elnéptelennítő járvány előtti állapot nem áll helyre, mert minden eddiginél többen ismerték fel és használják az online vásárlás előnyeit.

A COVID-19 járvány politikai hatásai

A török külügyminisztérium stratégiai kutatóintézetének vezetője szerint a COVID-19 világjárvány legfőbb hatása a nemzetállamok megerősödése. Szerinte egyedül a nemzetállamok voltak azok, amelyek hatékonyan tudtak fellépni a világjárvány következményeinek elhárításában. Kiemeli, hogy ez az erősödés nem jelenti azt – bármennyire is próbálják egyes kutatók ennek ellenkezőjét állítani –, hogy az autoriter rendszerek lettek volna hatásosabbak a világjárvány kezelésében. Véleménye szerint a jelenlegi multilaterális mechanizmusok mondtak csődöt és nem maga a multilateralizmus. [13] Mások ennek pont az ellenkezőjét állítják, tényekkel alá nem támasztott víziójukat ismételtetik az európai kis nemzetállamok életképtelenségéről, melyeket csak az újjáéledő nacionalizmus és az autoriter vezetések képesek fenntartani. [14] A magyar Külügyi és Külgazdasági Intézet igazgatója a hatástalannak bizonyult nagy multilaterális intézmények, mint az ENSZ és szakosított szervei, helyett a „minilaterális” együttműködések jövőbeni szerepét emeli ki. [15]

A COVID-19 járvány társadalmi és mentális hatásait emeli ki Rigoberta Menchú Tum guatemalai, Nobel-díjra jelölt emberi jogi aktivista. Az anyagi következmények mellett hasonlóan fontosnak tartja az emberiségre, az emberek csoportjaira és az emberekre háruló szellemi következményeket is. Szerinte meg kell, hogy változzon az egyén és a társadalom élete, bár nem mondja ki, hogy az egyéni felelősség ismételten középpontba kell, hogy kerüljön. A járvány okozta sokk kezeléséhez másfajta szemléletet tart szükségesnek. [16]

Mások globális felelősségétika megteremtését sürgetik, olyan idő- és térhorizontokkal, melyek a tetteknek felelnek meg. [17]

A politikai hatások elemzésénél is támaszkodhatunk a 2008/2009-es válság tanulságaira. 2009-ben, Párizsban nemzetközi konferenciát rendeztek „Új világ, új kapitalizmus” témában, amelyen Nicolas Sarkozy francia köztársasági elnök, Angela Merkel német kancellár és Tony Blair volt brit miniszterelnök is kifejtette véleményét. „A pénzügyi kapitalizmus válsága nem a kapitalizmus válsága – jelentette ki Nicolas Sarkozy nyitóbeszédében, hozzátéve: – az antikapitalizmus zsákutca, mindennek a tagadása tette lehetővé a haladás gondolatának megalapozását. (...) Morálissá kell tenni a kapitalizmust, és nem rombolni (...), nem szabad szakítani a kapitalizmussal, hanem újjá kell építenünk.” A köztársasági elnök ismét elkötelezte magát egy „vállalkozói” kapitalizmus mellett, amelyet az államnak „éltetnie, képeznie” kell. „Újra ki kell egyensúlyoznunk az állam és a piac szerepét” – mondta, és úgy vélte, hogy a 2008/2009-es válság az állam visszatérését és a tehetetlenség ideológiájának végét jelentette. Nicolas Sarkozy arra is figyelmeztette az Egyesült Államokat, hogy nem fogadják el az „egységes gondolkodás” visszatérését a pénzügyi piacok irányításában: „Mindig is a nagyon szoros szövetség híve voltam az Egyesült Államokkal, de hadd mondjam el, hogy a 21. században már nincs egyetlen nemzet sem, amelyik megmondhatná, mit kell tennük.”

Angela Merkel német kancellár, akinek nézetei, különösen az élénkítési tervekkel kapcsolatban, gyakran ellentmondanak a francia elnök álláspontjának, elismerte, hogy a válságsújtotta országok, köztük Németország, „adóssághegyeket” halmoztak fel, de jelenleg „ez az egyetlen lehetőség” a válság piacokra és gazdaságra gyakorolt következményei elleni küzdelemhez. A német kancellár azt is kimondta, hogy a pénzügyi rendszer megreformálása és az új válság elkerülése érdekében politikai akaratra van szükség, és remélte, hogy ezeknek az új szabályoknak az érvényesülését „a pénzügyi piac szereplői ezúttal nem próbálják meg újra megakadályozni”. Angela Merkel ezért egy nemzetközi gazdasági tanács létrehozását szorgalmazta az ENSZ-ben, annak érdekében, hogy „segítsen megváltoztatni a világkapitalizmus szabályait”.

A volt brit miniszterelnök, Tony Blair hangsúlyozta, hogy ha „régóta beismerték, hogy (a globalizációnak) az igazságosság érdekében értékeket kell tartalmaznia, akkor most már világos, hogy működéséhez is értékekre van szükség. Ezeknek az értékeknek nem a rövid

távú profiton kell alapulniuk, hanem a beruházásokon és a fejlesztéseken.” [18]

Bár az azóta eltelt időben Nicolas Sarkozy reputációját sikeresen tönkretették (folyamatosan folynak ellene bírósági tárgyalások, legtöbbször korrupciós vádak miatt), a koronavírus-járvány még érzékenyebbé tette a franciákat. Nagyobb védelmet kínáló államot és önállóbb gazdaságot akarnak. „Emmanuel Macron elnök esetén a döntés nagy pálfordulást takar. Az államfő befektetési bankárként még erősen hízelgett a külföldi tőkének, és – vállalva ennek nem kis politikai költségét – visszautasította a vagyonadó visszahozatalát, amit hatalomra kerülésekor eltörölt. Mint elődjének tanácsadója, majd gazdasági minisztere támogatta például az Alstom gépipari cég energetika üzletágának eladását az amerikai GE-nek.” [19]

A jelenlegi francia kormány pénzügyminisztere, Bruno Le Maire is egyre inkább a nemzetállam feltámasztásában gondolkodik. Egy nemrégiben megjelent könyvében kifejti, hogy a pandémia nyomán a politikának kell jó útra terelnie a gazdaságot. Hogy pontosan mi értendő ez alatt, az homályban marad. [20]

Míg a nyugat-európai politikusok élen járnak a problémák utólagos értelmezésében, cselekedeteik elégtelenek a globális kihívások kezelésére éppúgy, mint Európa önálló jövőjének biztosítására. A világgazdaságban olyan erők alakultak ki, „amelyek befolyása, pénze, a nekik alárendelt média és politikusok messze túlmutatnak a (központosított) európai állam lehetőségein. A demokratikus nemzeti kormányok az utolsó védőbástyát jelentik Brüsszel központosító törekvései, valamint a nemzetközi óriáscégek által épített globális utópia ellen”. [21] Eközben az Egyesült Államok és Nagy-Britannia, a két szuverén nemzetállam vezetői 1941 után újabb Atlanti Chartát írtak alá – többek között – a „fair és nyitott” globális kereskedelem szabályozásáról. [22]

A TISZTELETBELI KONZULOK SZEREPE A COVID-19 JÁRVÁNY UTÁNI NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KAPCSOLATOKBAN

Ahogy a nemzetállamok nélkülözhetetlen szerepe egyre nyilvánvalóbbá vált a világjárvány idején, ugyanígy egyre nőtt a tiszteletbeli konzulok pozitív megítélése is. Amikor hirtelen lezárásra ke-

rültek a nemzethatárok, az éppen úton lévő turisták, vállalkozók, kereskedők vagy már áttelepült állampolgárok sok esetben kizárólag a közelben lévő tiszteletbeli konzuloktól remélhettek segítséget. Számos országban ugyanis – állandó diplomáciai misszió hiányában – egyedül ők képviselik a küldő országukat. Segítettek orvosi maszkok és a lélegeztetőgépek beszerzésében. Repülőjáratok hiányában a világ távoli részéből is hazautaztatták a hozzájuk fordulókat, olyan is volt, aki hajnalanta nyolcvan kilométert autózott, hogy a repatriálást végző repülőgépnek kinyitassa az egyébként bezárt repülőteret, biztosítsa a kerozinnal való feltöltést, valamint elvégezze az útlevelek kezelését, szükség szerint pótlását.

A történelem során mindig is jellemző volt a tiszteletbeli konzulokra az az ellenszolgáltatást nem váró önzetlenség, amely a COVID-19 világjárvány idején is megmutatkozott. A bevezetésben felsorolt igen sokrétű feladataikon kívül sokuktól a lelki segítségnyújtás sem idegen. A COVID-19 világjárvány arra mutatott rá, hogy a jelenlegi rendszerben a nemzetállamok megkerülhetetlenek, és az államok közötti kapcsolatok évszázados intézménye, a tiszteletbeli konzulok is jelentős szerepet látnak el. Egyedül a nemzetállami intézményrendszer tudott hatékony intézkedéseket bevezetni a járvány ellen.

Vitathatatlan, hogy a globális pandémiára hatékony választ globális szinten lehetett adni. Ugyanakkor ezeket a válaszokat a nemzetállamok adták és hajtották végre, nem a multilaterális vagy regionális, nemzetek feletti szervezetek, szerveződések. A járvány elleni eredményes küzdelem kiemeli, hogy a nemzetállamok hálózata maga is globális entitás. Ez ugyan evidenciának tűnik, de manapság sok evidenciát próbálnak meg relativizálni. Érdekes, hogy egyes szerzők deglobalizációról, sőt egyenesen az Egyesült Államok meggyengüléséről értekeznek.

A valóság kicsit más: a nemzetállamok kétségtelen eredményei mellett a pandémia következményeként maga a globalizáció is megerősödött, kiteljesedett, ahogyan az Egyesült Államok is. Paradox módon a tiszteletbeli konzulok azzal, hogy előbb a népek közötti kereskedelmet, a távoli utazókat segítették, majd a gazdasági kapcsolatokat építették, nemcsak a népek és nemzetek békés egymás mellett élését segítették elő, hanem előfutárai is voltak a mai – globalizációnak nevezett – nemzetközi kapcsolatrendszernek.

A tiszteletbeli konzuli rendszer a középkorban erősödött meg, amikor a tengeri kereskedelemmel rendelkező olasz városállamok, majd a spanyol, francia, holland hajósok távoli helyeken, például Isztambulban kereskedelmi lerakatokat létesítettek. Ezeken a helyeken egyre nagyobb számú kereskedőréteg és tengerészeti szakember telepedett le, mely területek igazgatására vállalkoztak a korabeli tiszteletbeli konzulok. Több helyen tengerészeti kérdésekben még a bírói feladatokat is ők látták el.

Ebben a korban még a profitéhség is a maga kendőzetlen, erőszakos formájában nyilvánult meg. A ma mintaállamnak számító országok kalózhajókat fegyvereztek fel, láttak el királyi menlevéllel és küldtek rabolni több ezer tengerészt. Már ekkor jelen voltak a mai globalizációnak olyan jellemzői, mint a piacszerzés, a kereskedelmi monopóliumra való törekvés, a profitmaximalizálás vagy az érzéketlen önzés. A gazdasági-kereskedelmi folyamatok végül is a világ egészének európai államok közötti felosztásához, gyarmatosításhoz, rabszolga-kereskedelemhez vezettek. [23]

A transznacionális vállalkozások szabályozására tett ENSZ erőfeszítések nem értek el eredményt, ahogyan a nemzeti adózás alóli kibúvást lehetővé tévő offshore területek visszaszorítása sem sikerült. Az itt felhalmozott átláthatatlan és ellenőrizetlen pénzvagyonok felhasználása révén a legtöbb piacgazdaságban torzult a képviseleti demokrácia. Kezdetét vette a pénzügyi hatalom behatolása a gazdaság egyéb területeire, a civil szervezetekbe és a média területére, majd nemsokkal később a politikai szférába. A folyamat megállíthatatlannak tűnt, egyre jelentősebb politikai akarat mutatkozott a nemzetállamok meghaladására. Mégis, a COVID-19 járvány talán legnagyobb tanulsága, hogy a nemzetállam és a globalizált világ képes egymást kiegészítő, harmonikus együttműködésre. Ez a tapasztalat ellentétes a globalizmus álcája mögé bújt, annak vitathatatlan eredményeit kisa-játító, a globális közjóval szemben a saját periférikus (profitmaximalizálási, hegemón, ideológiai, stb.), a globális nemzetközi rendszert kihasználó erők sugalmazásaival.

A tiszteletbeli konzulok COVID-19 járvány utáni szerepvállalását a folyamatosan alakuló – így többs ismeretlenes – alábbi koordináta-rendszerben célszerű elemeznünk.

A meghatározó koordináták:

- Nem beszélhetünk deglobalizációról, hiszen a pénzügyi, adatforgalmi globalizáció éppen hogy kiteljesedett a válság idején. A Kínai Népköztársaság visszaszorítása, egy már korábban megkezdett geopolitikai hatalmi játszma folytatása és nem a COVID-19 világjárvány hatása. [24] Kína válasza előre vetíti az Egyesült Államokkal való kapcsolatok további romlását, és a Kínában befektető világcégeknek a kínai piacról való kiszorítását. Ez utóbbi fejlemény a világ gazdaság régiókra való szétesését, végső soron az alig néhány évtizede meghaladott bipoláris világrend újjáéledését jelentheti;
- Megnövekszik a nemzetállamok és ezen belül kiteljesedik a családok szerepe, azonban nem számíthatunk arra, hogy a negatív globalisták meghátrálnának: továbbra is támadni fogják a nemzetállamokat. A Müncheni Biztonságpolitikai Konferenciát elnöklő német diplomata – figyelmen kívül hagyva a történelmi tanulságokat – egyenesen a kis európai államok életképtelenségéről, megszüntetésük szükségességéről szolt. [25] Véleményével ellentétben ma a nemzetállamok jelentik a nemzetek feletti, szabályokkal nem törődő, negatív globalista erők ellensúlyát, védelmezői a kulturális identitásnak, fő letéteményesei az emberi kultúrák sokszínűségének, az egyes társadalmak stabilitásának;
- Az USA – mint hegemon nemzetállam – képes és kész, hogy a globális játékszabályokat a maga érdekeinek megfelelően alakítsa;
- A kapitalizmus lényege továbbra is az önzés, a profitmaximalizálásra, a hatalmi viszonyok befolyásolására, a szabályok kijátszására való törekvés. A valódi féket és ellensúlyt továbbra is a nemzetállamok jelentik;
- A globalizáció előnyeit, a globális közjót – hatékony multilaterális intézményrendszer hiányában – a nemzetállamok globális közössége tudja biztosítani, melynek egyik eszköze a nemzetközi kereskedelem. A nemzeti diplomácia szerepe nő, benne a tiszteletbeli konzulok rendszerével. Az ENSZ reformját várhatóan továbbra is gátolják az ellenérdekelt erők;

- A tiszteletbeli konzulok működésének alapja a közbizalom, melynek megingatására, negligálására – ugyanúgy, ahogy a tisztelességes politikusokkal is gyakran megtörténik – a manipulált online, vagy az értékeit és erkölcsét veszítő hagyományos média már most is megfelelően hatékony eszközökkel rendelkezik. A nemzetállamoknak kiemelt figyelmet kell fordítaniuk a tiszteletbeli konzulok jó hírének védelmére.
- A 4. ipari forradalom átrendezi a termelést, elosztást, az államok gazdasági, politikai és társadalmi viszonyait, ennek révén a belső és külső hatalmi viszonyokat is. Ezen folyamat társadalmi hatáselemzései rendszerint elmaradnak, vagy a médiában nem kapnak a súlyuknak megfelelő megjelenési lehetőséget.

A fenti koordinátáknak megfelelően a tiszteletbeli konzulok jövőbeni szerepe nem csökken, hanem épp ellenkezőleg megerősödik, a feladataik mind sokrétűbbé válnak. A megerősödött nemzetállamok képviselőiként a hagyományos diplomáciának megfelelően látják el feladataikat, és továbbra sem tartanak majd igényt ellenszolgáltatásra. A nemzetállami külpolitika is erősödik, ezekhez kell, hogy igazodjon a tiszteletbeli konzulok szerepe is. Előtérbe kerülnek a COVID-19 utáni gazdasági átrendeződés adta gazdasági, kereskedelmi lehetőségek, míg a hagyományos feladatok is megmaradnak. Az új, megrövidült termelési/ellátási láncok kialakításában jelentős szerepük lehet, különösen a regionális kapcsolatrendszerek működtetésében. Várhatóan felértékelődnek az élelmiszer-ellátási láncok, az agrártermelés kiemelt fontosságú, stratégiai tényezőnek minősül. Ez utóbbi esetben újjáélednek a hagyományos, agrárkereskedelemre szakosodott tiszteletbeli konzuli irodák, ellensúlyozva a multinacionális kereskedelem monopolhelyzetre való törekvéseit. Az államközi kapcsolatok fontosabbak lesznek, mint valaha, hiszen valódi ellensúlyt jelentenek a multinacionális túlsúly ellen. A népek közötti békés kereskedelem hozzájárulhat a kiegyenlítődéshez és a globalizáció torz vonásainak kisimításához. A válságból való kilábalásban az EU és különösen az euró-zóna tagállamai gyengén teljesítenek, kiváltképpen az Egyesült Államokkal való összehasonlításban. A hátrányok csökkentéséhez el kell a tiszteletbeli konzuli segítség, ehhez azonban alapfeltétel a nemzetállamok tisztelete.

KÖVETKEZTETÉSEK

A nemzetállamokról a COVID-19 világjárvány bebizonyította, hogy – ellentétben a liberális, libertárius felfogással – nélkülözhetetlenek a válság kezeléséhez, lakosságuk életének, egészségének és a gazdaság túlélésének biztosításához.

Az ellenszolgáltatást nem váró tiszteletbeli konzuli rendszer képes az államok közötti/feletti dimenzióban is a közjó elősegítésében közreműködni. Állandósága és az évszázados hagyományai révén valódi ellensúlyt képez a nemzetközi kapcsolatokra ható negatív tendenciákkal szemben.

A nemzetállami külpolitika is erősödik, ezekhez kell, hogy igazodjon a tiszteletbeli konzulok szerepe is. Előtérbe kerülnek a COVID-19 utáni gazdasági átrendeződés adta gazdasági, kereskedelmi lehetőségek, míg a hagyományos feladatok is megmaradnak. Az új, megrövidült termelési/ellátási láncok kialakításában jelentős szerepük lehet, különösen a regionális kapcsolatrendszerek működtetésében. Várhatóan felértékelődnek az élelmiszer-ellátási láncok, az agrártermelés kiemelt fontosságú, stratégiai tényezőnek minősül. Ez utóbbi esetben újjáélednek a hagyományos, agrárkereskedelemre szakosodott tiszteletbeli konzuli irodák, ellensúlyozva a multinacionális kereskedelem monopolhelyzetre való törekvéseit.

Várhatóan az Egyesült Államok folytatja a globális kapitalizmus szabályainak átalakítását. A szövetségeseinél szélesebb pénzügyi lehetőségeit kihasználva olyan reorganizációs programot valósít meg, amely már figyelembe veszi és felhasználja a 4. ipari forradalom vívmányait is.

A válságból való kilábalásban az EU és különösen az eurózána tagállamai gyengén teljesítenek, kiváltképpen az Egyesült Államokkal való összehasonlításban. A hátrányok csökkentéséhez elkél a tiszteletbeli konzuli segítség, ehhez azonban alapfeltétel a nemzetállamok tisztelete.

ÖSSZEFOGLALÁS

A COVID-19 járvány talán legnagyobb tanulsága, hogy a nemzet-állam és a globalizált világ képes egymást kiegészítő, harmonikus együttműködésre. Ez a tanulság ellentétes a globalizmus álcája mögé bújt, annak vitathatatlan eredményeit kisajátító, a globális közjóval szemben a saját önző (profitmaximalizálási, hegemon, ideológiai stb.) érdekeit képviselő erők sugalmazásaival.

A tiszteletbeli konzulok jövőbeni szerepe nem csökken, hanem épp ellenkezőleg kiteljesedik. A megerősödött nemzetállamok képviselőiként a hagyományos diplomáciának megfelelően látják el feladataikat, és továbbra sem tartanak majd igényt ellenszolgáltatásra.

HIVATKOZÁSOK

- [1] 1950. évi 8. tvr. a tiszteletbeli konzuli megbízatások megszüntetéséről Letöltés dátuma: 2021.06.03. <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/95000008.TVR/ts/ffffff4/>
- [2] 2/1995. (III. 24.) KüM rendelet a tiszteletbeli konzulok küldéséről és fogadásáról. Letöltés dátuma: 2021.06.23. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500002.kum>
- [3] Pintér I., (2016) A virtuális tér geopolitikája. In: PINTÉR, István: A virtuális tér geopolitikája. Geopolitikai Tanács Műhelytanulmányok, Budapest, 2016/1. (pp. 350-351.) Letöltés dátuma: 2021.06.14. <https://mek.oszk.hu/16100/16182/16182.pdf>
- [4] National Security Strategy of the United States of America (2017.12.18.). Letöltés dátuma: 2021.06.07. <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2017.pdf>
- [5] Barabási A-L. (2003) Behálózva. Budapest, Libri Kiadó, 2018.
- [6] Posgay I., Regős G., Horváth D., Molnár D. (2020) A koronavírus-járvány gazdasági hatásairól. In Polgári Szemle 16. évfolyam 4-6 szám (pp. 31-50.) Letöltés dátuma: 2021. 06. 03. <https://polgariszemle.hu/aktualis-szam/181-koronavirusjarvany-valsag-es-gazdasagi-kezelese/1105-a-koronavirus-jarvany-gazdasagi-hatasairol>

- [7] Usdebtclock.org (2021). Letöltés dátuma: 2021. 06. 14. <https://usdebtclock.org/>
- [8] Mohsin S. (2021) Yellen Says Higher Interest Rates Would Be 'Plus' for U.S., Fed. Letöltés dátuma: 2021.06.14. Forrás: 20:22 CEST Updated on 2021. 06. 6. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-06-06/yellen-says-higher-interest-rates-would-be-plus-for-u-s-fed>
- [9] Infostart.hu (2021) IMF: a pandémián meghízottak fizessenek szolidaritási adót! Letöltés dátuma: 2021.06.13. 7:54. <https://infostart.hu/tudositoink/2021/04/08/imf-a-pandemian-meghizottak-fizessenek-szolidaritasi-adot>
- [10] Portfolio.hu (2021) Új történelmi csúcsra repíthetik a negyedéves számok a Facebookot Letöltés dátuma: 2021.04.29. <https://www.portfolio.hu/uzlet/20210429/uj-tortenelmi-csucsra-repithetik-a-negyedeves-szamok-a-facebookot-480906>
- [11] Daragmeh A., Sági J. & Zéman Z. (2021) Continuous Intention to Use E-Wallet in the Context of the COVID-19 Pandemic: Integrating the Health Belief Model (HBM) and Technology Continuous Theory (TCT) Letöltés dátuma: 2021.05.12. <https://doi.org/10.3390/joitmc7020132>
- [12] SenGupta R. (2020) How using data and tech speeded response to Covid-19. Financial Times online. Letöltés dátuma: 2021.06.03 <https://www.ft.com/content/a31cd6c2-6bd7-4f4e-a446-4520e56adb2e>
- [13] Ulutaş (2020) COVID-19: What to Expect? In Kiran Y.S., Akcapar B., Ulutas U., Özcan M., Erkan S., Temizkan Y., Günay M.Z., The world after Covid-19 Cooperation or Competition? (p. 21.) Ankara, Basak Matbaacilik
- [14] Ischinger W. (2020) COVID-19: Deepening the fault lines of geopolitics. In Kiran Y.S., Akcapar B., Ulutas U., Özcan M., Erkan S., Temizkan Y., Günay M.Z., The world after Covid-19 Cooperation or Competition? (p. 81.) Ankara, Basak Matbaacilik
- [15] Ugrósdy M. (2020) After the Pandemic: Time for more minilateralism? In Kiran Y.S., Akcapar B., Ulutas U., Özcan M., Erkan S., Temizkan Y., Günay M.Z., The world after Covid-19 Cooperation or Competition? (p. 147.) Ankara, Basak Matbaacilik

- [16] Menchú Tum R. (2020) Regional and Global Impacts and Implications of COVID-19. In Kiran Y.S., Akcapar B., Ulutas U., Özcan M., Erkan S., Temizkan Y., Günay M.Z., The world after Covid-19 Cooperation or Competition? (pp. 141-145.) Ankara, Basak Matbaacilik
- [17] Havass M. (2021) Gondolatok a jövőről a COVID karanténjából In Dürr J., Hesz A. Látomások koronavírus idején. Elég érett-e a társadalmunk? Gábor Dénes Emlékévek 2020-2021 (pp. 26-33.) Budapest. Novofer Alapítvány
- [18] latribune.fr (2009) Nicolas Sarkozy se penche de nouveau sur la moralisation du capitalisme financier Letöltés dátuma: 2021.05.25. <https://www.latribune.fr/actualites/economie/international/20090108trib000329114/nicolas-sarkozy-se-penche-de-nouveau-sur-la-moralisation-du-capitalisme-financier.html>
- [19] Komócsin S. (2021) Ráfázik, aki politikai hatalmát áruházláncok sanyargatására fordítja .Letöltés dátuma: 2021.02.14. https://www.napi.hu/nemzetkozi_gazdasag/aruhazlanc-carrefour-gazdasagi-nacionalizmus-francia-kanada.723107.html
- [20] Le Maire, B. (2021) L'ange et la bête. Paris: Gallimard
- [21] Kövér L. (2021) A nemzeti kormányok az utolsó védőbástyát jelentik a globális utópia ellen. Letöltés dátuma: 2021.05.24. <https://magyarnemzet.hu/belfold/a-nemzeti-kormanyok-az-utolso-vedobastyat-jelentik-a-globalis-utopia-ellen-9313064/>
- [22] NBCNews (2021) Biden, Johnson sign new Atlantic Charter on trade, defense amid Covid recovery By Rebecca Shabad and Alexander Smith. Letöltés dátuma: 2021.06.10. <https://www.nbcnews.com/politics/white-house/biden-johnson-sign-new-atlantic-charter-trade-defense-amid-covid-n1270282>
- [23] Cseh H. (2005) Globalizáció régen és ma. Letöltés dátuma: 2021.05.25. <https://emok.hu/tanulmany-kereso/d84:globalizacio-regen-es-ma>
- [24] USA Strategic Competition Act (2021). Letöltés dátuma: 2021. 06. 10. <https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/DAV21598%20-%20Strategic%20Competition%20Act%20of%202021.pdf>

- [25] Ischinger W. (2020) COVID-19: Deepening the fault lines of geopolitics. In Kiran Y.S., Akcapar B., Ulutas U., Özcan M., Erkan S., Temizkan Y., Günay M. Z., The world after Covid-19 Cooperation or Competition? (p. 81.) Ankara, Basak Matbaacilik

---

A KOMMUNIKÁCIÓ, A HÁLÓZATFEJLESZTÉS (5G) SZEREPE A RÉGIÓFEJLESZTÉSBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL KÖZÉP-EURÓPÁRA

dr. Buday-Sántha Andrea

PhD főiskolai docens, Budapesti Gazdasági Egyetem,
Külkereskedelmi Kar, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék
buday-santha.andrea@uni-bge.hu

ABSZTRAKT

A közép-európai államok társadalmára és gazdaságára jelentős hatást gyakorolnak a világméretű tendenciák, mint pl. a globalizáció, információs és kommunikációs robbanás, digitalizáció, robotika, jelenlegi gazdasági és egészségügyi világválság és az EU fejlesztéspolitikája. Mindezek nem csak újra fókuszba állították az információs társadalmak és ezek továbbfejlesztésének szükségességét, mint a „ki-lábalás” egyik útját, hanem tisztázták is az információs technológiák innovációinak és az ahhoz kapcsolódó társadalmi, politikai, gazdasági, állami rendszerek más prioritásokhoz képest meglévő versenyképességre gyakorolt szerepét és státuszát.

A digitális infrastruktúrák fejlődése jelentős versenyképességre ható innovációs lehetőségeket nyújtanak, mint pl. az internet- és mobilhálózatok, a magas színvonalú távközlési infrastruktúra rendelkezésre állása, ugyanakkor jelentős kihívásokat is rejtenek magukban. A digitális infrastruktúrafejlesztés következő mérföldköve az 5G szolgáltatások nyújtásához szükséges hálózatok kiépítése, mely fordulópontot jelent, és gazdasági növekedést eredményez Közép-Európában.

Kulcsszavak: kommunikáció, 5G, régiófejlesztés, Közép-Európa

ABSTRACT

The society and economy of the Central Europe states in the region are significantly affected by global trends such as globalization, the explosion of information and communication, digitalisation, robotics, the current global economic and health crisis, and EU development policy. This not only refocused the need for information societies and their further development as one of the paths as a way of ‘recovery’, but also clarified the role and status of information technology innovations and the associated social, political economic, public systems in relation to other priorities.

The development of digital infrastructures provide significant competitive innovation opportunities, such as internet and mobile networks, the availability of high - quality telecommunications infrastructure. At the same time, they also involve significant challenges. The next milestone in the development of digital infrastructure is the construction of the networks needed to provide 5G services, which will be a turning point and will lead to economic growth in Central Europe.

Keywords: Communication, 5G, Regional Development, Central Europe

BEVEZETÉS – KUTATÁSI ALAPVETÉSEK

Bevezető gondolatok

„Az elmúlt évtizedben egyre inkább felismerést nyert, főleg a globalizációs folyamatok hatására, hogy a „természet (a környezet) egésze válik erőforrássá.”[1] Ugyanakkor a napjainkban zajló világszintű tendenciák gyökeresen átalakítják a régi társadalmi, gazdasági struktúrákat, piacokat, és új feladatok elé állítják a régiókat a területfejlesztés területén is. Ezen folyamatok az ipari társadalmakat az információs társadalmak irányába mozgatják, és új kommunikációs iparágak fejlődnek ki. E folyamat a régi struktúrák elégtelensége és a folyamatosan éleződő verseny szülöttje, ahol a siker kulcsa az

információs technológiák nyújtotta innovatív lehetőségeket kihasználó, arra épülő társadalomban rejlik. Ma ez jelenti az egyik kitörési pontot a gazdasági és egészségügyi világválság okozta problémák és az elmaradottság leküzdésében. A digitális hálózatok egyrészt hozzájárulnak a hatékony állami, szervezeti működés kialakításához, annak racionalizálásához, ár- és költségcsökkentéshez, másrészt pedig felértékelik az információ mint termelési tényező szerepét, ezzel a versenyképességet növelik, és új fejlődési pályára helyezik a fejlett társadalmakat, átrendezve eddigi szerkezetüket.

Kelet-Európa jövője attól függ, hogy képes-e lépést tartani a technológiai verseny kihívásaival, ugyanakkor szükség lenne az információs gazdasági-társadalmi berendezkedés fejlődése érdekében minden területnek, a rendelkezésre álló forrásaiknak, eszközeiknek minél hatékonyabb és innovatívabb kihasználására. A fő feladat a versenyképesség erősítése, a gazdasági, társadalmi és politikai modernizáció, illetve stabilitás, innovatív tőkebevonás, nagyobb hozzáadott értéket képviselő termelő és szolgáltató tevékenység bővítése, digitális hálózatok fejlesztése és kiaknázása. [2] Ennek egy fontos területe az 5G és az általa nyújtotta lehetőségek.

Kutatási alapvetések és keretek

A kutatás indoka, hogy a közép-európai államok, különösen a Visegrádi Négyek vonatkozásában számtalan hasonlóságokkal találkozhatunk. Gondoljunk itt pl. történeti múltjára, gazdasági fejlettségére, társadalmi szerkezetére, akár geopolitikai elhelyezkedésére. A hasonlóságok és közös érdekek a közös célok megfogalmazását, a szoros együttműködést, valamint a közös fellépést egyaránt indokolják. Emellett a közép-európai államok társadalmára és gazdaságára jelentős hatást gyakorolnak a világméretű tendenciák, melyek új feladatok elé állítják e régiókat a régió- és területfejlesztés terén, és ezek új megoldásokat, válaszokat kívánnak. A kommunikációs technológiák az egyik kitörési pontot jelentik a gazdasági, egészségügyi világválságból, növelik a versenyképességet, átrendezik a társadalmak szerkezetét. A közép-európai országok fejlődésére hatással vannak az EU fejlesztéspolitikája nyújtotta lehetőségek, a pénzügyi források mértéke, melyek irányokat szabnak számukra a régiófejlesztésben.

A jelen kutatás kérdése, hogy melyek azok a régiófejlesztési tényezők, amelyek elősegítik a fejlesztést, és a gazdasági növekedést szolgálják. A kommunikációnak milyen szerepe van a régiófejlesztésben, és milyen összefüggések állnak fenn köztük? Korunknak melyik a legnagyobb hatású technológiai újítása, mely a gazdasági növekedést szolgálja?

A kutatás célja a gazdasági növekedést szolgáló régiófejlesztési tényezők azonosítása és a kommunikáció szerepének meghatározása. Ezen belül is a közép-európai régiófejlesztés kiemelten fontos tényezőinek meghatározása, különös figyelemmel a hálózatfejlesztés, az 5G szerepének tudományos alapú megfogalmazására. Miközben a vizsgálat arra keresi a választ, hogy a régiófejlesztésben milyen továbblépési lehetőségei vannak a kelet-európai régióknak.

A kutatás módszerét képezik a nemzetközi és a hazai szakirodalom feltérképezése, a tudományos kutatói megfigyelés és a gyakorlati tapasztalás.

A RÉGIÓFEJLESZTÉST SZOLGÁLÓ TÉNYEZŐK ÉS A KOMMUNIKÁCIÓ SZEREPE

Versenyképesség növelése

A régiófejlesztési tényezők közül elsőként a versenyképesség növelésének fontosságát kell hangsúlyozni, mint a fejlődési feltételt. A globális verseny kihívásai minden országot, annak társadalmi és gazdasági szereplőit egyaránt érintik.

A régió- és területfejlesztés célja a társadalmi, gazdasági fejlődés elősegítése. Adott ország regionális versenyképességét befolyásoló tényezők a népesség, gazdasági szerkezet és megközelíthetőség. Ezek befolyásolják a területi egységek közötti versenyt is, de az eredményességhez mindenképp gyorsan, átgondoltan és szervezeten kell fellépni, a térség sajátosságaihoz illeszkedő fejlesztésekkel. Meg kell különböztetnünk a területi egységek közötti versenyben a régiók közötti és a régió belüli koordinációt.

A régiók, térségek közötti verseny feltételeit nyilvánvalóan adott országban csupán bizonyos etikai normák írják elő, mivel nincsenek jog-

szabályok a befektetők megnyerésére, egy nagyberuházás lebonyolítására vagy egy másik régiót negatív színben feltüntető nyilatkozatra.

Megállapítást nyert, hogy a fejlett országokban csak a régión, térségen belüli koordinációval lehet érdemben elősegíteni a területi egységek közötti versenyben a sikerességet. Alulról szerveződés esetén a régió/térség a gazdaság/területfejlesztés szerves egysége, ahol regionális/térségi fejlesztési szervezetnek kell működnie, mint részleges autonómiával bíró testületeknek, ahol a speciális szakértelem is megjelenik, és a régió, térség egyedi adottságaival, feltételeivel tisztában vannak. Ezek a regionális/térségi szervezetek képesek szakmailag megfelelő gazdaság/területfejlesztési koncepciók és programok kidolgoztatására és a végrehajtó csoportok irányítására. [3] Ezen szervezetek által végzett területfejlesztési tevékenység „célja az erőforrások hatékony felhasználásával, a kiegyensúlyozott társadalmi és gazdasági fejlődés elősegítése, és a fejlődésben mutatkozó térségi különbségek mérséklése”. [4]

Az EU-s támogató alapok, mint például az „Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) a regionális fejlesztést, a gazdasági átalakulást, a versenyképesség növelését, valamint a területi együttműködést szolgáló programokat támogatja. Céljaik között szerepel az infrastruktúra fejlesztésének, a gazdasági versenyképességnek, a kutatásnak, az innovációnak, valamint a fenntartható regionális fejlődésnek a támogatása. A versenyképesség célkitűzése keretében az ERFA három prioritást tart szem előtt:

- Innováció és tudásalapú gazdaság.
- Környezetvédelem és kockázat-megelőzés.
- A városon kívüli közlekedéshez és szolgáltatásokhoz való hozzáférés.”[4]

Mindezek mellett napjainkban a versenyképesség növelésének elengedhetetlen feltétele a kommunikációs technológiák innovatív alkalmazása.

Az innováció jelentősége

A régiófejlesztési tényezők második elemeként, a globális piaci versenyben rendkívül fontos az innováció és annak elősegítése, hiszen hozzájárul a versenyképesség növeléséhez. Az innováció fogalmát és

fő rendszer elemeit tekintve számtalan megközelítéssel találkozhatunk, [5] de mindegyik központjában a megújulás, a kreatív újdonság gyakorlati megvalósítása található.

Hazánkban az innováció fogalmának jogszabályi meghatározására sor került, akárcsak az EU-ban. Ez Európai Unió szerint, az innováció a tudás alkalmazásának folyamata, a termékek és szolgáltatások, valamint ezek piacainak megújítása és növelése, új eljárások alkalmazása a termelésben, elosztásban és piaci munkában, menedzsmentben, szervezetekben és munkafeltételekben, a munkaerő szakmai ismereteinek bővítése és megújítása. [6] Az Európa 2020 stratégia az Innovatív Uniót hirdette meg, amely az éghajlatváltozást, energia- és erőforráshatékonyságot, egészségügyet és demográfiai változásokat helyezte a K+F és az innovációs (KFI) politika középpontjába. [7]

A versenyképességi, területfejlesztési célok érdemi megfogalmazása, követése és realizálása terén döntő jelentősége van adott országnak felelős állami, regionális és helyi vezetésének, akárcsak az innovációhoz szükséges intézményi és infrastrukturális környezet megteremtésének. Az innovációs stratégiai célok – mint pl. a versenyképesség növelése, társadalmi problémák felszámolása, köz- és jóléti szolgáltatások minőségének és hatékonyságának javítása, tudásalapú gazdaság, információs társadalom – elérésében fontos szerepet hárul a gazdaság-, tudomány- és innovációs politikára, valamint a kormányzati programokra. A jogszabályok szerepét is ki kell emelnünk, hiszen segítségével „határozzák meg azokat a kompetenciákat, a döntési jogosítványok területi szinteket érintő tartalmát, amelyek megszabják a különböző területi szintű szervezetek gazdaságfejlesztési feladatait, lehetőségeit”. [8] A régió- és területfejlesztési célt szolgáló innovatív megoldások optimális finanszírozása érdekében az uniós és a saját források felhasználásának összehangolása elengedhetetlen.

Mindezek mellett meg kell említenünk a kommunikáció szerepét, mivel egyrészt segíti az innovatív megoldások eredményességét, másrészt a kommunikációs infrastruktúra fejlesztése, a kommunikációs technológiák alkalmazása számtalan innovatív lehetőséget biztosítanak állami, regionális és vállalati szinten egyaránt.

A fenntarthatóság követelménye

A régió- és területfejlesztés során figyelemmel kell lenni a széles körben – köztük az EU által is – megfogalmazott fenntarthatósági követelményekre.

A fenntarthatóság gondolatát már 1987-ben az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága, a Brundtland-bizottság oly módon fogalmazta meg, hogy csak „egy fenntartható társadalom képes a jelen szükségleteit úgy kielégíteni, hogy közben nem veszélyezteti a jövő generációk képességét arra, hogy ők is ki tudják elégíteni saját szükségleteiket.” [9]

A fejlesztések során azonban, nemcsak az általános fenntarthatósági követelményeknek van szerepe, hanem az országspecifikus tényezőkre is figyelemmel kell lenni.

A fenntarthatósági célok elérésében és a sikeres innovatív fejlesztések megvalósításában a kommunikáció, kommunikációs technikák és technológiák alkalmazása ma már alapfeltétel. Mindezek elősegítik a fenntarthatósági követelmények teljesülését.

Tudásalapú információs társadalom prioritása

A tendenciák folytán a fejlesztéseknek a tudásalapú társadalom és gazdaság irányába kell mutatni a gazdasági növekedés elérése érdekében. Az Európai Unió – a versenyképesség és a fenntarthatóság mellett – nagy jelentőséget tulajdonít a tudásalapú gazdaság, az információs társadalom kialakítására, fejlesztésére. Az Európai Unió deklarált célja, hogy információs társadalommá váljon. [10] Felismerte, hogy irányt és lehetőséget kell adnia a társadalmi átalakulásnak, mivel így erőteljesebben szolgálhatja a kontinens versenyképességének növelését, csökkentve egyúttal a jelentkező negatív következmények (pl. bűnözés, elidegenedés) veszélyét. [11]

Az EU hivatalos dokumentumai szerint az információs társadalom fő funkciói: az európai gazdaság versenyképességének növelése, a gazdaság és társadalom szerkezetében végbemenő változások támogatása, a tudomány és alkotás minőségének fejlesztése. Saját fogalmi meghatározásom szerint az információs társadalom az információáramlásra, a digitális írástudásra épülő olyan információközpontú tudástársadalom, ahol a társadalmi, politikai, gazdasági fejlődés, a folyamatos

növekedés motorja a versenyképességet biztosító információs technikák, technológiák innovatív alkalmazása és annak széleskörű, minden területre (politikai, gazdasági, szociális, humán, jogrendszerre) kiterjedő beágyazódása jellemez. [12] Ez természetesen egy folyamat, melynek eredményességét meghatározza az innovációs készség, a gyors alkalmazkodás.

Az információs társadalom működésének központjában az információ áll. A hajtóerőt az információs technológiai infrastruktúra fejlesztése nyújtja, mely jelentős versenyképességre ható pozitív változást eredményez, így a költség- és árcsökkentés, a hatékonyság, modern rendszerek kialakulása terén.

Az információs társadalom az élet minden területére kiemelkedően nagy hatással van, nem csupán a gazdaságot érinti ez a változás. Az összes társadalmi alrendszer átépül az információs társadalom alapvető logikája szerint. [12] Az információ és az informatika rendszerek – a gazdasági és társadalmi élet mellett – az állam- és közigazgatást, munkaerőpiacot és kulturális életet, sőt a társadalomban a műszaki fejlődés struktúráját is befolyásolják.

Az új digitális rendszerek kialakulásában az EU és az állam szerepvállalásának mértéke meghatározó. A kormányzati politika amenynyiben képviseli az új rendszerek kialakítását, illetve a forráselosztásban korszerű technikák támogatásával preferált helyet biztosít a rendszerfejlesztő, informatikai, információs infrastrukturális beruházásoknak, azzal a gazdasági szereplők versenyképességét, valamint az állam- és közigazgatás hatékonyságát fokozza és az ország egészének növekedési ütemét segíti elő. Közismert tény, hogy az állam- és közigazgatás csak jelentős késéssel képes követni a meghatározó fejlődési irányokat. Az állam a feladatainak költséghatékony működtetése érdekében azonban egy egységes rendszerben kell, hogy kezelje az állami szervek működését. Az ilyen jellegű információs technológiai beruházások lehetővé teszik az állam és közigazgatás számára a belső folyamatok racionalizálását, az adminisztráció csökkentését, a naprakész dokumentációt vagy akár a gyors ügyintézkést, ami egyrészt csökkenti az állampolgárok terheit, másrészt a közigazgatási adminisztráció tehetetlenségi erejét, bürokratikus voltát is. A szükséges informatikai közművesítések természetesen jelentős költ-

ségeket jelentenek, ugyanakkor hosszú távon a közszolgálati funkciók költségének csökkenését eredményezik, és elősegítik az adott térség hatékonyabb működését. [13]

E fejlődési folyamat hozzájárul a régiók hatékony együttműködéséhez, hiszen a kommunikációs és informatikai technológiák kiterjed alkalmazása, az elektronikus szolgáltatások növekvő mértéke folytán áthidalhatók az időbeli, földrajzi távolságok és az egyéb fizikai korlátok.

Regionális politika és alapelvek

A régiófejlesztési tényezők között tarthatjuk számon a regionális politika és alapelvek szerepét. EU regionális elvei és fejlesztéspolitikája hat a közép-európai régió fejlődésére. Az európai uniós források hozzájárulnak a térség fejlődéséhez, a fejlesztések finanszírozásához.

A tagállamoknak, a régióknak – a közös fejlesztési elképzelés esetén – a rendelkezésre álló pénzügyi források hatékonyabb felhasználására is lehetőségük nyílik.

Az Európai Unió a regionális alapelveiben rögzíti a partnerséget, ami az együttműködés követelményét jelenti a különböző szintek és szereplők között a célok megfogalmazása és megvalósítása során. A partnerség, a regionalizmus és a régió a területfejlesztés elengedhetetlen feltétele, melynek megvalósítása során jelentős szerepet kapnak a kommunikációs eszközök, az információs technológiák és infrastruktúrák, akárcsak a versenyképességben.

A regionális politika elsődleges tárgyaként nyerne megfogalmazást az információs, a technológiai, az üzleti (marketing, informatika, tanácsadó) szolgáltatások és az ágazatközi kapcsolatok. [2] Ugyanakkor az EU meghatározása szerint a sikeres régiók fejlődésének hajtóerői a 4K – a kompetencia, kommunikáció, kultúra, kreativitás – köré csoportosíthatók. A gazdaság-, illetve a régió- és területfejlesztésről beszélni nem lehet e fogalmak nélkül. [14]

Kommunikáció szerepe a régió- és területfejlesztésben

A kommunikáció, mint versenyfeltétel megtalálható minden szférában és ágazatban, így a területfejlesztésben is kulcsszerepet tölt be, mint meghatározó elem.

Az „integrált kommunikációs rendszer a globális társadalmi-gazdasági élet közvetítő „idegrendszere”, a civilizációs fejlődés talán legfontosabb tényezője, amely közvetlenül, de áttételesen (különbé- le gazdasági és más emberi tevékenységen keresztül) is formálja a legkülönbözőbb szintű és jellegű gazdasági-társadalmi struktúrákat, területi szerkezeteket, továbbá a saját immanens törvényszerűségei- nek megfelelően ugyancsak tagolja a teret.” [15] A GDP-hez mind na- gyobb mértékben hozzájáruló tágabb értelemben vett kommunikáció szinte folyamatosan csökkenti a térségek közötti áru-, személy- és hírszállításhoz szükséges időmennyiséget. A telekommunikáció az információhoz jutás idejét rövidíti le elhanyagolható mértékűre. Ál- talános értelemben a kommunikáció a nemzetközi, a társadalmi és területi munkamegosztás, valamint a szakosodás feltétele is. Hiá- nya vagy elégtelensége akadályozhatja, nehezítheti a földrajzi mun- kamegosztást.

Azonban a kommunikációs áramlás tulajdonképpen a realizált kommunikációs kereslet, mely szoros, egymásra kölcsönösen ható kapcsolatban áll a gazdasági összeteljesítménnyel. Ezek mértékét a di- gitális ökoszisztéma fejlettsége befolyásolja.

Mindezekből a következő konzekvenciák vonhatók le:

- a kommunikációs rendszer a termelési és elosztási rendszer in- tegrált része,
- nélkülözhetetlen feltétele a nemzetközi, regionális és területi piacok ellátásának;
- távközléssel és digitális hálózatokkal a gazdasági fejlődés elvá- laszthatatlanul összekapcsolódik;
- a kommunikációs rendszer gazdasági, politikai (stb.) szem- pontból a civilizált társadalom létfeltétele. [15]

A DIGITÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ, A TÁVKÖZLÉSI HÁLÓZATFEJLESZTÉS, AZ 5G SZEREPE A RÉGIÓFEJLESZTÉSBEN

*Fókuszban az infokommunikációs szektor, információs
és kommunikációs technológiák fejlesztése*

Az előzőekben kiemelt régiófejlesztési tényezők kölcsönösen hatással vannak egymásra, és multiplikátor hatásuknak köszönhetően számos más tényező alakulására is jelentős befolyással bírnak. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy mindegyiknél megjelenik a kommunikáció és a digitális infrastruktúrák versenyképességre ható szerepe.

Az infokommunikációs szektor fejlesztései hosszú távon is növelik többek között a gazdaság növekedési potenciálját, ezért a válság éveiben sok ország a digitális infrastruktúrába történő beruházás, az infokommunikációs szektor átfogó fejlesztésével igyekezett enyhíteni a gazdasági visszaesés okozta károkat mind a mikro-, mind a makrogazdaság szintjén egyaránt. [16] A makrogazdasági szinten öt nagy területen azonosították az infokommunikációs fejlesztések közvetlen és közvetett hatását:

- „1. hozzájárulás a gazdasági növekedéshez;
2. hozzájárulás a termelékenység növekedéséhez;
3. hozzájárulás a foglalkoztatottság növekedéséhez;
4. fogyasztói hozzáadott érték létrehozása;
5. vállalkozások hatékonyságának növekedése, és a közigazgatási és közszolgáltatási folyamatok javulása.” [17]

Az Európai Bizottság a 2014–2020 időszakra vonatkozó hétéves pénzügyi keretről 2011-ben közzétett javaslatában a támogatások koncentrációját, a célzottabb és integráltabb forrásfelhasználását elősegítő, az EU2020 stratégiához illeszkedő 11 tematikus célkitűzést határozott meg, A rendeletben megfogalmazottak között szerepel: az információs és kommunikációs technológiák hozzáféréseinek, használatának és minőségének javítása és az intézményi kapacitás fejlesztése. A tematikus célkitűzésekhez a 2014–2020-as időszak strukturális és kohéziós politikájára vonatkozó szabályozás szerint a tagállamoknak az egyes fejlesztési programok elfogadásához, forrásaik folyósításához,

a tagállamoknak előre meghatározott eredményességi feltételeket kellett teljesíteniük. Az infokommunikáció területén meghatározott eredményességi feltételek:

- Digitális növekedés (a nemzeti vagy regionális innovációs stratégián belül külön, a digitális növekedést előmozdító fejezet megléte a megfizethető, jó magáncélú és közösségi információs és kommunikációs szolgáltatások iránti kereslet előmozdítása és az állampolgárok, vállalkozások és közigazgatási szervek által történő használat növelése, beleértve a határokon átnyúló kezdeményezéseket).
- Új generációs hozzáférési hálózatok (NGA) infrastruktúrája (a nemzeti NGA tervek megléte, amelyek figyelemmel vannak az unió nagysebességű internet elérési céljainak megvalósítására tett regionális intézkedésekre. [18])

A digitális infrastruktúra és hálózatfejlesztés jövője: 5G

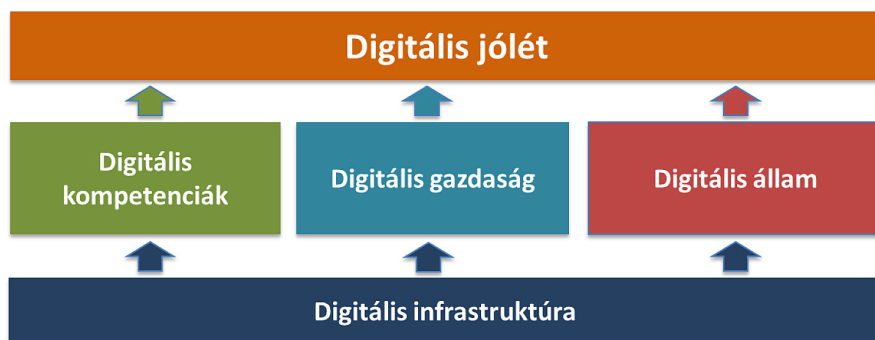
A közép-európai országokban az infokommunikációs szektor, információs és kommunikációs technológiák fejlesztése folyamatos, és a magas színvonalú távközlési infrastruktúra rendelkezésre állása nemzetgazdasági és versenyképességi érdek, hiszen jelentős lehetőségeket biztosít. A digitális infrastruktúra (pl. az internet- és mobilhálózat) fejlesztésének következő mérföldköve az 5G szolgáltatások nyújtásához szükséges hálózatok kiépítése, mely fordulópontot jelent, és gazdasági növekedést eredményez Közép-Európában.

A mobilhálózatok új, ötödik generációja korunk egyik legmeghatározóbb hatású technológiai újdonsága, amely a távközlési szolgáltatások radikális bővítése mellett, olyan innovatív eljárások, termékek, szolgáltatások és üzleti modellek elterjedését teszi lehetővé, amelyek alapjaiban változtatják meg a polgárok és a vállalkozások mindennapjait a térségben. Az 5G, az innováció katalizátoraként, versenyelőnyt jelenthet azoknak az országoknak, amelyek elsőként vezetik be az új technológiát. Az előzetes számítások szerint egyértelmű az 5G kedvező makrogazdasági hatása. [19]

Magyarországon a Digitális Jólét Program 2.0 (DJB 2.0) elfogadásáról szóló kormányhatározat kimondja, hogy a kormány „kiemelkedően fontosnak tartja, hogy Magyarország a mobil távközlés új tech-

nológiai megoldása, az 5G hálózati és alkalmazásfejlesztések egyik európai központjává váljon, és az elsők között vezesse be a vezető nélküli gépjárművek elterjedése szempontjából is kulcsfontosságú 5G technológiát”. [20] A Digitális Jólét Program 2.0 a Digitális jólét alapvető stratégiai és a NIS-pillér elemeiként határozta meg: Digitális állam (Kormányzat IT, e-közigazgatás, e-közszolgáltatások – Biztonság), Digitális gazdaság (IKT-ipar, e-szolgáltatások, Vállalati IT – K3F+I), Digitális kompetenciák (Lakosság, KKV-k, Közigazgatás – eBefogadás), melyek a digitális jólét alapfeltételei. [21] Ezt szemlélteti az alábbi ábra is.

1. ábra: A Digitális Jólét Program 2.0 stratégiai megközelítése
Forrás: [21]

Magyarországon az 5G bevezetésének hatására várhatóan több mint 1000 milliárd forinttal növekedhet a GDP és 135 ezerrel a munkahelyek száma. [22] További lendületet adhat az infokommunikációs és az IT-ipar alkotta szektornak, mely már az elmúlt időszakban is a magyar GDP mintegy 12 százalékát adta, és az ágazatban foglalkoztatottak száma az OECD-országok többségével összevetve jelentősen magas hazánkban. [17] Az 5G bevezetésével a jelenlegi ökoszisztéma és piaci szerepek jelentős átalakulására lehet számítani, ami sok esetben új üzleti modellek kialakítását, illetve a vertikális iparági szereplők és a távközlési szolgáltatók szorosabb együttműködését eredményezi majd.

A Nemzetközi Távközlési Egyesület (ITU) az 5G szolgáltatásra alkalmas hálózattal szemben magas műszaki követelményeket fogalmazott meg: a letöltési csúcsebesség elérése, a végponti késleltetési idő csökkentése és a kapcsolati sűrűség növelése (négyzetkilométerenként legalább 1 millió eszköz egyidejű csatlakozását biztosítása) terén. [23] Magyarországon a Foxconn komáromi gyárában már elindult az ország első ipari 5G magánhálózata is. A cég alelnöke kiemelte, hogy az 5G a jövő technológiája, egy olyan platform, melynek alapjain teljesen új, innovatív gyártási megoldások látnak majd napvilágot. Lehetővé válik kábel nélküli gyárak kialakítása, az épületek sosem látott hatékonyságú kihasználása, a kapacitások eddig nem ismert mértékű rugalmassága. A magánhálózatok legnagyobb előnye az információbiztonság, az ipari igényeket kielégítő hálózati kapacitás, annak testreszabhatósága, valamint az üzleti folyamatok optimalizálhatósága. [24]

A mobilhálózatok generációi és az 5G fő felhasználási területei

A mobilhálózatok fejlődése terén azt tapasztalhatjuk, hogy az 1980-as évek kezdete óta a távközlési piacon körülbelül tízévente figyelhető meg jelentősebb mobilhálózati innováció. Az 1G biztosította az analóg telefonhívásokat, a 2G a digitális telefonhívást és SMS-t. A 3G a mobilinternet elterjedéséhez és az okostelefonok megjelenéséhez járult hozzá, míg a 4G a szélessávú mobilnet, az online tartalomfogyasztás robbanásszerű elterjedését alapozta meg. Az 5G infrastruktúrát hoz létre, és leginkább az ipari felhasználás (ipar 4.0) területén várható áttörő változás. [25] Mobilhálózatok generációinak összehasonlítását, a mobilhálózatok technológiájának és jellegzetességeinek fejlődését mutatja be a 2. ábra.

Az eddigi hálózatokkal szemben az 5G-nek jelentősen magasabb technikai követelményeknek kell megfelelnie, melynek szabványosítását a GSMA koordinálja. Az újgenerációs hálózatnak képesnek kell lennie 1–20 Gbps adatátviteli sebességre, mindössze 1 milliszekundumos end-to-end késleltetési idő mellett. A 4G-hez képest elvárás a jelentősen nagyobb megbízhatóság, a közel 100%-os lefedettség, a 99,999%-os rendelkezésre állás. Emellett fontos kritérium az alacsony energiafelhasználás, melynek esetében a 90%-os csökkentést célozzák meg. Jelentős előny még a 4G-vel szemben, hogy az 5G négy-

zetkilométerenként akár 1 millió eszköz egyidejű kiszolgálására lesz képes, amely a technológia ipari felhasználásának elterjedéséhez fog hozzájárulni. [26]

	1G	2G	3G	4G	5G
Bevezetési év*	1980-as évek	1990-es évek	2000-es évek	2010-es évek	Kereskedelmi indulás 2020
Elérhető szolgáltatások	Analóg telefonhívások	Digitális telefonhívások és üzenetküldések	Telefonhívások, üzenetküldések, szélessávú adatátvitel	Videó streaming, közösségi média, IoT megoldások, OTT alkalmazások	Ipari felhasználású IoT megoldások, önvezető autók, okosvárosok
Kulcsfontosságú megkülönböztető	Mobili - tás	Biztonságosság, tömeges adoptáció	Jobb internetes tapasztalat alkalmazások	Gyorsabb szélessávú internet, alacsonyabb késleltetési idő	Felhasználási mód diverzitása
Sebesség	24 Kbps - 14,4 Kbps	64 Kbps	144 Kbps - 2 Mbps	100 Mbps - 1 Gbps	akár 20 Gbps

2. ábra: Digitális társadalom 1G-től 5G-ig – összehasonlítás
Forrás: [25]

Az 5G kiépülése az élet szinte minden területére hatással lesz. Felhasználása széleskörű lehetőségeket biztosít, ahol sok ember vagy gép lép kapcsolatba egymással. Az 5G forradalmasítja az adatkommunikációt, és emellett a hálózatok szinte végtelen lehetőséget nyitnak új felhasználásokra, alkalmazásokra. Megjelenik pl. az önvezető járművek, távdiagnosztika, távműtétek, okosgyárak, okosvárosok,

okos világítási rendszerek, intelligens épületek, okos otthonok, média és szórakoztató ipar, e-sport, virtuális és kiterjesztett valóság alkalmazások (AR/VR), valamint környezeti változások figyelése terén. [27]

Az iparágak pedig olyan „innovatív alkalmazásokat aknázhatnak ki, mint például a szenzortechnológia, az automatizált irányított járművek (AGV-k), a drónok, a nehézgépek automatizálása vagy a robotika fejlődése, amelyhez elengedhetetlen a privát 5G hálózatok megléte”. [28]

Európai uniós intézkedések és régiós körkép

Európa úton van a gigabitalapú európai információs társadalom megteremtése felé. Az összekapcsoltság, a versenyképes digitális egységes piac szolgálatában az EU megfogalmazta az 5G-vel kapcsolatos főbb célkitűzéseit, melyek értelmében:

- 2020-ig minden tagállamban legalább egy nagyvárosban szükséges megvalósítani az 5G szolgáltatás kereskedelmi indulását;
- 2025-ig pedig az összes városban és a fő közlekedési útvonalak és vasútvonalak mentén szükséges kiépíteni az 5G szolgáltatást. [29]

A Bizottság becslése szerint a célok eléréséhez a forrásigény 515 Mrd euró, ilyen értékű infrastruktúrafejlesztésre lesz szükség 2025-ig. Ehhez a versenyszektor 360 Mrd eurós befektetést képes megvalósítani. Így 155 milliárd euró finanszírozási hiány keletkezhet, mely szükségessé teheti a hálózatépítés uniós és tagállami szintű támogatását. Az EU 5G K+F tevékenységének előmozdítása érdekében, az ipari szereplőkkel közösen elindította az 5G Public Private Partnership (5G PPP) programot. [30] [31]

A hálózatok bevezetési évei országonként eltérőek, de a közép-kelet-európai országok többségében már elindult a párbeszéd az 5G bevezetéséről, és megkezdődtek az előkészítő munkálatok is. Egyes országok elkezdtek a szükséges frekvenciatartományok felszabadítását és 5G célokra való allokálását. Ausztria, Lengyelország és Szlovákia önálló nemzeti 5G stratégiával is rendelkezik. A témában legalacsonyabb aktivitást mutató országok a régióban Horvátország és Bulgária. Az Európai Unió 2016-ban meghirdetett 5G stratégiája szerint,

2020 év végéig minden tagállamban el kellett volna indulnia az 5G szolgáltatásnak. Több országban még kísérleti jellegű hálózatoknál tartanak. A koronavírus-járvány is hozzájárult ahhoz, hogy az EU-tagállamok közül eddig csak 17 ország indult el a kereskedelmi 5G szolgáltatással. A közép-európai országok közül pl. Szlovákia kése-delemben esett. [32]

KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatási eredményekből az alábbi következtetéseket lehet levonni:

Régiófejlesztési tényezők: A tárgyalt régiófejlesztési tényezők (versenyképesség, innováció, fenntarthatóság, információs társadalom, EU fejlesztéspolitika, kommunikáció, digitális kommunikáció) vonatkozásában megállapítható, hogy mindegyiknél megjelenik a kommunikáció, mint közös pont. A kommunikáció minden terület fejlődésének feltételrendszerének alkotóelemét képezi.

Információs tudástársadalom: A fejlődés kulcsa a kommunikáció és az információs technológiák nyújtotta innovatív lehetőségeket kihasználó, arra épülő társadalomban rejlik. Kitörési pont a gazdasági világválság és az elmaradottság leküzdésében, továbbá a világjárvány elleni védekezés terén, csakúgy, mint a fejlődés biztosításában a kommunikáció és a kommunikációs hálózatok fejlesztése.

Kommunikáció – digitális kommunikációs infrastruktúra: A digitális infrastruktúrák fejlődése jelentős versenyképességre ható innovációs lehetőségeket nyújtanak, mint pl. az internet- és mobilhálózatok, a magas színvonalú távközlési infrastruktúra rendelkezésre állása.

Perspektíva – 5G: A digitális ökoszisztéma, infrastruktúrafejlesztés következő mérföldköve az 5G-szolgáltatások nyújtásához szükséges hálózatok kiépítése, mely fordulópontot jelent és gazdasági növekedést eredményez Közép-Európában.

Regionális együttműködés: A regionális együttműködés, a közös fellépés és koordinált fejlesztés növeli a közép-európai térség fejlődését.

ÖSSZEFOGLALÁS

A jelen publikáció a régió- és területfejlesztés bonyolult összefüggérendszerére, azok egyes elemeinek kiemelt fontosságára kívánt rámutatni, hiszen a világunkban zajló folyamatok gyökeresen átalakítják a régi társadalmi, gazdasági struktúrákat és új feladatok elé állítják a régiókat. A sikeres régiófejlesztés során kiemelt szerepet kap a versenyképesség, az innováció, a fenntarthatóság, az információs társadalom feltételrendszerének megvalósulása, a regionális alapelveknek való megfelelés, a digitális kommunikáció és hálózatok nyújtotta előnyök hatékony kihasználása.

A globális folyamatok a technológiai ökoszisztéma alakulására is jelentős hatással vannak. Ennek egyik, a régiófejlesztésben is nagy jelentőséggel bíró megnyilvánulása a hálózatfejlesztés. Az 5G széleskörű megvalósulása és felhasználása gazdasági, információbiztonsági és egyéb előnyökkel jár valamennyi szereplő részére, és lehetővé teszi az innovatív megoldások nyújtotta lehetőségek megvalósulását, mely növeli a gazdasági versenyképességet és fejlődést valamennyi országban és ágazatban, köztük a közép-európai országok régió- és területfejlesztése terén is.

HIVATKOZÁSOK

- [1] Buday-Sántha, A. (2009a). *Környezetvédelem - vidékfejlesztés - agrártermelés*. Pécs, PTE KTK, 9.
- [2] Buday-Sántha, A. (2013a). Region development in the light of communication law. In: Buday-Sántha Attila, Erdősi Ferenc, Horvát Gyula szerk.: *Régiók fejlesztése 2013/3*, Pécs, PTE KTK, 377-390.
- [3] Lengyel, I. (2011). Fenntarthatóság és alulról szerveződő fejlesztési stratégiák. In: *Agrárátalakulás, környezeti változások és regionális fejlődés*. Pécs, PTE KTK, 325.
- [4] Buday-Sántha, A. (2011b). *Agrár- és vidékpolitika*. Budapest, SALDO Kiadó, 307, 309.
- [5] Magyar Innovációs Szövetség. (2006). *Innováció Menedzsment Kézikönyv*. (szerk: Pakucs János - Papanek Gábor), In: <https://www.>

- innovacio.hu/ tanulmanyok_pdf/innovacio_menedzsment_kezikonyv.pdf, Letöltve: 2021.05.01.
- [6] EU (2004). *Innovation Management and the Knowledge-driven Economy*. Brussel, EU Press.
- [7] EU (2019). Európa 2020, Kutatás-fejlesztési stratégiák. *EU Infojegyzet*, 2019/31. In. https://www.parlament.hu/documents/10181/1789217/Infojegyzet_2019_31_kutatas-fejlesztési_strategiak.pdf/8a3c0293-78f8-64ad-9acc-3677eb9a5aca, Letöltve: 2021.04.16.
- [8] Finta, I. (2004). A helyi-területi szintű közigazgatási szervezetek gazdaságirányítási, támogatási-fejlesztési funkcióinak jogszabályi háttere. In. *Versenyképesség és igazgatás*. Pécs, MTA RKK, 35.
- [9] Meadows, D., Randers, J., & Meadows, D. (2005). *A növekedés határai harminc év múltán*. Budapest, Kossuth Kiadó, 253.
- [10] Wittorino, A. (2000). Cybercine-what are the Challeges facing Europa. Európai Parlament Cybercine Konferencia (Fighting), Brüsszel, 2000.09.19.
- [11] Szűts, M. (2002). eEurope. *Külgazdaság* 2002/9.
- [12] Buday-Sántha, A. (2018c). *Kommunikációs jog*. A kommunikációs jog és hálómodellje. Budapest, Fakultás Kiadó.
- [13] Buday-Sántha, A. (2013d). Az információ hatalom: Kihívások és megoldások az információs társadalmakban. In. Karlovitz, János Tibor szerk.: *Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején*, Komárno, Szlovákia, International Research Institute.
- [14] Horváth, Gy. (1998). *Európai regionális politika*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- [15] Erdősi, F. (2000). *A kommunikáció szerepe a terület- és településfejlődésben*. Komárom, Komáromi Nyomda és Kiadó Kft., 17.
- [16] Reinhard W., Miguel V. (2010). Investment in telecommunications infrastructure, growth, and employment - recent research. (21st European Regional ITS Conference, Copenhagen, 13-15 September 2010). In. https://www.researchgate.net/publication/48265006_Investment_in_telecommunications_infrastructure_growth_and_employment_-_recent_research, Letöltve: 2021.05.01.
- [17] Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020. (2014). https://infoter.hu/attachment/0040/39841_nemzeti_infokommunikacios_strategia_2014-2020.pdf, Letöltve: 2021.05.01.

- [18] EU (2010). A Európai Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az európai digitális menetrend (COM(2010)245 végleges/2 (2010.8.26.); Bizottsági szolgáltatási munkadokumentum: Digitális Menetrend Eredménymutatója (SEC(2011) 708 (2011.5.31.) In. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0603&from=HU>, Letöltve: 2019.08.31.
- [19] 5G Koalíció (2021). Mi az 5G? In. <https://5g.hu/hu/mi-az-5g>, Letöltve: 2021.06.01.
- [20] 1456/2017 (VII.19.) Kormányhatározat a Digitális Jólét Program 2.0 (DJB 2.0) elfogadásáról. In. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A17H1456.KOR&txtreferer=0000>, Letöltve: 2021.05.06.
- [21] Kormány – Digitális Jólét Program 2.0 stratégiai megközelítése. (2017). 18-19. In. <https://digitalisjoletprogram.hu/files/58/f4/58f45e44c4ebd9e53f82f56d5f44c824.pdf>, Letöltve: 2021.05.10.
- [22] Identification and quantification of key socio-economic data to support strategic planning for the introduction of 5G in Europe. (2016). In. https://connectcentre.ie/wp-content/uploads/2016/10/EC-Study_5G-inEurope.pdf, Letöltve: 2020.01.08.
- [23] ITU (2017). Minimum requirements related to technical performance for IMT-2020 radio interface(s). In. <https://www.itu.int/md/R15-SG05-C-0040/en>, Letöltve: 2020.06.10.
- [24] Németh A. (2021). Működik Magyarország első ipari 5G-magánhálózata. In. https://hvg.hu/tudomany/20210610_5g_maganhalozat_mobilkommunikacio, Letöltve: 2021.06.10
- [25] Digitális társadalom 1G-től 5G-ig. In. Digital Society from 1G to 5G - A comparative Study, In. https://www.researchgate.net/publication/263657708_Digital_Society_from_1G_to_5G_A_Comparative_Study/download, Letöltve: 2021.06.01.
- [26] Understanding 5G Perspectives on future technological advancements in mobile. (2015). In. <https://www.gsma.com/futurenetworks/wp-content/uploads/2015/01/Understanding-5G-Perspectives-on-future-technological-advancements-in-mobile.pdf>, Letöltve: 2021.04.15.

- [27] T-SYSTEM (2021). Az 5G segítségével a tettek hálózata még gyorsabb lesz, hogy tettekre készséged korlátlan legyen! In. <https://www.t-systems.hu/megoldasok/telekommunikacio/internet-es-telefon/5g>, Letöltve: 2021.06.06.
- [28] HVG (2021). 4000 GB adatot generálhat egy önvezető autó – óránként. In. www.hvg.hu/tudomany/20210603_onvezeto_auto_adatforgalom_zalazone_5g_halozat, Letöltve: 2021.06.03.
- [29] EU (2021). Az összekapcsoltság a versenyképes digitális egységes piac szolgálatában: Úton a gigabitalapú európai információs társadalom felé, In. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0587>, Letöltve: 2021.06.04.
- [30] EU Commission (2016). Commission staff working document – EU Commission In. <http://www.t-regs.com/wp-content/uploads/2016/09/ConnectivityforaCompetitiveDigitalSingleMarket-TowardsaEuropeanGigabitSociety-StaffWorkingDocument.pdf>,
- [31] EU (2016). 5G Európa számára: Cselekvési terv. COM/2016/0588, (2016.09.14.), In. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52016DC0588>, Letöltve: 2021.02.04.
- [32] Digitrendi (2020). Hálózatok, Trend: A járvány lassítja az 5G terjedését Európában-mi már benne vagyunk. (2020.11.02). In. <https://digitrendi.hu/a-jarvany-lassitja-az-5g-terjedeset-europaban-mi-mar-benne-vagyunk/>, Letöltve: 2020.11.02.

MAGYARORSZÁG GAZDASÁGPOLITIKÁJA AZ 1970 ÉS 1989 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN. ELMULASZTOTT ÉVTIZEDEK ÉS NÖVEKVŐ ELADÓSODÁS

dr. habil. Domonkos Endre

tudományos főmunkatárs, Budapesti Gazdasági Egyetem,
Külkereskedelmi Kar, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék
domonkos.endre@uni-bge.hu

ABSZTRAKT

Az 1968. január 1-jén bevezetett gazdasági reformkísérlet célja a merev és bürokratikus parancsgazdaság átalakítása, eredményesebbé tétele volt. Az SZKP vezetése mellett az MSZMP szélsőbaloldali kommunista ellenzéke kezdettől fogva támadta az „új gazdasági mechanizmus” intézkedéseit. A reformellenes erők térnyerése egyet jelentett a magyar nemzetgazdaság újraközpontosításával. Az 1973-as világ-gazdasági válság rendkívül érzékenyen érintette a magyar gazdaságot. A kommunista pártvezetés a romló külgazdasági körülményekre újabb pazarló beruházásokkal és hitelfelvétellel válaszolt a gazdasági növekedés fenntartása érdekében.

A második olajárrobbanás és a nemzetközi politikában bekövetkezett negatív változások tovább rontották a kelet-európai adós országok pozícióit. A Nemzetközi Valutaalap (IMF) és Magyarország között 1982 novemberében megkötött készenléti hitelmegállapodással sikerült elkerülni a gazdasági csődöt. Az 1980-as években a fogyasztás csökkenése és a beruházások stagnálása mellett az ország felélte tartalékait, miközben a bruttó adósságállomány 1989-re elérte a 20 milliárd dollárt.

Tanulmányom célja az 1972 és 1989 közötti időszak magyar gazdaságpolitikájának interdiszciplináris vizsgálata. Lényeges szempontot jelent a piacgazdaság megteremtését szolgáló intézkedések és a létező szocializmus válságának bemutatása.

Kulcsszavak: gazdaságpolitika, Magyarország, eladósodás, államszocializmus válsága

ABSTRACT

The New Economic Mechanism, introduced on 1 January 1968 main objective was to reshuffle the rigid and bureaucratic elements of the command economy and make it more efficiently. Both the Communist Party of the Soviet Union (CPSU) and the ultra-left-wing opposition within the Hungarian Socialist Workers' Party (HSWP) harshly attacked the reform measures from the very beginning. Due to the strengthening of the positions of anti-reformers, recentralisation of the economy gained ground in Hungary. The 1973 world economic crisis had harmful impacts on Hungary's economy. As external conditions deteriorated, the Communist leadership initiated new wasteful investments together by drawing on credits in order to maintain economic growth.

The second oil crisis, which coupled with the worsening of international relations, the financial position of the debtor East European countries further deteriorated. Thanks to the Stand-By Arrangement signed between the IMF and Hungary in November 1982, it succeeded avoiding state bankruptcy. In the 1980s, the country depleted its resources because consumption declined and investments stagnated, whereas gross external debt rose to USD 20 billion by 1989.

The objective of my paper is to analyse the Hungarian economic policy from an interdisciplinary approach over the period from 1972 to 1989. Special emphasis will be placed on the introduction of market-oriented reforms and the crisis of "existing socialism".

Keywords: economic policy, Hungary, indebtedness, the crisis of state socialism

1. AZ „ÚJ GAZDASÁGI MECHANIZMUS” LEÁLLÍTÁSA ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az 1968. január 1-jén elindított „új gazdasági mechanizmus” volt az első átfogó kísérlet a sztálinista tervutasításos gazdálkodás átalakítására. Az intézkedések célja a merev és bürokratikus „parancsgazdaság” irányítási és szabályozási rendszerének megreformálása mellett a vállalati önállóság növelése volt. A reformot azonban nem hajtották végre következetesen, mert az ortodox kommunisták és a veszteséges állami nagyvállalatok vezetői élesen tiltakoztak a piaci mechanizmusok bevezetése ellen. 1969-től a reformerek defenzívába szorultak, és a reformfolyamat az 1970-es évek elejétől megtorpant.

Az MSZMP ortodox kommunista szárnya (Biszkú Béla, Komócsin Zoltán) – a munkásosztály érdekeinek védelmére hivatkozva – ellezte a Nyugat felé történő gazdasági nyitást. A keményvonalas kommunista irányvonal felülkerekedését jól mutatta, hogy az 1972. évi alkotmánymódosítás során rögzítették az egypártrendszert. Szerepet játszott a magyar reformfolyamat megtorpanásában a prágai tavasz 1968. augusztus 20-án történt elfojtása, melynek során a Varsói Szerződés öt tagállama fegyveres beavatkozással állította le a közép-európai országban megkezdett reformkísérletet. 1972-ben az SZKP nyíltan támadta a magyar reformintézkedéseket.

A neosztálinista Brezsnyev a kispolgári értékek és tőkés viszonyok elterjedésével vádolta meg a magyar pártvezetést, és bírálta az új gazdasági mechanizmust. 1972. november 14–15-én az MSZMP KB határozatában a reformok ellen foglalt állást. A KB megállapította, hogy a reform hasznos, hatékonyan szolgálja a szocialista tervgazdálkodást, de a végrehajtás nem mindenben megfelelő. [1]

A reformellenes erők térnyerése a magyar nemzetgazdaság újraközpontosítását jelentette. 1972 és 1974 közötti időszakban egy sor olyan intézkedést fogadtattak el Kádárral és környezetével, amelyek nélkülözték a gazdasági racionalitást és az 1968-ban bevezetett reformok ellen hatottak. A recentralizáció jegyében az 50 legnagyobb vállalatot 1972-ben ismét közvetlen állami irányítás alá helyezték, s rendszeresen kiegyenlítették veszteségeiket a nyereséges vállalatoktól elvont jövedelmekkel. Tovább erősödött az állami beavatkozás a

bányászatban és az energiaiparban. A központi tervezés erősítésére 1973-ban felállították az Állami Tervbizottságot. 1972-ben az ipari munkások, 1973-ban a „fehérgalléros” állami alkalmazottak fizetését emelték fel központilag, a teljesítményelv figyelembevétele nélkül. A keményvonalas kommunista erők felülkerekedése személyi következményekkel is járt.

1974–1975-ben valamennyi reformok iránt elkötelezett politikust (Nyers Rezsőt, Fehér Lajost és Fock Jenő miniszterelnököket) elmozdították felelős irányító pozícióikból. 1975-ben az MSZMP XI. pártkongresszusa kampányt indított a kispolgári mentalitás és a „harácsolás” ellen. [2] Ezek az ideológiai, döntően marxista-leninista terminológiára épülő kijelentések súlyos következményekkel jártak a magyar nemzetgazdaságra, mert a pártvezetés elmulasztotta az alapvető gazdaságszerkezeti reformok következetes végrehajtását, csökkentve ezzel hazánk világ gazdasági követelményekhez való alkalmazkodását.

Az 1973-as olajárrobbanás, amely néhány év leforgása alatt ötszörösére növelte az olaj világgpiaci árát, jelentős mértékben átalakította a világ gazdaság viszonyait és a magyar gazdaságra is komoly hatást gyakorolt. Botos Katalin és Botos József *Energiapolitika. Kihívás és válasz(ok)* című tanulmányukban rámutattak arra, hogy Magyarország a hetvenes években nem észszerűen reagált a nemzetközi olajárrobbanásra. Szemben a nemzetközi gyakorlattal, nem fordított figyelmet az energiatakarékos feldolgozóipari fejlesztésekre és a lakossági energiafelhasználás észszerűsítésére, hanem az extenzív megoldások felé mozdult el beruházási politikájában. A nyitott gazdaságú Magyarországot rendkívül érzékenyen érintette az olajárrobbanás, és 1974–1975-ben mintegy 20%-os cserearányromlást szenvedett el. Botos József számításai szerint hazánk körülbelül hétévenként elvesztette az áron keresztül egyéves GDP-jét. Ráadásul a helyzetet tovább súlyosbította, hogy a felértékelt árfolyamok mellett tovább nőtt a dolláralapú import, ami a magyar eladósodás meghatározó tényezőjévé vált. [3]

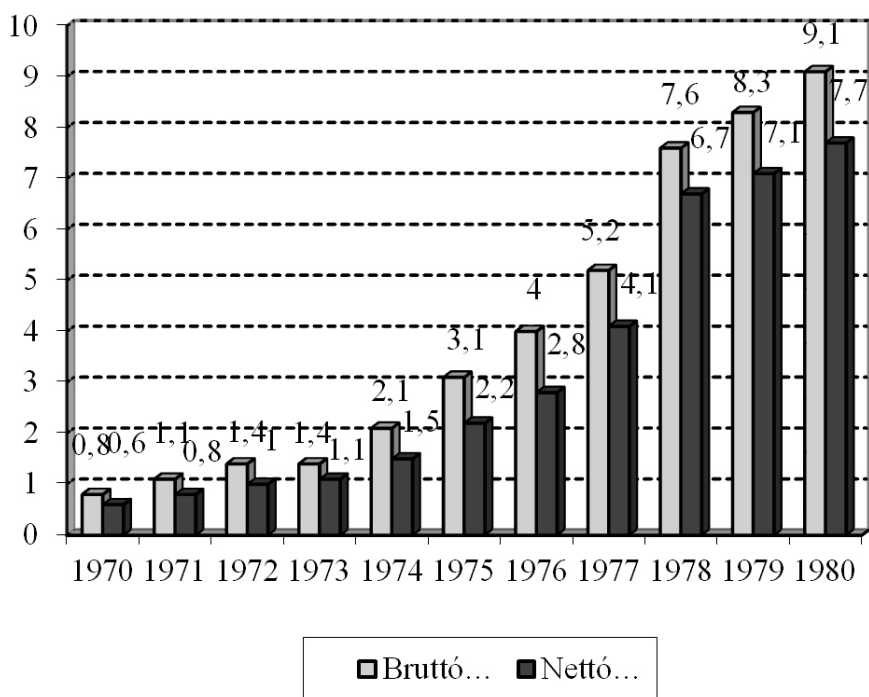
Magyarországon a válságjelenségek már 1974-ben jelentkeztek. A forráshiány és a kölcsönpolitikára épülő, gyors gazdasági növekedés fenntartása csak tökéletes hitelfelvétellel volt biztosítható. Ugyanakkor Magyarország a KGST-beruházásokban mind nagyobb szerepet vál-

lalt. [4] 1972 és 1978 közötti időszakban a kommunista pártvezetés legfőbb gazdasági célja az import visszafogása és az export növelése volt, főleg szocialista relációban. Ez az elhibázott gazdaságpolitika azonban hosszú távon súlyos károkat okozott. Az export veszteséges volt, és rendszeres állami támogatásra szorult, ami az elavult termelési struktúra konzerválását jelentette. A tervutasításos gazdálkodásban ugyanis a vállalatokat nem kényszerítették termékfejlesztésre és innovációra. További problémát jelentett, hogy a magyar ipar szerkezetileg jelentős nyersanyagimportra szorult. Az 1970-es években olyan fejlesztéseket indítottak el, amelyek működését importból kellett fedezni. A magyar nemzetgazdaság egyre inkább rászorult és kiszolgáltatottabbá vált az importviszonyoktól, miközben az exportstruktúra lényegében nem változott. Végző soron a korlátozott import és az erőltetett exportnövekedés konzerválta az elavult gazdasági szerkezetet és korlátozta a befektethető tőkét. [5]

A IV. és V. ötéves terv (1971–1975 és 1976–1980) gyors gazdasági növekedést, változtatásokat, nagyobb hatékonyságot, központi súlyozást, műszaki haladást, az egyensúlyi helyzet javítását irányozta elő. Megkezdődött az újabb beruházási hajszra, 1971–1975 között kétszer annyi beruházást kezdeményeztek, mint a megelőző tíz évben. Az 1970-es években csökkent a nemzeti jövedelem termelőképességének növekedési üteme, ugyanakkor az ipar energiaigénye folyamatosan nőtt. [6]

A kőolajár-robbanás következtében nehéz helyzetbe kerültek az energiahordozó-importáló KGST-országok. A fejlett piacgazdaságú országok azonban ésszerűen és rugalmasan reagáltak a világ gazdasági válság kihívásaira. Ugyanakkor a világpiactól függetlenített magyar gazdaságban a piaci elemek hiányában a vállalatok nem érzékelték a világpiaci változásokat. A szocialista országok KGST felé és belső piacra irányuló beruházási politikája – a világpiaci követelményekhez való alkalmazkodás helyett – a lakossági vásárlóerő szinten tartására törekedett. Az import nőtt, miközben az export csökkent. [7] Egészében véve elmondható, hogy az V. ötéves terv semmilyen közgazdaságilag racionális választ nem adott az ország egyre romló külső egyensúlyi pozíciójára. Nem fogta vissza a belső felhasználást, nem szelektált a beruházások esetében, és a szubvenciók, illetve

dotációk fenntartásán keresztül nem ösztönzött szerkezeti reformokra. Teljesen elhibázottnak bizonyult az a feltételezés, hogy az egyensúly megteremthető a növekedés fenntartása és az életszínvonal egyidejű emelése mellett. 1976 és 1978 között nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdasági helyzet még a terv nem túl optimista elvárásaitól is elmarad, elsősorban a tőkés fizetésimérleg és adósság tekintetében. A deficit évről évre nagyobb volt, a tervidőszak egészében mintegy 2,5 milliárd dollárral, azaz az előirányzat 50%-kal lépte túl a terveket. [8]

1. ábra: Magyarország bruttó és nettó adósságállománya az 1970 és 1980 közötti időszakban (milliárd dollár)

Forrás: Institute for Comparative Economic Studies, Vienna: COMECON Data, 1988.; Kelet-Nyugat (Semi Annual Bulletin) 16th March 1990.

1972 és 1981 között további 20%-os cserearányromlás következett be a rubelviszonylatú külkereskedelemben, ami csak hitelek útján volt pótolható. Súlyos terhet jelentett a magyar gazdaságra, hogy 1973–1978 között a nettótartozások dollárban kifejezve mintegy kétszeresére, azt időközben felértékelt forintban kifejezve, ötszörösére nőtt. A nettó adósságállomány elérte az export 1,8-szorosát, az adósságszolgálati terhek meghaladták az exportbevételek több mint 30 százalékát. 1978-ban a nettó adósságállomány arra a kritikus szintre növekedett, amikor az adósság további növekedése és az ország gazdaságának reálteljesítménye elszakadt egymástól.

Magyarországon az adósságok finanszírozása csak újabb hitelek felvételével volt biztosítható. [9] A közép- és kelet-európai térség többi országához hasonlóan Magyarországon is súlyos adósságválság alakult ki. Csikós-Nagy Béla rámutatott arra, hogy az 1973 és 1978 közötti időszakban a nem rubel elszámolásban a bruttó adósság 2,1-ről 9,5 milliárd dollárra, a nettó adósságállomány pedig 0,8-ról 6,1 milliárd dollárra emelkedett. Az olajárrobbanás okozta külkereskedelmi cserearányromlás és a Szovjetunió valutakonverziós stratégiája csak nyugati hitelfelvételekkel tette lehetővé a GDP az életszínvonal növelésére alapozott gazdaságpolitika további folytatását. [10] Az adósságállomány és a kamatfizetési kötelezettségek meghaladták a magyar gazdaság teherbíró képességét.

1978-ra egyértelművé vált, hogy a gazdaságpolitikában szemléletváltásra van szükség. A gazdaság állami ellenőrzésének erősítése, a több mint 20%-os külkereskedelmi cserearányromlás és a növekvő hitelfelvételek miatt felduzzadt adósság törlesztése következtében súlyos gazdasági helyzet állt elő. Az MSZMP KB 1978 decemberében elfogadott határozata módosította a gazdaságpolitikai célokat. A legfontosabb cél a külgazdasági egyensúly helyreállítása volt, a belső egyensúly kialakítása ennek rendelődt alá. Megvalósításához a belső kereslet, azaz a lakossági, vállalati és állami fogyasztás, továbbá a beruházás visszafogására volt szükség. Megfogalmazódott a gazdasági szerkezet átalakítása annak érdekében, hogy a gazdaság input-felhasználása hatékonyabbá váljon és az ország energiahatékonysága növekedjen. A párthatározat legfontosabb eleme azonban a zéró növekedés elrendelése volt a belső felhasználásban. [11]

A MÁSODIK OLAJVÁLSÁG ÉS GAZDASÁGI KÖVETKEZMÉNYEI

A második olajárrobbanás, az emelkedő hitelkamatok és a nemzetközi politikában bekövetkezett negatív irányú változások miatt (a NATO-t közvetlenül fenyegető szovjet SS-20-as rakéták telepítése, a szovjet Vörös Hadsereg afganisztáni bevonulása és a lengyel katonai puccs) a nyugati bankokat óvatosabb hitelpolitika folytatására készítették. Ez a román és lengyel adósságátütemezéssel és a jugoszláv fizetési nehézségekkel együtt tovább rontotta az adós országok pozícióját. Mindezek következtében Magyarország nemcsak a tervezett újabb hiteleket nem tudta felvenni, hanem 1982 folyamán az MNB-ből több mint 1 milliárd dollár rövid lejáratú betétet is kivontak a külföldi befektetők.

Az ország likviditási helyzetének összeomlását csak a nemzetközi pénzügyi szervezetekbe való belépéssel lehetett megakadályozni. A csatlakozásra vonatkozó politikai döntés 1981 őszén megszületett, így Magyarország 1982. május 6-án tagja lett az IMF-nek és a Világbanknak. A likviditás szempontjából rendkívül kritikus 1982-es évben a Nemzetközi Fizetések Bankja (BIS) és egy amerikai bankkonzorcium hitele mentette meg hazánk fizetőképességét. A 435 millió dolláros IMF-kvóta egy részét is kínai hitelből fizette be az ország. 1982. december 1-jén Magyarország aláírta az első készenléti hitelmegállapodást a Nemzetközi Valutaalappal. Az IMF a hitelért cserébe monetáris restrikción alapuló válságkezelő program elfogadására kötelezte hazánkat. A Valutaalap által nyújtott 3 milliárd dollár hitel révén sikerült elkerülni a közvetlen gazdasági csődöt. [12]

A kommunista pártvezetés olyan kényszerintézkedéseket fogadott el, melyek hasonlóságot mutattak a piacgazdasággal. Lazítottak az irányítási szigoron, a korábban összevont nagyüzemeket decentralizálták, s ezzel több mint 400 új vállalatot hoztak létre. Lehetőséget adtak a külföldi vállalatok Magyarországra történő telepedésének. A vállalatirányításba bevonták a munkavállalókat, a nyereség elosztására új szabályozókat dolgoztak ki. [13]

A pénzpoltika terén fontos változást jelentett, hogy 1981-ben megszüntették a forint kettős árfolyamát, vagyis a nemzeti valuta reális értékét tükröző kereskedelmi és az állam által szubvencionált turista-

árfolyam közötti különbséget, ami 1945 óta érvényben volt. Ugyanakkor a forint továbbra sem volt konvertibilis fizetőeszköz. [14]

Az 1980 és 1983 között bevezetett reformintézkedések közül kiemelten fontos volt a kisvállalkozási formák általános érvényű, az iparra is kiterjedő támogatása és újak engedélyezése. A második gazdaság hiánypótló szerepét az MSZMP KB 1980 februári értekezletén elfogadott határozattal is elismerték. Ennek alapján az 1980-as években több ezer új kiskereskedelmi és ipari kisvállalkozás, gazdasági munkaközösség, illetve vállalaton belüli gazdasági társulás alakult. 1985-ben 10 ezer gazdasági munkaközösség (gmk) és 20 ezer vállalaton belüli gazdasági munkaközösség (vgmk) működött az országban. A kisiparosok száma ugyanebben az időszakban 140 ezer fölé emelkedett, s ezzel megközelítette az 1948-as 170 ezer fős szintet. [15]

A makrogazdasági mutatók nem javultak, az adósságállomány nem csökkent, az exportlehetőségek tovább romlottak. Az állami vállalatok termelése alacsonyabb hatékonyságú volt, mint a magánkézben lévő vállalatoké. [16] A veszteséges állami nagyvállalatok továbbra is költségvetési támogatásban részesültek. Újabb nagyberuházásokat indítottak el (lásd szénbányák üzembe helyezése, Bős-Nagymarosi Vízlépcső magyarországi beruházása), melyek meghaladták a gazdaság teherbíró képességét.

Állami ipar	1,8%
Szövetkezeti ipar	3,2%
Magánkisipar és lakossági kiegészítő tevékenység	19,1%

1. táblázat. A termelés bruttó értékének évi átlagos növekedése

Forrás: Ungvárszki Ágnes (1989): Gazdaságpolitikai ciklusok Magyarországon 1948–1988. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 67.

Az 1980-as években az eladósodás megállítása és a fizetési mérleg egyensúlyának javítása volt a gazdaságpolitika legfontosabb feladata. Az 1981–1985-ös évekre szóló VI. ötéves terv már a növekedés visszafogásának koncepciójára épült. Lényeges szempontot jelentett a beruházások szinten tartása, a lakossági fogyasztás visszafogása és az

inflációs tendenciák mérséklése. A terv készítői azt feltételezték, hogy a nemzeti jövedelem növekedése meghaladja majd a belső felhasználás bővülését. Konvertibilis exportból kívánták fedezni a folyó termeléshez szükséges importot és a fizetési kötelezettségek teljesítéséhez szükséges valutabevételt. [17]

Év	Nemzeti jövedelem		Ipari termelés	
	Terv	Tény	Terv	Tény
1979	2,9	1,2	4,0	2,2
1980	3,4	-0,9	4,1	-0,6
1981	2,0	2,5	3,3	2,8
1982	0,8	2,6	2,3	2,5
1983	0,5	0,3	1,6	0,9
1984	1,5	2,5	1,5	2,9

2. táblázat. A VI. ötéves terv (1980–1985)

Forrás: KSH Statisztikai évkönyvek

A VI. ötéves terv készítésének három éve alatt az előirányzatok fokozatosan csökkentek. Ez egyrészt az 1976–1980-as tervnek a vártnál sokkal kedvezőtlenebb teljesítésével, másrészt a cserearányoknak a feltételezettnél nagyobb romlásával, harmadrészt a Szovjetunióból származó importnak a vártnál erősebb korlátozásával volt magyarázható. A növekedés visszafogásával egyidejűleg a gazdaságpolitika további területein nem történtek lényeges változások sem a struktúrafejlesztés irányában, sem az irányítási rendszerben.

A magángazdaságok támogatása ellenére a magyar gazdaság teljesítménye nem javult, az egyensúlytalansági problémák változatlanul fennmaradtak. [18]

1984–1985-ben a Nemzetközi Valutaalappal kötött készenléti hitel-megállapodás helyreállította a magánhitelezők bizalmát, de az adósság kamata 5,4%-ról 15,1%-ra emelkedett. Egyre nagyobb problémát jelentett a korábban felvett hitelek kamatainak törlesztése.

Az 1979–1984 közötti periódusban a kritikus adóssághelyzet miatti hatósági beavatkozások rövid távon sikeres kiigazításokat eredményeztek. Ezek az import visszafogásának köszönhetően jelentkeztek, de nem alapozták meg a gazdaság tartós növekedését. A beruházások

csökkentek, a fogyasztás valamelyest bővült, miközben az ország felélte tartalékait. [19]

1985–1987-ben bekövetkezett a második eladósodási hullám. A politikai vezetés a gazdaságszerkezeti átalakítás szükségessége helyett a gazdasági növekedés elsőbbségét hangsúlyozta. Az MSZMP XIII. kongresszusa (1985), melynek központi jelszava a „tovább a lenini úton” volt, lényegében a gazdasági válság tagadására és a szükséges reformintézkedések elhalasztására épült. Kádár János és a pártvezetés nem értette meg a gorbacsovi reformok lényegét, és minden radikális intézkedést, amely a gazdaság szerkezeti átalakítására irányult, ingerülten elutasított.

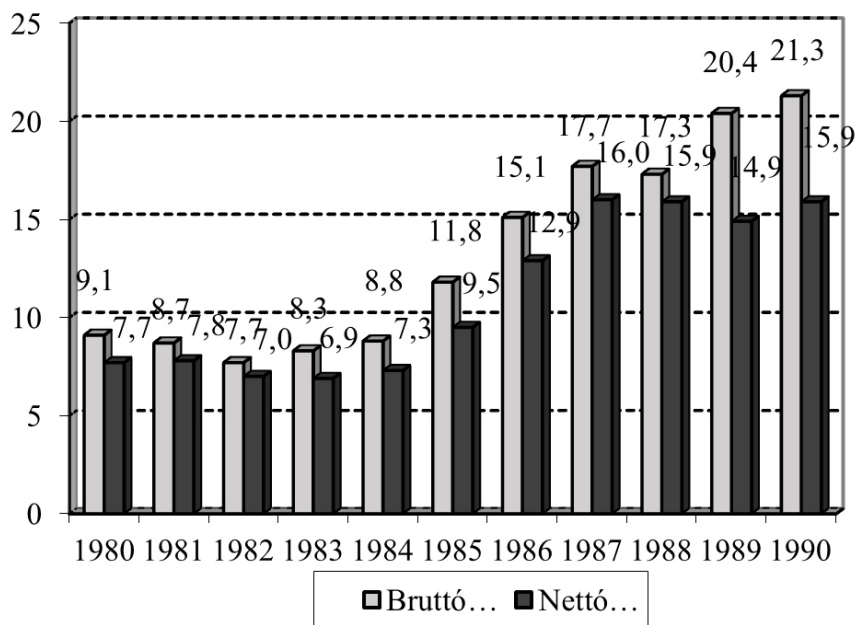
A kommunista pártállam rövidlátó gazdaságpolitikája rendkívül súlyos következményekkel járt hazánk nemzetgazdaságára. Tovább nőtt a költségvetési és fizetési mérleghiány, valamint romlott a külső egyensúly is. Felgyorsult az ország eladósodása. Az 1984. évi 11 milliárd dollár bruttó adósság 1987 végén már 19 milliárdot ért el, a nettó pedig 6,5-ről 13,7 milliárd dollárra emelkedett. Az új gazdasági növekedést meghirdető gazdaságpolitika kudarchba fulladt. Ugyanakkor három év alatt (1985–1987) a nyugati adósságállomány megduplázódott és összesen 10 milliárd dollárt tett ki, így az ország összesen 15 milliárd dollár nettó adósságot halmozott fel. [20] Az adósságok kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a Magyarország által kölcsönadott összegek (Nigéria, Angola, Kuba és Vietnam) behajtására nem sok remény látszott, ugyanakkor a nyugati kölcsönfelvételek bruttó összegei után kellett a törlesztéseket és kamatokat fizetni. [21]

Megnevezés	Százalék
Túlfogyasztás	60
Nem hatékony beruházás	20
Hibás valutapolitikai műveletek	20
Összesen	100

3. táblázat. A 15 milliárd USD nettó adósság közgazdasági háttere

Forrás: Csíkós-Nagy Béla (1996): A XX. század magyar gazdaságpolitikája. Tanulságok az ezredfordulón.

Budapest, Akadémiai Kiadó, 175.

2. ábra. Magyarország bruttó és nettó adósságállománya az 1980 és 1990 közötti időszakban (milliárd dollár)

Forrás: Institute for Comparative Economic Studies, Vienna: COMECON Data, 1988.; Kelet-Nyugat (Semi Annual Bulletin) 16th March 1990.

Számos szerző rámutat arra, hogy az ország eladósodása nagymértékben a piacképtelen magyar áruk dömpingjének volt köszönhető. A közép- és kelet-európai viszonylatban is kiugróan magas adósságállomány részben a rossz gazdaságpolitika és a külkereskedelmi mérleghiány, részben a romló árucserearány és a veszteséges termelés miatt alakult ki. Mindezt súlyosbította Fekete János adósságpolitikája: a felvett hitelek 90%-a szabadpiaci kötvénykibocsátásból származott, így a rendszerváltozást követő időszakban esély sem volt a kölcsön átütemezésére vagy moratóriumra vonatkozó megállapodásra. [22] Egyetértünk a szakirodalom azon megállapításával, hogy az 1985–1987 közötti időszak a magyar gazdaság legnegatívabb éve közé tartozik. A gazdaságpolitikai célok teljesítését még az adósság megduplázásával sem sikerült teljesíteni. 1986–1987-ben az irányí-

tási válság jelei is megmutatkoztak, a vállalatok továbbra is államigazgatási függőségben éltek, az állampolgárokat pedig egy új típusú adórendszer préselte. További problémát jelentett, hogy változatlanul az alapanyag-kitermelő és energiaigényes ipari ágazatok fejlesztése kapott hangsúlyt.

A merev egyszámlarendszeren alapuló pénzügyi intézmények miatt a lakossági megtakarításokat nem tudták átáramoltatni a termelő ágazatokba. [23]

Mutatók	1985	1986	1987
A GDP éves növekedési üteme	-0,3%	1,5%	3,4%
A GDP belföldi felhasználásának éves növekedési üteme	0,4%	3,9%	2,6%
A nem rubel elszámolású külkereskedelmi forgalom egyenlege (Mrd. Ft.)	11,2%	-18,7%	-12,1%

4. táblázat. A „gyorsítás” gazdasági következményei 1985–1987 között

Forrás: Ungvárszki Ágnes (1989): *Gazdaságpolitikai ciklusok Magyarországon 1948-1988*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, p. 164.

A Szovjetunió nagyhatalmi helyzetének megrendülése egybeesett az egész közép-európai térség átalakulási igényeivel. Magyarországon nem voltak drámaiak az események, az átmenet lassú és békés jellegű volt.

A legtöbb gazdasági intézkedés feltételezte az intézményrendszer átalakítását, a jogrendszer demokratizálását, az alkotmány módosítását, a külső kapcsolatok megváltoztatását és a megszálló szovjet hadsereg távozását. Ezen feltételek nélkül nagyon nehezen mehetett volna végbe a gazdasági átalakulás. Gazdasági szempontból a következő elvek fogalmazódtak meg:

- A magyar gazdaság tulajdonszerkezetét át kell alakítani, az állami tulajdont le kell építeni, nagy részét magántulajdonba kell adni, s nagyobb teret kell engedni a hazai és külföldi tulajdonnak.

- A gazdaságirányítást liberalizálni, az állami újraelosztást és az elvonás nagyságát csökkenteni kell.
- A bankrendszer autonómiáját ki kell terjesztetni, melynek során kétszintű bankrendszert kell létrehozni.
- A magánipart és kereskedelmet erősíteni, a magánvállalkozások lehetőségeit szélesíteni kell.
- Szükség van a magyar termékszerkezet megváltoztatására, az egyoldalú alapanyag-kitermelő ágazatokat vissza kell fogni.
- A gazdasági egyensúlyt fenn kell tartani, a növekedést vissza kell fogni, nagyobb teret kell biztosítani a monetáris eszközöknek.
- A nyugati országok felé nyitottabb gazdaságot kell kialakítani, javítani kell a külkereskedelmi mérlegen.
- A pazarló és ésszerűtlen beruházásokat fel kell számolni és a központi tervutasításos gazdálkodást meg kell szüntetni. [24]

1987-re hivatalosan felismerték, hogy a XIII. pártkongresszus irányvonala és az erre épülő VII. ötéves terv (1985–1990) nem tartható.

1987 novemberében a VII. ötéves tervet de jure hatályon kívül helyező programot fogadtak el, amelynek középpontjában a további eladósodás megállítása állt. A Grósz-kormány által beterjesztett intézkedéscsomag tartalmazta a termelés és beruházások növekedési ütemének fenntartása mellett a lakossági jövedelmek és a fogyasztás erőteljes visszafogását. Ennek megfelelően már 1987-ben határozat született a lakossági jövedelmek jelentős csökkentéséről. Az intézkedések következtében a vállalati gazdasági munkaközösségek és az ipari szolgáltató szakcsoportokból származó jövedelmek 1987-ben 25%-kal, 1988 elején 40%-kal csökkentek. Fokozatosan feloldották a földtulajdoni korlátozásokat. Megkezdődött az adórendszer átalakítása is.

1987. július 1-jén új adórendszert vezettek be, létrehozták az ennek irányításával megbízott Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatalt (APEH). 1988. január 1-jétől léptették életbe az általános forgalmi adóról (ÁFA) és a személyi jövedelemadóról (SZJA) szóló rendelkezéseket. [25] Ugyancsak nagy horderejű intézkedésnek bizonyult a piacgazdaságokra jellemző kétszintű bankrendszer újbóli intézménye-

sítése. Magyarországon ezzel megszűnt a Magyar Nemzeti Bank hitelezés terén gyakorolt kizárólagos monopóliuma, és kereskedelmi bankok alakulhattak az országban.

Az 1988. május 20–22-i pártértekezlet eredményeként az MSZMP reformok iránt elkötelezett politikusai kerültek többségbe. Kádár Jánost felmentették pártelnöki tisztségéből, a Politikai és a Központi Bizottság tagjainak háromnegyedét reformkommunista vezetőkkel (Németh Miklós, Nyers Rezső, Pozsgay Imre) váltották fel. A végrehajtott személycserék eredményeként az 1988 novemberében hivatalba lépő Németh-kormány radikális, piacgazdaság megteremtésére irányuló programot léptetett életbe.

A kommunista pártvezetés feladta a teljes foglalkoztatottság fenntartására és a lakosság életszínvonalának növelésére alapozott gazdasági stratégiát. Először ismerték el hivatalosan, hogy a termelékenység az állami tulajdon részleges magánosítása nélkül érdemben nem növelhető.

1988 októberében az Országgyűlés elfogadta az ún. társasági törvényt (VI. tc.), amely lehetővé tette az állami vállalatok társaságokká – közkereseti társaság (kkt.), betéti társaság (bt.), korlátolt felelősségű társaság (kft.) és részvénytársaság (rt.) – alakítását. [26] Ezt a folyamatot nevezi a szakirodalom spontán privatizációnak, melynek során az állami vagyon nagy része a korábbi kommunista nómenklatúra kezébe került. Az eredeti elgondolás az volt, hogy a vállalati vezetés, illetve a vállalati tanács lesz az átalakulás főszereplője, és csak később vált a külföldi készpénztőke társítása jellegzetessé. A Németh-kormány súlyos hibája, hogy mindenfajta állami kontroll nélkül egész gazdasági ágazatok kerültek külföldi kézbe.

1989. január 1-jétől – összhangban a Nemzetközi Valutaalap által előírt neoliberalis, gazdasági megszorításokra épülő programmal – megkezdődött a liberalizációs intézkedéscsomag végrehajtása, amely ár-, bér- és importszabályozás kötöttségeinek felszámolásával, továbbá az állami ártámogatások felszámolásával járt együtt. 1989 elejére a gazdaság kormányozhatatlanná vált, a recesszió mellett a devizahelyzet is romlott. Ebben szerepet játszott az 1987 novemberében bevezetett világútlevél, melynek során a magyar lakosság több száz millió dollárt költött el külföldön. A lakosság nyugati bevásárlásai,

az ún. „Gorenje-turizmus” tovább növelte az ország fizetési mérleg-hiányát. A Németh-kormány elhibázott gazdaságpolitikája is hozzájárult a gazdasági válság elmélyüléséhez, mert nem akadályozta meg a szocialista nagyvállalatoknak az orosz piacra irányuló utolsó nagy expanzióját, függetlenül attól, hogy a Szovjetunió fizetéseképtelensége ekkor már nyílt titoknak számított. [27]

Az 1989. első negyedévi rossz gazdasági teljesítmények nyomán az IMF felfüggesztette az utolsó hitelrészlet folyósítását. Ezután a magyar kormány kénytelen volt beismerni, 1989 végén, majd 1990 elején, hogy az MNB által közzétett adósságadatok nem felelnek meg a valóságnak. [28]

Megállapítható, hogy a Grósz- és a Németh-kormány egy súlyosan eladósodott, gazdasági egyensúlytalanság problémájával sújtott, elavult gazdasági szerkezettel rendelkező országot hagyott örökségként az 1990 tavaszán, demokratikusan megválasztott az Antall József által vezetett jobbközép kormányra.

ÖSSZEFOGLALÁS

Hazánk nemzetgazdaságát kedvezőtlenül érintette az 1973-as olajárrobbanás és a világgazdasági válság. A kádári vezetés gazdaságpolitikájának középpontjában továbbra is a beruházások növelése és a teljes foglalkoztatottság fenntartása állt. Az energiatakarékos és korszerű iparágak helyett az MSZMP gazdaságpolitikai osztálya az extenzív megoldások felé mozdult el a beruházási politikájában. Mindez környezetszennyező és nyersanyagigényes iparágak kiépítésével járt együtt, miközben az 1970-es évek végére a nyersolaj ára közel tízszeresére emelkedett. A romló külső és belső egyensúlyi feltételek miatt 1978-ban gazdaságpolitikai szemléletváltásra került sor: megfogalmazódott a külső egyensúly helyreállítása, valamint a belső fogyasztás és a felhasználás visszafogása.

Az 1979-es olajárrobbanás, az emelkedő hitelkamatok és a nyugati bankok óvatos hitelpolitikája súlyos helyzetet teremtett a kelet-európai országok számára. Magyarország likviditása megőrzése érdekében 1982-ben csatlakozott a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF) és a Világ-

bankhoz. Az IMF által nyújtott készenléti hitel-megállapodás értelmében a kommunista pártvezetés olyan kényszerintézkedéseket vezetett be (forint kettős árfolyamának megszüntetése és külföldi vállalatok Magyarországon történő alapításának engedélyezése, vállalaton belüli gazdasági munkaközösségek és 1985-től gazdasági munkaközösségek alapítása), melyek hasonlóságot mutattak a piacgazdasággal.

Az 1980-as évek közepén sikertelennek bizonyult az eladósodás megállítása és a külső egyensúly javítása. 1985 és 1987 között a bruttó adósságállomány 10 milliárd dollárról 19 milliárd dollárra nőtt, miközben valamennyi makrogazdasági mutató tovább romlott (infláció, folyó fizetési mérleghiány és külső adósságállomány), és a VI. ötéves terv (1980–1985) gazdaságpolitikai célkitűzéseit sem sikerült teljesíteni. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy az MSZMP főtitkára, Kádár János elzárkózott radikális reformintézkedések bevezetésétől. 1987 nyarán a Grósz-kormány határozatot fogadott el a lakossági jövedelmek és fogyasztás visszafogásáról, valamint a forint 9%-os leértékeléséről. Megkezdődött az adórendszer átalakítása (1988. január 1-jén személyi jövedelemadó és általános forgalmi adó bevezetése) és a kétszintű bankrendszer kiépítése. Az 1988 novemberében hivatalba lépő Németh-kormány radikális piacgazdaság megteremtésére irányuló programjának középpontjában a lakossági fogyasztás és belső felhasználás visszafogása mellett az állami tulajdonú vállalatok privatizálása állt. A gazdasági megszorító intézkedések ellenére az ország külső és belső egyensúlya nem javult. A gazdasági válság elmélyüléséhez hozzájárult a Szovjetunió fizetéseképtelensége és a világútlelél bevezetését követően megindult ún. Gorenje-turizmus, amely tovább növelte az ország fizetési mérleghiányát. Elhibázott lépésnek bizonyult a Németh-kormány részéről az egykori állami tulajdonban lévő vállalatok ellenőrzés nélkül történt privatizációja, melynek következtében egyes iparágak teljes mértékben külföldi tulajdonba kerültek.

HIVATKOZÁSOK

- [1] Cseszka, É. (2008): Lefagyott rendszer, a mechanizmus befejeződött. Magyar gazdaságtörténet 1968-1978 között. In. Schlett András szerk.: Alap és felépítmény. Gazdaságpolitika a Kádár-rendszerben. *Heller Farkas Füzetek. Közgazdaság- és Társadalomtudományi Folyóirat*. 2008. VI. évfolyam, 91–108. o.
- [2] Romsics, I. (1999): Magyarország története a XX. században. Budapest, Osiris Kiadó, 449–450. o.
- [3] Botos, K. – Botos, J. (2008): Energiapolitika. Kihívás és válasz(ok). In. Schlett András szerk.: Alap és felépítmény. Gazdaságpolitika a Kádár-rendszerben. *Heller Farkas Füzetek. Közgazdaság- és Társadalomtudományi Folyóirat*. VI. évfolyam, 109–122. o.
- [4] Szávai, F. (2009): A szocialista korszak gazdasági élete 1945–1990. In. Gulyás László szerk.: A modern magyar gazdaság története Széchenyitől a Széchenyi tervig. Szeged, JATE Press Kiadó, 156–157. o.
- [5] Cseszka (2008a): i. m. 91–106. o.
- [6] Szakács, S. (1999): Gazdaságtörténet II. Budapest, BKE-SZÁMALK, 349–359. o.
- [7] Szávai (2009): i. m. 157. o.
- [8] Nagy, Cs. (2008): Kényszerek szorításában. A világ gazdasági fordulat következményei Magyarországon. In. Schlett András szerk.: Alap és felépítmény. Gazdaságpolitika a Kádár-rendszerben. *Heller Farkas Füzetek. Közgazdaság- és Társadalomtudományi Folyóirat*. VI. évfolyam, 123–137. o.
- [9] Cseszka (2008a): i. m. 101–106. o.
- [10] Csikós-Nagy, B. (1996): A XX. század magyar gazdaságpolitikája. Tanulságok az ezredfordulón. Budapest, Akadémiai Kiadó, 172. o.
- [11] Nagy (2008): i. m. 131–132. o.
- [12] Honvári, J. (2005): Magyarország gazdaságtörténete Trianontól a rendszerváltásig. Budapest, Aula Kiadó, 752–753. o.
- [13] Kaposi, Z. (2002): Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 423–424. o.
- [14] Romsics (1999): i. m. 452. o.
- [15] Romsics (1999): i. m. 453. o.

- [16] Kaposi, Z. (2004): A 20. század gazdaságtörténete. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 318–319.
- [17] Cseszka, É. (2008): Rendszerválság. Magyar gazdaságtörténet 1979–1989 között. In. Schlett András szerk.: Alap és felépítmény. Gazdaságpolitika a Kádár-rendszerben. *Heller Farkas Füzetek. Közgazdaság- és Társadalomtudományi Folyóirat*. VI. évfolyam, 138-155. o.
- [18] Cseszka (2008b): i. m. 142–143. o.
- [19] Szávai (2009): i. m. 158–159. o.
- [20] Csikós – Nagy (1996): i. m. 173–174. o.
- [21] Szávai (2009): i. m. 159. o.
- [22] Borvendég, Zs. (2020): A hálózat pénze. Magyarország kirablásának megszervezése. Köröstárkány – Balatonfőkajár, Kárpátia Stúdió, 132. o.
- [23] Kaposi (2004): i. m. 321. o.
- [24] Kaposi (2002): i. m. 428–429. o.
- [25] Cseszka (2008b): i. m. 152–153. o.
- [26] Romsics (1999): i. m. 539. o.
- [27] Csaba, L. (2018): Válság, gazdaság, világ. Adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez (1988–2018). Budapest, Éghajlat Könyvkiadó, 59. o.
- [28] Cseszka (2008b): i. m. 153. o.

PÉNZÜGYI TUDATOSSÁG – FÓKUSZBAN A MEGTAKARÍTÁSI ÉS BEFEKTETÉSI SZOKÁSOK

dr. habil. Sági Judit

egyetemi docens, BGE-PSZK Pénzügy Tanszék
sagi.judit@uni-bge.hu

Papp Erik

hallgató, BGE-PSZK
papperik87@gmail.com

ABSZTRAKT

A koronavírus-világjárvány rengeteg változást okozott a háztartások pénzügyi tudatosságával kapcsolatban. Hatására nőtt a megtakarítási hajlam, ilyen téren tudatosabbak lettek az emberek, folyamatosan keresik a befektetési lehetőségeket. Ahogyan szembesülnek a válsághelyzettel és látják, hogy milyen szükségeket szül, illetve milyen hatással van a gazdaságra és ezáltal az egyénekre is, nagyobb hangsúlyt fektetnek a megtakarításokra és a befektetésekre is; hiszen tudják, hogy lesznek még olyan időszakok, amikor nagyobb kényszerűség fog dominálni a mindennapokban. Vizsgálódásunk alapvetően a háztartási költségvetésre és a megtakarításokra összpontosul. A kutatás során több területet érintünk a kérdéskörön belül, többek között megvizsgáljuk mennyire jellemző Magyarországon a pénzügyi tudatosság, illetve milyen tényezők befolyásolják a pénzügyi tudatosság mértékét. Továbbá kulcsfontosságú kérdés a témában, hogy létezik-e kapcsolat az iskolai végzettség és a pénzügyi tudatosság mértéke között.

Kulcsszavak: pénzügyi tudatosság, megtakarítási hajlandóság, COVID-19

ABSTRACT

The coronavirus pandemic has caused a lot of changes in households' financial awareness. As a result, the propensity to save has increased, people have become more aware in this area, they are constantly looking for investment opportunities. As they face the crisis and see what needs it creates and what impact it has on the economy and thus on individuals, they are also placing more emphasis on savings and investment; for they know that there will be periods when greater compulsion will dominate everyday life. Our study basically focuses on the household budget and savings. In the course of the research, we are looking at several areas within the issue, among other things, we examine how typical financial awareness is in Hungary, and what factors influence the degree of financial awareness. Furthermore, a key question on the subject is whether there is a relationship between educational attainment and the level of financial awareness.

Keywords: financial literacy, savings intentions, COVID-19

BEVEZETÉS

A vírus egy olyan külső tényező, amely képes szétrombolni az életet. Egy nagy létszámú társadalmi csoport élete jelentősen megváltozott: a KSH adatai szerint a távmunkában dolgozók aránya 2020 áprilisában 16,7% volt, amely több mint tízszerese az előző évi áprilisi értéknek. Az életforma és életkörülmények megváltozásával az életmód is megváltozott, sokak esetében a korlátozások miatt csökkentek a kiadások. Fontos megjegyezni, hogy rengeteg ember veszítette el az állását, bevételeinek egy részét, viszont elsősorban a költségek csökkenése a jellemző a háztartásokra, így magasabb lett a megtakarítások szintje is.

Az itthoni hiteltörlesztési moratórium eredményeképpen a családok akár többet is képesek felre tenni a jövedelmükből. Erősen sejthető továbbá, hogy a bizonytalan gazdasági helyzet, az üzletek zárva tartá-

sa, a sok kijárási korlátozás, illetve tilalom hatására a magyar háztartások megtakarítási rátája is megemelkedett a járvány idején.

A PÉNZÜGYI TUDATOSSÁG FOGALMA, ÖSSZETEVŐI

A modern piacgazdaságokban a gazdasági fejlődés és növekedés ve-
lejárója a pénzügyi piacok megfelelő működésének. Azonban ahhoz,
hogy kedvezően befolyásolják ezek a piacok a gazdaság működését, fo-
lyamatosan fejlődniük kell. A pénzügyi piacok szimbiózisban élnek a
gazdaság többi részével, tartósan egyik sem kerekedhet a másik fölé.

A gazdasági növekedés, fejlődés szempontjából megfelelően mű-
ködő pénzügyi piacok tehát egyidejűleg képesek az ügyfelek gazda-
sági tevékenységének eredményességét pénzügyi szempontból kel-
lőképpen és a lehető legváltozatosabb formában, legsokoldalúbban
elősegíteni, illetve a saját jövedelmezőségüket elvárt szinten tartó-
san biztosítani. Mindezek ellenére, nem feltétlenül vásárolják meg az
ügyfelek a mindkét fél részére kellő előnyt, illetve hasznot biztosító
pénzügyi termékeket. Ezt okozhatja a nem megfelelő szintű pénz-
ügyi műveltség. Ha az illető nem rendelkezik a pénzügyi termékek-
re vonatkozó, alapvető ismeretekkel, fennáll a veszélye, hogy a szá-
mára kedvezőtlen termékek megvásárlása mellett dönt. Ezzel pedig
mind a saját, mind – hosszabb távon mindenképpen – a kínálati ol-
dal gazdálkodására is negatív hatással lesz.

A kínálati oldalt a fogyasztói igények figyelembevételével alakítják,
akár a termékösszetételt vesszük figyelembe, akár a folyósításra kerü-
lő összegeket. A kínálati oldal nem fog valós képet mutatni a fogyasz-
tók tájékozatlansága mellett. Ez nem csak az adott termék esetén és
nem csak az igénybe vevő szintjén lehet káros, hosszabb távon is. „A
kialakult gondolkodási és viselkedési minták, meggyőződések és be-
rögződések, azaz a kultúra kevésbé feltárható, ezért nehezebben ala-
kítható elemei tartósan, hosszabb távon is hatással lehetnek a pénz-
ügyi döntésekre.” ([1] 82. o.)

Lehetséges, hogy két személy azonos szintű pénzügyi műveltség-
gel rendelkezik, de máshogy döntenének a pénzügyi kultúrájukból
adódóan. Az egyén a saját műveltségi szintjén tud olyan – az adott

szakterülethez tartozó – tevékenységeket folytatni, amelyekkel kapcsolatos céljait így eredményesebben érheti el. A műveltség a kultúra és az egyén értékrendszere kölcsönösen befolyásolják a pénzügyi tudatosságot. Ezek összefüggésben vannak, és hatással is vannak egymásra. [2]

A pénzügyi tudatosság (pénzügyi kultúra) jelenlegi értelmezésében megközelítőleg az 1980-as évektől van jelen, ekkorra tehető a modern piacgazdaság kibontakozásának kezdete Magyarországon. Az azóta eltelt idő során a pénzügyi szektor által kínált termékek tekintetében is megújulást jelentett. Az 1980-as évekre teszik a pénzügyi termékek területén végbemenő nagyfokú innovációs hullám elindulását. Ez a folyamat a mai napig tart. [3]

Az új komplex pénzügyi termékek azt eredményezték, hogy a szakemberek sem voltak képesek megfelelően felmérni a valós kockázatokot, nemhogy a hétköznapi emberek, akiktől legtöbb esetben távol áll a tudatos pénzügykezelés. [4] Ahhoz, hogy biztonságosan lehessen használni a pénzügyi intézmények által nyújtott szolgáltatásokat, szükséges egy pénzügyi ismereti szint, amely azóta sincs meg lakossági szinten. [5]

Minél nagyobb ütemben fejlődött egy gazdaság, illetve egy társadalom, annál nagyobb volt az igény, hogy a pénzügyi viselkedésben rejlő kockázatokat mérsékelni tudják, így nem véletlen tehát, hogy a pénzügyi termékek innovációjában élen járó angolszász országokban jelent meg szükségszerűen a pénzügyekkel kapcsolatos ismeretek társadalmi terjesztése.

Mi is az a pénzügyi kultúra?

Magyarországon a Magyar Nemzeti Bank dolgozott ki az elsők között egy olyan teljes körű definíciót, amely a koncepció számos részét magában foglalja:

„A pénzügyi ismeretek és készségek olyan szintje, amelynek segítségével az egyének képesek a tudatos és körültekintő döntéseikhez szükséges alapvető pénzügyi információkat azonosítani, majd azok megszerzése után azokat értelmezni, és ez alapján döntést hozni, felmérve döntésük lehetséges jövőbeni pénzügyi, illetve egyéb következményeit.” [6] Ez azóta is a leginkább elfogadott definíció, mert tartalmazza a jelentőségét és a társadalomra gyakorolt hatást egyaránt. [7]

Általánosságban elmondható, hogy minél magasabb szinten áll egy ország társadalma pénzügyi kultúra tekintetében, annál nagyobbak a rendelkezésre álló megtakarítások az országban. Ahogy növekednek a lakosság megtakarításai, úgy emelkedik a hitelképesség mértéke is. A hitelképes ügyfelek pedig jövedelemforrást jelentenek a bankszektor számára.

Magyarországon a 2008-as gazdasági válság vízválasztó volt a háztartások pénzügyi tudatossága szempontjából. Ebben az időszakban valamelyest növekedett a megtakarítási kedv, ekkor a középmezőnyben helyezkedtünk el az uniós országokkal való összehasonlításban. A pénzpiacon óriási változások történtek, a pénzintézetek egyre összetettebb termékekkel jelentek meg a piacon. A már ekkor javában zajló pénzügyi innovációk hatására növekedett a pénzügyi kommunikáció fontossága is. Ez elsősorban a globalizációnak, a „piaci liberalizáció”-nak és a piaci telítettségnek tudható be.

A pénzügyi tudatosság révén az egyének olyan képességek birtokában vannak, melyek által a mindennapi döntéseikben a pénzügyi jólétük növelése a cél. [8, 9] Ezen döntések közül az egyik a rendszeres megtakarításokkal kapcsolatos, melyek elősegíthetik a bevételek és a kiadások ingadozásainak kisimítását, javíthatják a bevételek és a kiadások tervezhetőségét.

A pénzügyi megtakarítások felhasználásának tervezése során a háztartás kiadási célokat tűz ki, azok eléréséhez alternatívákat vázol fel, figyelembe veszi a korlátozó tényezőket és a körülmények hatását az eredményekre. A pénzügyileg tudatos háztartások a vagyonuk hosszú távú tervezése során mérlegelik a befektetési alternatívákat, mint amilyen a tőzsdén kereskedett befektetési célú értékpapírok vásárlása és tartása, vagy a hosszú távú nyugdíj-előtakarékosság.

A pénzügyi tudatosság kapcsán sok piaci szereplő felelőssége kiemelhető. A központi bankok monetáris politikájával a kereskedelmi bankokon keresztül is tudják befolyásolni a pénzügyi szereplők aktivitását, ugyanakkor a nonprofit pénzügyi intézményekhez köthető szereplőknek is meghatározott szerepe van a témában.

NEMZETKÖZI ÉS HAZAI FELMÉRÉSEK EREDMÉNYEI

OECD-kutatás

Az OECD International Network on Financial Education [10, 11] rendszeresen közöl adatokat az általa kidolgozott módszertan szerint 30 országban háromévente elvégzett felmérés eredményeiről. A módszer szerinti kérdőíves lekérdezéssel a válaszadó háztartások pénzügyi tudatosságát (financial literacy and financial inclusiveness) mérik fel. A 2015. évi nemzetközi felmérés eredményeinek nyilvánosságra hozatalakor az OECD egy pénzügypolitikai ajánlást fogalmazott meg a szabályozási és a fogyasztóvédelmi keretek, illetve a pénzügyi ismeretek oktatásának összekapcsolására, azzal a céllal, hogy javítsa a háztartások pénzügyi sokkokkal szembeni ellenálló képességét (financial resilience). A pénzügyi szabályozás és a fogyasztóvédelmi keretek összekapcsolása megelőzheti, hogy a háztartások a túlzott hitelfelvétel és a késedelmes törlesztések miatt adósságcsapdába kerüljenek. A háztartások pénzügyi helyzetének romlása sokszor már azzal is kivédhető, ha a valós jövedelmi helyzetüknek megfelelő pénzügyi termékeket választanak. A szabályozási környezet által támogatott független pénzügyi és befektetési tanácsadási szolgáltatók pedig még a jelenlegi változó kamatkörnyezetben is segíthetik a háztartásokat hosszú távú vagyoni céljaik elérésében.

Az OECD 2010-es és 2015-ös magyarországi kutatásaiból határozottan kivehető, hogy a lakosság egyre kevésbé utasítja el az „élj a mának” típusú pénzgazdálkodási elvet. Ezzel együtt kevésbé gondolkodik hosszú távú célokban. Az utóbbi tanulmány során a megkérdezettek 27 százaléka számolt be megélhetési gondokról, 5 évvel ezelőtt ez az érték 34 százalék volt. Arányaiban csökkenő tendenciát mutat, de a 27%-os érték így is fokozottan magas.

A vizsgált időszakban csupán a megkérdezettek 42%-a képzett bármilyen összegű megtakarítást. A többség (55%) képtelen lenne egyhavi jövedelmének megfelelő váratlan kiadást fedezni fogyasztása szignifikáns csökkentése vagy valamilyen formájú kölcsön felvétele nélkül. A megtakarítók közül jelentős azoknak az aránya (35%), akik vagy csupán a folyószámlájukon hagyták a pénzt, vagy otthon készpénzben tárolták azt. 70–79 éves korban már fellelhető a megta-

karítási hajlandóság növekedése, a félretett pénzüket azonban a korosztályban lévők 21%-a nem kamatoztatja.

A 18–79 éves lakosság csupán 47 százaléka véli úgy, hogy ténylegesen vannak pénzügyi céljai – ami alacsony értéknek tekinthető, kiváltképpen, ha például az állami nyugdíjellátás mértékének jövőbeli várható csökkenésére gondolunk.

A megtakarítások szempontjából úgyszintén fontos megállapítás, hogy kizárólag a válaszadók negyede készít költségvetést, amely csökkenő tendenciát mutat, hiszen a 2010-es felmérés során még a megkérdezettek 32%-a vezetett háztartási havi mérleget.

Összevetve a 2010-es és a 2015-ös felmérés eredményeit, kitűnik, hogy a lakosság egyre kevésbé gondos, előrelátó és megfontolt. Csökkent a hosszú távú célokat meghatározók aránya, sokan úgy vélik, hogy a pénz arra való, hogy elköltsék azt. Ezek az eredmények egyértelműen összekapcsolhatóak a háztartási mérleget készítők számában megállapítható csökkenéssel.

Az OECD 2020-ban végzett kutatásában szélsőséges eredményeket ért el a magyar lakosság. Ezt a felmérést 26 országban végezték el, összesen 125 787 felnőtt résztvevője volt. Az egyes minták nagysága 1000-tól 84 000-ig terjedt. A kutatás során különböző szempontok szerint vizsgálták az egyes nemzetek lakosságát.

A financial literacy score, amely a pénzügyi tudatosság/műveltség mérésére szolgál, átlagosan 12,7 pont a 21-ből. Itt Magyarország az átlagnál kicsit gyengébben (12,3 pont) teljesített. A pénzügyi ismeretek vizsgálatánál az alapvető 7 kérdés közül csak a résztvevők 50%-a tudott 5-re, vagy annál többre helyesen felelni.

A felnőttek csupán 17%-a gondolta úgy, hogy magas szintű pénzügyi ismeretekkel rendelkezik, 53% véli átlagosnak a tudásszintjét, és 26% pedig alacsonynak.

A pénzügyi magatartás (financial behaviour) esetében a kitűzött minimum pontot (ami egy 9-ig terjedő skálán 6 volt, csak a felnőttek 49%-a érte el, ugyanez az érték Magyarországon kevesebb mint 30%, amellyel az utolsó előtti helyet foglaljuk el nemzetközi viszonylatban, Olaszország előtt. (A „financial behaviour” meghatározói az óvatosság mértékén kívül a hosszú távú, megtakarítás központú gondolkodás a pénzről.)

A következő összetevő a válaszadók pénzhez történő viszonyát/ hozzáállását vizsgálta (financial attitude), illetve, hogy az emberek mennyire viszonyulnak pozitívan a megtakarítások és a hosszú távú tervezés felé. Itt az eredmények alapján Magyarország az 5. helyet foglalta el, az átlagos 42,5%-hoz képest 55,3%-ot értünk el.

Az OECD 2020-as kutatásából kiderül, hogy a pénzügyi ellenálló képességet fejleszteni kell, mivel néhányan a mintavételi csoportból könnyen csalások áldozatává válhat, illetve néhányuknak problémáik adódnak a terveikkel kapcsolatban és a kiadásaik ellenőrzése terén.

A pénzügyi jólét kategóriájában a 9,5-ös átlagos pontszám mellett Magyarország 10,8-as pontszámot ért el, ezzel szintén az 5. legjobb helyet foglalta el.

Választ kapunk arra a kérdésre is, hogy mennyiben függ a pénzügyi tudatosság a nemtől és a kortól. A középkorúak (30–59 éves kor között) érik el a legmagasabb pontszámokat. A férfiak továbbra is átlagosan magasabb pénzügyi tudatossággal és pénzügyi tudással rendelkeznek, amely már a 2015-ös dokumentumnál is hasonlóan látható volt.

Akik nem zárkoznak el a „digitális világtól” és használnak valamilyen digitális készüléket, jelentősen magasabb pontszámokkal rendelkeznek.

A kitöltők kevesebb mint fele vett igénybe valamilyen pénzügyi terméket vagy szolgáltatást az elmúlt évben. Azoknak az aránya sem elhanyagolható, akik inkább barátokhoz vagy a családhoz/rokonokhoz fordulnak kölcsönért, rájuk általánosságban jellemző, hogy kerül a formális bankrendszeri szolgáltatásokat.

Az aktív megtakarítók köre az átlagos 70,4%-os értékkel szemben Magyarországon csak 51,3%.

A hosszú távú anyagi célok érdekében félretett pénzek mértéke is nagyon alacsony. Az átlagos 48,8%-hoz képest Magyarországon csak 35,2%.

Hazai felmérések

Az OTP Öngondoskodási Index adatai alapján is alacsony és romló a felnőtt lakosság pénzügyi ismereti szintje. Az index alapján megkérdezettek 65%-a nyilatkozott úgy 2019-ben, hogy kiszámíthatatlan-

nak tartja anyagi helyzetét hosszú távon. A kérdezettek 18%-a vállalná el, hogy évtizedeken keresztül havonta rendszeresen félretegyen. Ha reálisan gondolkodunk, akkor a növekvő egészségügyi kiadások fedezésére szánt összegnek, illetve a nyugdíj kiegészítésére összegyűjtött vagyonnak ideális esetben 15-20 évre elegendőnek kellene lennie. A Pénztárszövetség tapasztalatai alapján a munkáltatóknak nagy szerepe lenne az információk átadásában költségvetés, nyugdíjazás tervezése, egészségmegőrzés témában. Hiszen képesek elérhetővé tenni az alkalmazottak számára az eszközöket és a juttatási formákat, lehetőséget adnak a munkavállalóknak és segítenek nekik eldönteni, hogyan akarnak a pénzügyeikben előre haladni, milyen célokat tűzzenek ki a jelenre, illetve a jövőre vonatkozóan.

A CIB megbízásából GfK által végrehajtott kutatásban résztvevő 25–69 éves, heti rendszerességgel internetező lakosság fele közepesnek tartja pénzügyi tudását, és egyharmaduk mondta azt, hogy a közepesnél jobban tájékozott. Jelentős az ismeretek hiánya a befektetési alapokkal kapcsolatban, mindössze 9% tartja magát hozzáértőnek a témában.

Ha ötmillió forintot kellene befektetnie a kutatásban résztvevőknek, akkor:

- 35% fektetné a pénzt ingatlanba,
- 30% venne állampapírt,
- töredékük (12%) választana befektetési alapokat
- 18% nemesfémeket venne,
- 17% folyószámlán tartaná.

Azt, hogy kinek mi a jó befektetés, leginkább a befektetés célja határozza meg. Nincs mindenki számára ideális befektetés. Mindenki más mértékben kockázattűrő, és még sok más körülmény is eltér. Befektetésünk függ attól is, hány évesek vagyunk, mennyi a jövedelmünk, mekkora a vagyonunk.

Az előbbi forrásokkal hasonló eredményre jutott egy gazdaságtudományi értekezés is, hogy nem megfelelő az emberek pénzügyi kultúrája, hiányzik a szemléletükből az öngondoskodás.

Fontosnak tartja, hogy felkeltsük az igényt a háztartások hosszú távú terveinek kialakítására. A szerzője úgy véli, a bizalom és a pénzügyi ismeretek hiánya sokszor magyarázza a háztartások pénzügyi

döntéseit. Ennek a problémának a megoldását társadalmi érdekek tekintik. [12]

Az MNB 2020-as sajtóközleménye szerint a pénzügyi tudatosság fejlesztése segíti a családok anyagi biztonságát is. [13] Leszögezi továbbá azt is, hogy Magyarországon, a mérések azt mutatják, hogy a lakosság jelentős része nem rendelkezik elfogadható pénzügyi műveltséggel, hogy eredményesen foglalkozzon a mindennapi pénzügyeivel. A pénzügyi műveltséget mérő komplex mutató értéke alapján középmezőnyben – a 26 országból 14. helyen – szerepelünk. Az online is megjelent közlemény életkor, nem és digitális készségek alapján is külön szűri az eseményeket. A 30–59 év közöttiek pénzügyi tudásának szintje a legmagasabb. Magyarországon furcsa helyzet áll fent, ugyanis a legtöbb országgal ellentétben, a nők jobban teljesítettek. Arra a feltevésre is választ kaphatunk, hogy vajon a digitálisabban képzett emberek jobb pénzügyi döntéseket hoznak-e. Szignifikáns összefüggést találtak ugyanis a pénzügyi tájékozottság és a válaszadásnál elért pontszámok között. Aki magasabb pontot ért el, javarészt digitális csatornák igénybevételeivel hozza meg a pénzügyi döntéseit.

KÖVETKEZTETÉSEK

Vizsgálódásunk középpontjában a megtakarítási és befektetési szokások (lehetőségek) álltak, ezen belül a költségvetéstervezési szokások, a digitalizáció hatása a költségvetéstervezésre, illetve a végzettség hatása a pénzügyi tudatosságra, befektetési hajlandóságra. Véleményünk szerint a válsághelyzet kapcsán még inkább felértékelődött a megtakarítás, amely eddig is a személyes pénzügyek egyik kulcsfogalmaként volt jelen életünkben. Egyre fontosabb szerephez jut az öngondoskodás, és többen kezdenek el megtakarítani. A megtakarítási formák kiválasztásakor a biztonság az egyik legfontosabb tényező. A jövedelem jelentős hatással van a megtakarításunkra, azonban úgy gondoljuk, hogy túl nagy fontosságot tulajdonítunk a bevételünknek.

Számos más tényező is közrejátszik a megtakarításaink mértékében. A meghatározott céljaink eléréséhez vagyoni háttérre, megta-

karításra van szükség. Egy telefon, autó, lakás megvásárlása pénzzel egybekötött cél és ezzel együtt egy létfontosságú pont mindannyiunk életében. A pénzügyi közvetítő rendszer ehhez segítséget nyújt a lakosság számára különböző megtakarítási termékekkel. Ahogy az a szakirodalmi kutatásból is látható, Magyarországon lakossági szinten még nem jellemző a pénzügyi tudatosság. Alacsony szinten vannak a pénzügyi ismeretek és gyakori a bankrendszerrel szembeni bizalomhiány. A pénzügyi szaktudás elsajátítása, illetve a pénzügyi tudatosság fejlesztése mindannyiunk közös érdeke. Ahhoz, hogy a szükségleteinknek megfelelő megtakarítási, befektetési döntéseket legyünk képesek hozni, mindkettő elengedhetetlen. Mind egyéni, mind háztartási szinten elősegíti pénzügyeink transzparenciáját a pénzügyi mérleg, költségvetés tervezése. Segítségével számontarthatóak a bevételek, kiadások tetszőleges kategóriákra bontva, és ezzel együtt a megtakarítások nagysága is. Nézőpontunk szerint az alacsony szintű pénzügyi ismeretek és a bizalomhiány következtében nem elég széles körben elterjedtek a megtakarítási, befektetési termékek. A pénzügyi intézeteknek törekedni kellene a teljes átláthatóságra, valamint az etikus működésre, ahogyan a lakosságnak is nyitottabbnak kellene lennie a pénzügyi termékekkel kapcsolatban. A hozamok és kockázatok ismerete, átláthatósága is meghatározó egy pénzügyi termék kapcsán. Ugyanakkor sokan nem rendelkeznek megtakarítással. Ennek a fontosságára kell felhívni a figyelmet, amely részben az állami szabályozás feladata.

ÖSSZEFOGLALÁS

A pénzügyi műveltség manapság létfontosságú, hiszen évről évre egyre összetettebb és komplikáltabb pénzügyi termékek jelennek meg a piacon. Ahhoz, hogy tudatos döntéseket legyünk képesek hozni, meg kell értenünk és ismernünk kell az ezzel kapcsolatban felmerülő kockázatokat és a pénzügyi környezetet. Abból indulunk ki, hogy szinte minden döntésünknek, amelyet életünk során hozunk, közvetlen vagy közvetett pénzügyi vonatkozással bír.

HIVATKOZÁSOK

- [1] Vass P. (2017). Pénzügyi ismeretekkel összefüggő aktuális kutatási eredmények; In: Pál Zsolt (ed.) *A pénzügyi kultúra aktuális kérdései, különös tekintettel a banki szolgáltatásokra*. A közgazdasági-módszertani képzés fejlesztéséért Alapítvány, Miskolc, pp. 81–96.
- [2] Csorba L. (2020). Pénzügyi kultúra és pénzügyi műveltség, a pénzügyi magatartás meghatározó tényezői. *Pénzügyi szemle* 2020/1. pp. 67–82. https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_1_6
- [3] Sági J., Vasa L., Lentner Cs. (2020). Innovative Solutions in the Development of Households' Financial Awareness: A Hungarian Example. *Economics and Sociology* 13(3), pp. 27–45. <https://doi.org/10.14254/2F2071-789X.2020%2F13-3%2F2>
- [4] Engelberth, I., Sági, J. (2016). Catching up or lagging behind? The case of a Hungarian sub-region at the Slovakian border: The Szécseny sub-region. In: L. Mura; M. Bumbalová; M. Gubáňová (eds.) *Sustainability of rural areas in practice: Conference Proceedings from International Scientific Conference*. Nitra, Szlovákia : Slovak University of Agriculture in Nitra (2016) 566 p. pp. 158–166.
- [5] Sági J., Lentner, Cs., Tatay, T. (2018). Family Allowance Issues – Hungary in Comparison to Other Countries. *Polgári Szemle: Gazdasági és Társadalmi Folyóirat* 14(Special Issue), pp. 290–301.
- [6] Magyar Nemzeti Bank (2008). Együttműködési megállapodás a pénzügyi kultúra fejlesztéséről az MNB és PSZÁF között <https://www.mnb.hu/letoltes/0415mnbpszafmegallpodas-penzugyi-kultura-fejlesztte.pdf>
- [7] Bárczi, J., Zéman, Z. (2015). A pénzügyi kultúra és annak anomáliái. *Polgári Szemle: Gazdasági és Társadalmi Folyóirat* 11(1–3.) pp. 101–108.
- [8] Sági, J., Engelberth, I. (2018). Regional Development and Well-Being of Regions in Hungary. *Polgári Szemle: Gazdasági és Társadalmi Folyóirat* 14 (Special issue) pp. 184–194.
- [9] Sági, J., Sóvágó, L. (2002). Lakossági bankügyletek. Finance Oktatási és Kutatási Alapítvány, Unió Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., 363 p. ISBN: 9633883725

-
- [10] OECD–INFE. International Survey of Adult Financial Literacy Competencies. OECD, Paris, 2016. Available online: www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf (letöltés dátuma: 2021. 05. 27).
- [11] OECD–INFE. Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion, OECD, Paris, 2018. Available online: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/2018-INFE-FinLit-Measurement-Toolkit.pdf> (letöltés dátuma: 2021. 05. 27).
- [12] Zsótér B., Németh E., Luksander A. (2017). A társadalmi-gazdasági környezet változásának hatása a pénzügyi kultúrára. Az OECD 2010-es és 2015-ös kutatási eredményeinek összehasonlítása. *Pénzügyi szemle* 2017/2. pp. 251–266.
- [13] MNB sajtóközlemények (2020). A pénzügyi tudatosság fejlesztése segíti a családok anyagi biztonságát is. <https://www.mnb.hu/sajtoszoba/sajtokozlomenyek/2020-evi-sajtokozlomenyek/a-penzugyi-tudatossag-fejlesztese-segiti-a-csaladok-anyagi-biztonsagat-is> (letöltés dátuma: 2021. 05. 27.)

M&A ÜGYLETEK A COVID-19 TÜKRÉBEN

dr. Kucséber László Zoltán

adjunktus, Budapesti Gazdasági Egyetem, PSZK

kucseber.laszlo@uni-bge.hu

ABSZTRAKT

Az M&A hullámok létrejöttét befolyásolják a vállalkozások környezetében fellépő sokkok, jelentős változások. DePamphilis (2011) ilyen sokkok közé sorolja a deregulációt, új technológiák kialakulását, a versenytárs (illetve termékeinek) jelentős növekedését. Ha a vállalatok tömegesen M&A tranzakcióval reagálnak ezekre a változásokra, akkor alakul ki egy újabb hullám. A COVID-járvány gazdasági vonatkozásainak egyike lehet egy újabb M&A-hullám kialakulása. Munkámban áttekintem a közép-európai régióban 2019 és 2021 között létrejött tranzakciók sajátosságait (ágazat, tranzakció értéke, megszerzett tulajdonrész stb.), valamint arra is választ kívánok adni, hogyan kialakult-e a korábbiakhoz mérhető M&A hullám.

Kulcsszavak: fúziók, felvásárlások, M&A hullámok

ABSTRACT

The evolution of M&A waves is influenced by shocks and significant changes in the business environment. DePamphilis (2011) identifies such shocks as deregulation, the emergence of new technologies, and the significant growth of a competitor. If companies react to these changes with M&A transactions in large numbers, a new wave will emerge. One of the economic aspects of the COVID epidemic could be the emergence of another wave of M&A. In my study, I review the characteristics of the transactions (sector, transaction value, acquired ownership, etc.) carried out in the Central European region between

2019 and 2021, and I also want to answer whether a new M&A wave has developed.

Keywords: Mergers, Acquisitions, M&A waves

BEVEZETÉS

Az USA-ban történt vállalati felvásárlások tendenciái alapján az angolszász szakirodalom ún. fúziós hullámokat különböztet meg. Magyarország esetén nem beszélhetünk történelmi okok miatt a nyugati országokban végbement fúziós hullámokról, azonban a 2000-es évek elejétől immáron hazánkba is begyűrűznek az M&A hullámok. A tanulmányom I. fejezetének célja, hogy áttekintést nyújtson az M&A (Mergers and acquisitions) ügyletek és hullámok gazdaságtörténeti folyamatairól. A szakirodalom alapján valószínűsíthetjük, hogy a járványhelyzet újabb M&A hullámot generál a világban, így Közép-Európában is. A munkám második részében a közép-európai és a hazai aktuális M&A ügyletek alakulását tekintem át, különös tekintettel a járvány által érintett 2020–2021-es évekre. A leíró statisztikai elemzéshez az Imaa Institute és az EMIS (Emerging Markets Information Service) adatbázisokat alkalmazom.

AZ M&A-HULLÁMOK JELLEMZŐINEK ÁTTEKINTÉSE

Az M&A hullámok létrejöttét befolyásolják a vállalkozások környezetében fellépő „sokkok”, jelentős változások. Ha a vállalatok egyidejűleg, tömegesen M&A ügyletekkel reagálnak ezekre a változásokra, az létrehozhat egy fúziós hullámot. DePamphilis (2011) ilyen sokkok közé sorolja a deregulációt, új technológiák kialakulását, a versenytárs (illetve termékeinek) jelentős növekedését. Az M&A hullámok időtartamát befolyásolja, hogy hány szektort érintenek ezek a sokkok. Bizonyos gyorsan végbemenő változások, mint az internet gyors és széleskörű elterjedése vagy a pénzügyi szolgáltatások dere-

gulációja a legtöbb ágazatot áthatották. A tőke elérhetősége is fontos szerepet játszik az M&A hullámok létrejöttében, mivel a sokkuk önmagukban, elegendő likviditás nélkül, nem fognak elindítani egy M&A hullámot. [1] A fúziós hullámok pozitívan korrelálnak a részvényárakkal és az üzleti ciklusokkal. Az üzleti ciklusok fellendülése növeli a részvényárakat, amelyek csökkentik az M&A tranzakciók finanszírozási költségeit. [2]

Az 1. M&A hullám az USA-ban 1897-ben kezdődött, 1899-ben csúcsosodott és az 1904-ben a részvénytőke visszaesésével végződött. [3] 1897-ben még 69, 1899-ben már 1208 M&A tranzakció történt. Az 1. fúzióknak köszönhetően kb. 3000 cég eltűnt. A leginkább érintett szektor a feldolgozóipar volt. A felvásárlások döntően horizontális jellegűek voltak, azaz a versenytársak felvásárlására irányult. Az 1. hullám végére a 100 legnagyobb cég birtokolta az USA-ban a vállalati eszközök 18 százalékát. [4] Az USA-ban az első hullámra adott kormányzati választ az antitröszt törvények bevezetése jelentette. A 1890-ben elfogadták a Sherman-törvényt, amely tiltja a kereskedelmet korlátozó szerződéseket, szövetségeket. Ez a törvény azonban még nem szabályozta a vállalati felvásárlásokat, csupán a monopóliumok létrehozását tiltotta, valamint az arra irányuló kísérleteket. A fúziókra vonatkozó versenyjogi szabályozást, az ún. Clayton-törvényt 1914-ben vezették be. A törvény megtiltotta a versengő vállalatok igazgatótanácsainak személyi jellegű összefonódását. [5]

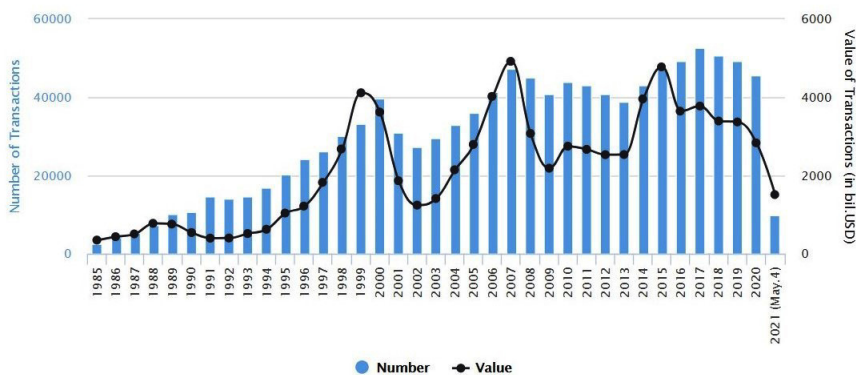
Mivel az 1. hullámot követően a horizontális fúziókat szigorú törvények szabályozták, a 2. hullámot a vertikális fúziók jellemezték. Ebben a hullámban új ágazati (vasút és közmű) klaszterek alakultak, amelyek lehetőséget teremtettek a méretgazdaságosság kihasználására. A 2. hullám 1929-ig, a nagy gazdasági világválságig tartott. [6] A 3. hullám csak 1965-ben kezdődött és mindössze 1969-ig tartott. Ezt a rövid periódust a különböző ágazatok közötti fúziók jellemezték, azaz a konglomerátum típusú M&A tranzakciók, amellyel a vállalatok csökkenteni tudták a kockázatokat és üzleti birodalmakat építeni. [7]

A 4. hullám, amely 1984 és 1989 közötti időszakban zajlott, a spekulációs felvásárlások jellemezték. Ezen kívül az ellenséges felvásárlások aránya is megnövekedett ebben a hullámban. Azoknak az ajánlatoknak a nagy része, amelyek olyan vállalatok részvényeinek megvásárlá-

sára vonatkoztak, amelyeknek a vezetése ellenezte ezeket a tranzakciókat, vállalati kalózoztól (*Corporate Raiders*) érkezett. Gyakoriak voltak az hitellel finanszírozott felvásárlások, amelyet jelez az, hogy az összes M&A értékének 21,3 százalékát tették ki. [8] Ebben az időszakban született a *laissez-faire* és a „láthatatlan kéz” filozófiája. Az antitröszt esetek száma az 1977-es 1611-ről 1989-re 638-ra csökkent. [5]

Az 1. ábrán megfigyelhetjük az 5. hullámot, amelyet nagyszámú nemzetközi M&A generált és az 1991–1992-es recessziót követően indult. [9] A globalizációs folyamatban az M&A növekvő fontosságát a legszembetűnőbben a külföldi működő tőkebefektetések szerkezetében figyelhetjük meg. Az M&A tranzakciók domináns stratégiává váltak a globális versenyben. Ez azt jelenti, hogy a külföldi befektetők körében a határon átnyúló M&A megbízható és kedvelt eszközt jelent egy másik országba történő befektetésre. A fejlődő és a korábbi szocialista országokban a rendszerváltozást követő években az M&A piacot elsősorban az állami vállalatok privatizációja dominálta.

Az 5. hullámot jelentős mértékben erősítette az információs technológiai forradalom, a folytatódó dereguláció, a kereskedelmi korlátok lebontása és a globális privatizációs tendenciák kombinációja. [1] Az 5. hullám elsősorban a bank- és telekommunikációs szektorokban érvényesült. A hitelből történő felvásárlás helyett, előtérbe kerültek a saját tőkével finanszírozott fúziók. A 2001-es terrortámadás és az ennek következtében fellépő részvénytőzsi zuhanás véget vetett az 5. hullámnak.

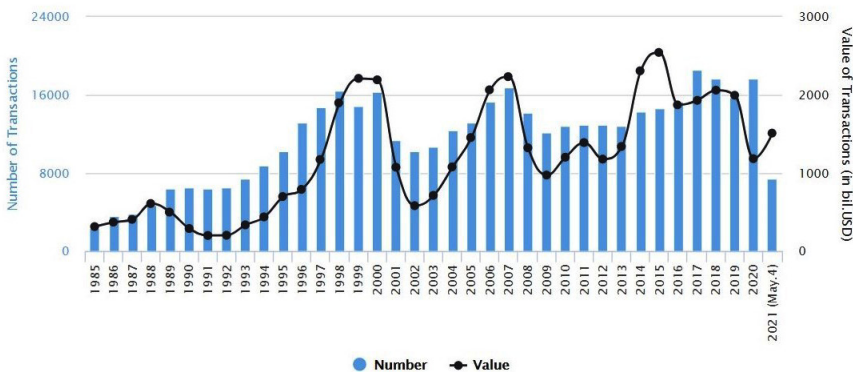

1. ábra: Fúziók és felvásárlások világszinten
Forrás: Imaa Institute (2021)

A 6. fúziós hullám 2003-ban indult, csupán 3 évvel a technológiai robbanás után. Az M&A aktivitás az USA-ban 2007-ben éri el a csúcstól több mint 2000 milliárd USD értékkel. A 6. hullám 2008-ban ért véget a világgazdasági (pénzügyi) válsággal. A 6. hullámot a pénzügyi befektetők (hedge fundok, private equity fund stb.) megnövekedett aktivitása jellemezte. Ezek az alapok nagy részesedéseket vásárolnak a vállalatokban, majd vagy felvásárolják a kisebbségi részt is, vagy átszervezést erőltetnek a részvényesi jogaikon keresztül. Az USA-ban a pénzügyi befektetők tették ki az M&A piac több mint 40 százalékát. [10]

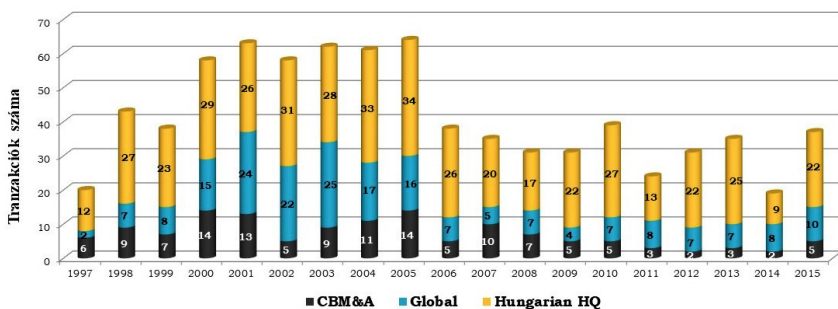
Az M&A tranzakciók száma 2009 után lassan növekedett. 2014 az első év, amikor az M&A tranzakciók értéke az USA-ban elérte a krízist megelőző 2007-es csúcstól. 2015 közepétől folytatódik a gyorsuló trend, amelyből Lasher (2016) arra következtet, hogy a 7. hullám-ban vagyunk. Szekunderkutatásunk szerint a 7. hullám (esetlegesen 8. hullám) kialakulásáról és azonosításáról a járványhelyzet előtt még nem volt teljes szakmai konszenzus.

2. ábra: Észak-Amerikában létrejött M&A ügyletek
Forrás: Imaa Institute (2021)

Magyarországon történeti okokból nem beszélhetünk M&A hullámokról. A rendszerváltást követően a privatizációs kivásárlások domináltak. A klasszikus M&A ügyletek a 2000-es évek kezdetétől határozzák meg a hazai gazdaság folyamatait. A 3. ábrán láthatunk egy M&A hullámot, amely részben egybeesik a már taglalt M&A hullámmal, azonban, Európában néhány év eltéréssel jelentkeznek az egyes

hullámok. [2] A tranzakciók jellemzői is arra utalnak, hogy az 5. M&A hullám begyűrűzése történt, ugyanis a felvásárlások döntő hányadát a külföldi, határon átnyúló ügyletek jelentették.

3. ábra: M&A ügyletek Magyarországon 1997 és 2015 között
 CBM&A: Határon-átnyúló M&A; Hungarian HQ: Magyarországi székhely
 Forrás: Kucséber (2016)

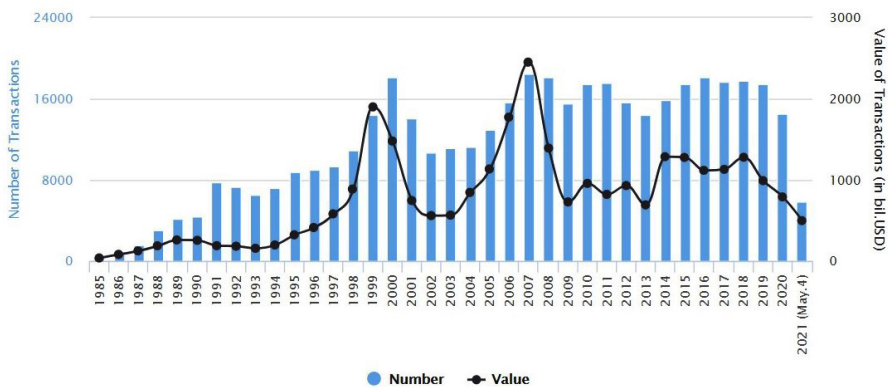
Itt meg kell említeni a 2004-es EU csatlakozás lehetséges hatását: 2004-ben és 2005-ben is kiemelkedő értékeket figyelhetünk meg a 3. ábrán, azonban Magyarország integrációja tőkeáramlás szempontjából már megtörtént az EU-ba lépés előtt, amely magyarázhatja a 2000-től látható tendenciát. [11] Magyarország tehát kedvelt célpont volt a külföldi társaságok körében a vizsgált időszakban, mind a tranzakciók számát, mind pedig a megvásárolt részesedéseket tekintve, mivel a felvásárló társaságok átlagosan 80,7%-os részesedést szereztek a céltársaságokban. A felvásárló vállalatok nagy része német és osztrák székhellyel rendelkezett. Az M&A ügyletek meghatározó része a kereskedelmi és a feldolgozóipari szektorban realizálódott. [12]

A Covid-járvány előtti években történt M&A esetek egy jelentősebb részének a rendszerváltáskor céget alapító vállalatvezetők és tulajdonosok nyugdíjba vonulása miatti generációváltás volt az oka. Demográfiai okok és a fiatalok (egyetemisták) vállalkozási hajlandósága közvetetten már a közeljövőben befolyásolják a gazdasági átalakulásokat. [13]

KÖZÉP-EURÓPAI KÖRKÉP

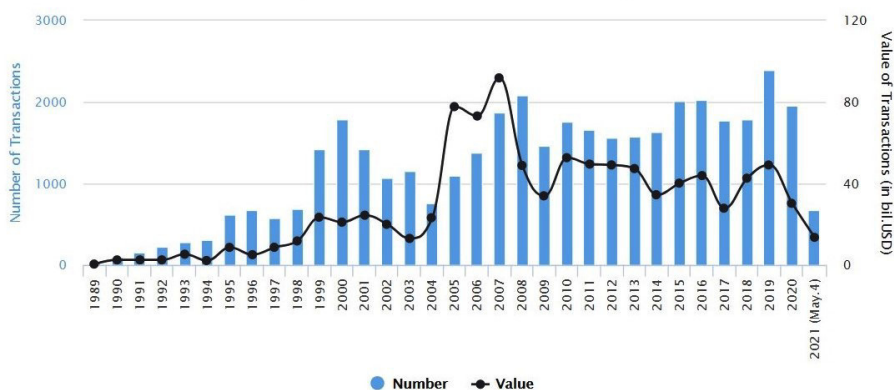
Ebben a fejezetben az elmúlt 1,5 évben történt közép-európai folyamatokat veszem górcső alá, a rendelkezésre álló adatok leíró statisztikai összegzésével, amelyhez az Imaa Institute publikusan elérhető riportjait használom.

Az elemzést kezdjük tágabb földrajzi kontextusból. A 4. ábrán azt láthatjuk, hogy az 5. és 6. hullámok konzisztensek az USA-ban (észak-amerikai M&A ábra) látható tendenciákkal, azonban 2012-től eltérő tendenciát láthatunk mind a tranzakciók számát, mind értékét tekintve. A 2008-as világgazdasági válságot követő évben nagyarányú csökkenést, a rákövetkező években pedig stagnálást tapasztalunk. A járvány kitörésének évéig csak a tranzakciók számában értük el a 2008-as adatokat, a tranzakciók értékében nem történt felzárkózás. A képet árnyalja, hogy 2008 évet követő években a tranzakciók számában nem történt drasztikus csökkenés. 2020 és 2021 (májusi adatokkal) hasonló visszaesést tapasztalunk, mint a 2008–2009-es években.

4. ábra: Európában létrejött M&A ügyletek
Forrás: Imaa Institute (2021)

Ha kizárólag a kelet-európai M&A ügyletekre fókuszálunk, akkor egészen más tendenciákat láthatunk az európai és amerikai hullámokhoz képest. Az 5. ábra szerint a tranzakciók értékének tekintetében teljesen eltérő tendencia bontakozott ki az összeurópai adatokhoz képest. A felvásárlások összértékei a járványhelyzet előtti években is csökkenő trendet mutattak. A kiemelhető hasonlóság, hogy régióink a tranzakciók számában 2016-ban elérte a 2008 előtti szintet. A globális és az európai szituációhoz hasonlóan arra számíthatunk, hogy régióinkban a 2021 első felében kisebb aktivitást mutat az M&A piac, azonban a következő években nagy fellendülés várható.

5. ábra: Kelet-Európában létrejött M&A ügyletek
Forrás: Imaa Institute (2021)

A folytatásban az EMIS (Emerging Markets Information Service) adatbázis alapján vizsgálódok tovább. A fókuszban a magyar mellett a lengyel, cseh és szlovák piacra fókuszálok. Ebben a másfél évben összesen 649 M&A történt a négy országban. 2021-ben 158, 2020-ban 491 eset történt, amely a régióban történt esetek hozzávetőlegesen 25%-át jelenti. A 649 esetből 409 Lengyelországban történt, 149 Csehországban, 27 Szlovákiában, 64 pedig hazánkban.

A tranzakciók számai mellett, az ügyletek értékei is a cseh és a lengyel M&A piacok dominanciáját mutatják, ugyanis a 10 legnagyobb értékű ügyletből 8 lengyel, 2 cseh kötődésű volt. Az adatbázis lehetőséget kínál arra is, hogy következtessünk a befektetői motívumokra. A szakmai vagy pénzügyi befektetői szándékról a megcélzott részese-

dések alapján vizsgálódhatunk. Szakmai és tartós befektetési célokra utal az, hogy 309 esetben (tehát közel az esetek felében) 100%-os részesedésszerzés történt, ezzel párhuzamosan a nem 100%-os részesedésszerzések esetén átlagosan 63% a céltársaságokban megszerzett részesedés.

A felvásárlók kötődését tekintve európai és amerikai cégek kezdeményezték és bonyolították az esetek jelentős részét. Az összes esetből USA székhellyel rendelkező felvásárló társaságok száma 28, osztrák 13, brit 26, német 30, francia kötődésű pedig 15 felvásárló volt. Kisebb részben a V4 országok egymás M&A piacain is megjelentek, emellett Magyarországon a belföldi illetőségű ügyletek aránya volt magas. A megcélzott ágazatokról is tájékoztatást ad az adatbázis. Az ágazatokkal kapcsolatban azt feltételezhetnénk, hogy kiemelkedő a válsággal érintett szektorok aránya. Ennek azonban részben ellentmondó adatok születtek, különös tekintettel a legtöbb esettel rendelkező Lengyelországra. A legnagyobb V4-es államban az elektronikus kereskedelem – melynek jelentős aránya a válság jellegéből fakad – mellett a domináns ágazatok a pénzügy, az információtechnológia és az energetika voltak.

ÖSSZEFOGLALÁS

A fúziók és felvásárlások jelentős vállalati átalakulásnak számítanak. Kedvező gazdasági szituáció esetén a piaci növekedés és hatékonyságjavulást szolgálják. Recessziós környezetben viszont a cég megmaradásának egyik záloga lehet. A munkám első felében áttekin tettem az M&A hullámok elméleti hátterét, amelyből arra következtethetünk, hogy vagy már a COVID járvány „aktív” éveiben vagy pedig a következő években kiugró növekedést mutathatnak a (kelet-) európai M&A piacok. A fellendülés a tranzakciók számában várható, ugyanis a tranzakciók összértéke a 2008-as válságot követően egyik vizsgált vertikumban sem növekedett analóg módon a tranzakciók értékével. Az ügyletek értékeinek alacsony tendenciájából egyrészt arra következtethetünk, hogy a válságos időszakban a különösen érintett szektorok vállalatai veszítették el értéküket, másrészt pedig az eleve gyengélkedő társaságok kényszerültek működésük befejezésére.

HIVATKOZÁSOK

- [1] DePamphilis, D. (2011). *Mergers, Acquisitions, and Other Restructuring Activities: An Integrated Approach to Process, Tools, Cases, and Solutions*. Academic Press, San Diego, 784.
- [2] Greg, G. N., Renneboog, L. (2007). *International Mergers and Acquisitions Activity Since 1990. Recent Research and Quantitative Analysis*. Academic Press, Burlington, 320.
- [3] Graham, J., Smart, S. B., Megginson, W. L. (2009). *Corporate Finance: Linking Theory to What Companies Do*. Cengage Learning, Boston, 1008.
- [4] McCarthy, K., Dolfsma, W. (2016). *Understanding Mergers and Acquisitions in the 21st Century: A Multidisciplinary Approach*. Palgrave Macmillan, London, 312.
- [5] Motta, M. (2004). *Competition Policy: Theory and Practice*. Cambridge University Press, Cambridge, 640.
- [6] Kleinert, J., Klodt, H. (2002). *Causes and Consequences of Merger Waves*. Kiel Institute of World Economics, Kiel, 30.
- [7] Eckbo, E. (2010). *Takeover Activity, Valuation Estimates and Merger Gains: Modern Empirical Developments*. Academic Press, San Diego, 864.
- [8] Gaughan, P. A. (2014). *Mergers, Acquisitions, and Corporate Restructurings*. John Wiley & Sons, New Jersey, 688.
- [9] Lasher, W. R. (2016). *Practical Financial Management*. Cengage Learning, Boston, 864.
- [10] Moeller, S., Brady, C. (2014). *Intelligent M&A: Navigating the Mergers and Acquisitions*. John Wiley & Sons, Minefield, 416.
- [11] Pintér É., Pintér T. (2018). Magyarország integrációja az Európai Unióba – gazdasági és társadalmi megközelítés. *Új Magyar Közigazgatás*, 11(10)
- [12] Kucséber L. Z. (2016). A hazai felvásárlás előtt és után: fókuszban a forgótőke-menedzselés. *Hitelintézeti Szemle*, 15(1)
- [13] Tatay T., Sági J., Lentner Cs. (2019). A család és otthonteremtési kedvezmény költségvetési terheinek előreszámítása, 2020–2040. *Statisztikai Szemle* 97(2). 192-212.

A MENEDZSMENT ESZKÖZÖK VÁLTOZÁSA A VIZUÁLIS SZIMULÁCIÓK HATÁSÁRA

Péterfi Csaba

doktorandusz, Szent István Egyetem
peterfi.csaba.attila@gmail.com

ABSZTRAKT

A gazdasági életben, legyen szó állami vagy versenyszféráról, az üzleti környezet változásaihoz való alkalmazkodás a szervezet létének alapeleme. A vállalatot, mint az oceánon úszó hajót a kapitány, úgy kormányozza a menedzsment. Az irány kijelöléséhez megfelelő minőségű és mennyiségű információra van szükség, amelyre a ma ismert menedzsment eszközök adnak választ. Jelen kutatásomban arra keresem a választ, hogy egy vizuális szimulációs eszköz – amelyben az üzleti környezet változásait, építést vagy rombolást képesek vagyunk modellezni – milyen hatást gyakorol a jövőben a menedzsment eszközökre, hogyan épül be az üzleti tervezésbe, és milyen területeken használható. Kutatásom alapvetően szakirodalmi feldolgozásból indul ki, amelyre alapozva mélyinterjúk segítségével gyakorlati alapokra szeretném átültetni az elméleti ismeretanyagot. A vizuális szimuláció jelenleg kiaknázatlan terület az ellátási lánc területén, amely jelentős potenciállal bír.

Kulcsszavak: szimuláció, menedzsment, ellátásilánc, hatékonyság

ABSTRACT

In economic life, whether in the public or competitive sector, adapting to changes in the business environment is a fundamental element of an organization's existence. The company, as the captain of a ship floating in the ocean, is governed by management. Determining

the direction requires the right quality and quantity of information, to which the management tools known today respond.

In my present research, I am looking for the answer to how a visual simulation tool - in which we are able to model changes, construction, or destruction of the business environment - will have an impact on management tools in the future, how it will be embedded in business planning, and in what areas.

My research basically starts from a literature review, based on which I would like to transfer the theoretical knowledge to practical foundations.

Visual simulation is currently an untapped area in the supply chain with significant potential.

Keywords: simulation, management, supply chain, efficiency

BEVEZETÉS

A szervezetek számára a felső vezetés, a menedzsment és annak működése jelentős mértékben képes befolyásolni a vállalat eredményességét. Akárcsak a hajónak szüksége van egy kapitányra – aki kijelöli a kikötőt, ahová el szeretnének jutni, és meghatározza az útvonalat – úgy a vállalatnak is szüksége van a megfelelő vezetésre, aki kijelöli a jövőben kívánatos állapotot és az ahhoz vezető utat.

A vállalatok hatékony működéséhez nem elegendő a jó ötlet, és a megfelelő termék vagy szolgáltatás kifejlesztése. Szükség van egy olyan komplex működési rendszer kialakítására, amely a mai modern igényeket minden téren kielégíti, amibe beletartozik:

- a fogyasztó igényeinek maximális, a versenytársaknál magasabb színvonalú igénykielégítése;
- egy modern ellátási lánc, amely a hatékonyságon túl hozzáadott értéket képvisel a vásárló számára, míg költséghatékonyságot és konstansan magas kiszolgálási színvonalat a vállalat számára;

- olyan vállalati struktúra, amely képes alkalmazkodni a gazdasági környezet változásaihoz, tovább megyek, előre felkészül a változásokra és előnyt kovácsol belőle.

Napjainkban, az információ, vagy az ipar 4.0-ban [1], amikor is az információ szerepe és jelentősége még inkább előtérbe kerül, hangsúlyosabbá válik. Az információ válik a legfontosabb nyersanyaggá, amelyet felhasználva közelebb kerülhet a vállalat a céljaihoz. Minél több információ van a birtokunkban, annál szélesebb rálátásunk van a piacra és a teljes üzleti környezetre. Ahhoz tudnám hasonlítani, mint amikor sötétben autót vezetünk. Minél messzebbre látunk, annál több lehetőségünk van az előttünk lévő akadályok észlelésére és azok kikerülésére.

A birtokunkba került információt megfelelően fel kell dolgozni, ahhoz, hogy segítse a működést. A felsővezetés számára úgy szükséges megformázni, hogy döntéstámogató eszköz lehessen. Kutatásomban azt a kérdéskört fogom boncolni, hogy az ipar 4.0 és azon belül is inkább a vizuális szimulációk milyen hatást gyakorolnak a menedzsment eszközökre és hogyan tud beépülni közéjük.

Mindenekelőtt áttekintem az eddig rendelkezésre álló szakirodalmakat hazai és nemzetközi viszonylatban, amelyek alapján összefoglalást készítek. Ezt követően a szimulációs eszköztár beépülési lehetőségeit veszem sorra a menedzsment eszköztárba, és annak lehetséges hatásait. A szekunder kutatást követően mélyinterjúk segítségével a gyakorlatban vizsgálom meg a szimulációs eszköz alkalmazásának hatásait a menedzsment eszközökre.

Kutatásom elején meghatároztam a megvizsgálni kívánt hipotéziseket:

- H1: Megvizsgálni, hogy a szimulációs eszköz képes lehet-e döntéstámogató szerepet betölteni az ellátásilánc-menedzsment területén.
- H2: A szimulációs eszközök használata képes lehet a menedzsment funkciók átalakítására, ezért második célkitűzésem megvizsgálni, hogyan befolyásolhatja a szimulációs eszközök használata a klasszikus menedzsment eszköztár használatát.
- H3: A jelenlegi folyamatok átvilágításában is van lehetőség a szimulációk alkalmazására.

A MENEDZSMENT FOGALMA ÉS KIALAKULÁSA

Egy versenyképes vállalatnak, amely a piacon meghatározó szerepet szeretne betölteni, szüksége van megfelelő vezetésre, ha úgy tesszük, menedzsmentre, amely a vállalatot a helyes irányba állítja.

A menedzsment napjainkban rendkívül divatos terminológia, fogalmát többen többféleképpen értelmezik, viszont a téma kifejtéséhez elengedhetetlen jelentését tisztázni. A menedzsment az ember által létrehozott szervezetek irányításával, a bennük zajló tervezési, szervezési, ellenőrzési, hatalomgyakorlási és döntési folyamatokkal kapcsolatos tevékenységek összessége. Tulajdonképpen az a tevékenység, melyet egy vagy több személy végez a szervezet tevékenységeinek összehangolása vagy koordinálása céljából. [2]

Joschke 1969-ben úgy határozta meg, hogy az igazgatás a vezetési munkakörök olyan megnyilvánulása, amely egy intézmény, vállalat, illetve azok részei fenntartásának és biztonságának céljait szolgálja. [3] Crake meghatározása szerint a menedzser az a személy, aki irányítja és ellenőrzi egy meghatározott rendszer működését azzal a céllal, hogy fenntartsa és javítsa annak létező teljesítményét. [4]

Még meg lehetne említeni számos meghatározást, azonban ebből a három definícióból is látható, hogy a menedzsment lényege a vállalat/szervezet irányítása, összehangolása különböző eszközökön keresztül annak érdekében, hogy működését fenntartsa, teljesítményét fokozza. Az látható, hogy már a menedzsment fogalmának körbejárásakor előkerülnek olyan, a vállalat működésére közvetlenül ható meghatározó kulcsszavak, mint a vállalati célok és teljesítmény. A vállalati célok eléréséhez, akárcsak egy ház felépítéséhez, eszközökre van szükség.

A menedzsmenttudomány kialakulásának és tanításának másik kiemelkedő alakja a 19–20. század fordulóján alkotott Henri Fayol (1841–1925). Francia bányamérnökként és bányászati konzern vezérigazgatójaként tevékenykedett, ahol vállalatvezetéssel és a felsővezetés kérdéseivel foglalkozott. A vállalat vezetésének általános kérdéskörét vizsgálta, azok törvényszerűségeit kereste, majd meg is fogalmazta azokat. Munkásságában nagy segítségére volt sikeres vállalatvezetési tapasztalata.

Fayol tanításának három sarkalatos pontja van:

- a vezetés (management) általános módszer;
- a vezetés a szervezet működésének kormányzására vonatkozik;
- a vezetés a rendszerkoncepción nyugszik.

Száz évvel ezelőtt mindez nem volt magától értetődő. [5] Fayol és Taylor mindketten felismerték, hogy a menedzsmentnek kulcsfontosságú szerepe van a vállalat eredményességére nézve, ezért mindketten kiemelt figyelmet fordítottak a területre. A menedzsmentre, mint tanulható és mint általános módszerre tekintettek, amelyet részegységekre bontottak, a hatékonyság növelése érdekében. Fayol és Taylor egyetértettek abban, hogy szükség van funkcionális vezetőkre. [6] A folyamatok és munkások specializációján kívül a vezetőkre is kiterjesztették ezt a gondolatot, amely szinten a mai napig használatos gondolat. Fayol azt is kijelentette, hogy a sikeres vállalatvezetéshez szükség van néhány, bárhol alkalmazható vezetési elvre, amelyeket felsoroltam és kiegészítő magyarázatot fűztem hozzájuk:

- Munkamegosztás: lehetőséget biztosít arra, hogy az egyén alapos szakértelemre tegyen szert, specializálódjon egy adott területre, ezáltal eredményesebben végezheti a munkáját.
- Tekintély-felelősség: ahhoz, hogy a feladatokat elvégezzék, szükséges a menedzsment részéről jogkör birtoklása, amely segítségével utasíthatja a munkásokat. Ezzel együtt felelősség is társul a jogkörök birtoklásához.
- Fegyelem: kétoldalú, az alkalmazottakkal szemben elvárható a feladatok teljesítése, míg csak a jó vezetés képes a szabályok betartatására.
- Egyszemélyi vezetés: minden egyes munkásnak csak egy főnöke legyen, és minden munkás egy személynek jelentsen.
- Az irányítás egysége: az azonos tevékenységet végző dolgozók céljainak is azonosnak kell lenniük.
- A részérdek alárendelése az általános érdeknek: a szervezeti célok fontosabbak az egyéniéknél.
- Díjazás: úgy kell kialakítani, hogy a dolgozó motiváltságát fenntartsa.
- Centralizáció mértéke: a hatáskör megosztása és a döntéshozási formának egyensúlyban kell lennie a vállalat működésével.

- Irányítási lánc: a vállalat hatékony működésének elősegítése érdekében szükséges egy tiszta és átlátható hierarchikus struktúra a vállalatvezetéstől egészen a dolgozóig.
- Rend: anyagi és szociális rendre egyaránt szükség van, a munkakörnyezet legyen tiszta és biztonságos.
- Méltányosság: a jóindulat és a jog egyesítésére van szükség, ahol az alkalmazottakkal kedvesen és egyenlően kell bánni.
- A személyzet állandósága: a megfelelő embert a megfelelő munkára kell megtalálni. Törekedni kell a fluktuáció alacsonyan tartására.
- Kezdeményezés: az alkalmazottak számára legyen lehetőség az ötleteik kifejtésére, amely hozzáadott értéket teremthet a vállalat számára.
- A dolgozók egysége: a vezető felelős a munkahelyi morál kialakításához, ezzel megteremtve a kölcsönös bizalmat és jó légkört, ami hozzájárul a vállalati kultúra fejlődéséhez.

Az látható a felsorolt elvekből, hogy számos olyannal találkozhatunk közöttük, amelyet ma már magától értetődőnek gondolunk. Fayol és Taylor munkássága a mai menedzsment alapjául szolgált, eredményük pedig elévülhetetlenek. Taylor és Fayol elvitathatatlan érdeme, hogy az ő munkásságuktól kezdődően nem lehetett figyelmen kívül hagyni a vezetés tudományos megalapozását. Alapelveik, az általuk kidolgozott és ajánlott módszerek, technikák a mai napig is kimutatható hatással vannak a vállalatok vezetésére. [7] Ezen kívül Fayol meghatározta a vezetés összetevőit is, amelyek a következők:

- tervezés,
- szervezés,
- közvetlen irányítás/utasítás,
- koordinálás,
- ellenőrzés. [8]

Ez összhangban van Taylor megfigyelés, mérés, kísérletezés és következtetés módszerével, míg egyikük operatív, másikuk tudományos megközelítéssel vizsgálta ugyanazokat a problémákat.

A SZIMULÁCIÓK SZEREPE A VÁLLALATI MŰKÖDÉSBEN

A fokozódó verseny, a hatékonyság és profitorientáltság napjaink vállalatainak működését nagyban meghatározzák. Míg a 20. században a hangsúly a tömegtermelésen, a nagy sorozatszámokon és a méretgazdaságosságon volt, addig a napjainkra a fogyasztói igények jelentősen megváltoztak az egyedi személyre szabott termékek és szolgáltatások irányába. A fogyasztó elvárja a szinte tökéletes minőséget, a kedvező árat és az azonnal elérhető készleteket. Éppen ezért az ellátási láncot a lehető legtökéletesebben szükséges a fogyasztói igényeihez idomítani. Azonban a vállalat működésében minden apró változtatásnak különböző hatásai lehetnek, amelyekre azonnal reagálnia kell a vezetőeknek. A vállalatnál, ahol félkész vagy késztermékek áramlása valósul meg, az ellátási lánc megfelelő kialakítása olyan fókuszpont, amely nagyban meghatározza annak működését és eredményességét, hiszen a logisztikai költségek jelentős mértékben befolyásolják a termékek és szolgáltatások fogyasztói árait.

A 21. század információs és IT fejlődése lehetővé teszi új megközelítések alkalmazását ezen a területen is, és olyan szemléletmód kialakítását, amely során nem utólag mérjük fel a változtatások hatásait, hanem előre felkészülünk rájuk. A modellezés a valóság problémáinak egyik megoldási módja, amelyet célszerű használni, amikor nem engedhetjük meg magunknak, hogy valós objektumokkal kísérletezzünk (építeni vagy pusztítani, ha a változtatások túl drágák, veszélyesek vagy lehetetlenek).

A szimulációk az informatika fejlődésével párhuzamosan jöttek létre. Annak kezdetén, a hadászatban, a II. világháború idején a lövedékek röppályáját számították ki. A hardware-ek fejlődésével, a memória bővülésével és a processzorok sebességének gyorsulásával a szimulációk felhasználási lehetőségei is megsokszorozódtak. A számítógépek rendkívül rugalmas és kiterjedt virtuális környezetet tudnak biztosítani a modellezésre, és ezzel a fejlesztésekhez is, amelyben szinte bármit le tudunk modellezni. Természetesen a komputermodellek között tapasztalhatunk eltéréseket komplexitás terén az egyszerű Excel-táblázatoktól a komplex virtuális szimulációs eszközökig, amelyekkel dinamikus rendszerek is feltárhatók. A rohamosan

fejlődő logisztika és az ellátási lánc/hálózat anyagáramlási és információ áramlási folyamatai többé már nem csak az úgynevezett alapfolyamatokról (RST – raktározás, szállítás, tárolás) szólnak, továbbá a klasszikus költség- és időcsökkentési célok az ellátási lánc mentén is folyamatosan átformálódni látszanak. [9]

MÓDSZER

Kutatásom alapját egy ruhaipari vállalat vezetői rétegével elvégzett mélyinterjú szolgálja. A kutatás esettanulmány, mert a kérdőívet egy vállalaton belül alkalmaztam. Az interjúalanyok úgy lettek kiválasztva a vállalaton belül, hogy a vállalat ellátási láncát a leginkább lefedje. Az interjúalanyok a következő pozíciókban végzik a munkájukat: logisztikai vezető, raktárvezető, raktári részlegvezető, beszerző és szállítási vezető. Az interjúk elkészítésében a következő kikötéseket tettem:

- Nincs rossz vagy jó válasz.
- Az interjúztató az, aki kérdez, és az interjúalany válaszol a kérdésekre.
- Az interjúztató visszajelez a válaszokra, viszont nem minősíti azokat.
- Az interjú előre megírt vezérfonál alapján történik, mégis kötetlen stílusban.

Külön feladatom volt az interjúk levezetése során, hogy az interjúalanyokat a téma közelében tartsam, ebben nagy segítségemre volt a vezérfonál. A vizsgált vállalat egy magyarországi alapítású és magyar kézben lévő, ruházati cikkek forgalmazásával foglalkozó cég volt, amely 2004 óta van a piacon. Jelenleg több, mint 300 főt foglalkoztat, és az éves nettó árbevétele meghaladta az 5 Mrd Ft-ot.

Az interjúk a következőképpen alakultak:

Interjúalany (betöltött pozíció szerint)	Interjú helyszíne	Interjú időtartama (perc)	Interjú időpontja
logisztikai vezető	Skype	45	2021.01.26
raktárvezető	személyes találkozás	75	2020.12.28
raktári részlegvezető	személyes találkozás	65	2021.01.29
beszerző	Skype	40	2021.01.31
szállítási vezető	Messenger	40	2021.02.02

1. táblázat: Interjúk levezetésének adatai

Forrás: Saját szerkesztés

A táblázatból látható, hogy az interjúkat személyesen és a virtuális térben egyaránt volt lehetőség megtartani, amelyeknek az időbeli hossza 40–75 percig tartott. Az interjúk időpontja 2020. december és 2021. február között zajlottak. Az interjúalanyoknak feltett fontosabb kérdések:

- Milyen feladatok tartoznak hozzád?
- A tervezés és előkészítés milyen módon határozza meg a munkád?
- Általában mennyi időre előre fixálod le a gyártási folyamatokat?
- Az ellátási lánc többi szereplőjével hogyan osztod meg a várható volumenadatokat?
- Melyek azok a sarokpontok, amelyek mentén kialakítjátok a munkameneteket?
- Teljesül-e az elemzés, tervezés, megvalósítás és ellenőrzés?
- A szimuláció hol és milyen formában tudna becsatlakozni a munkafolyamataidba?
- A szimuláció mit változtatna meg a munkafolyamatokban?

A feltett kérdésekkel minél inkább próbáltam a munkafolyamatokat és a kapcsolódási pontokat felderíteni.

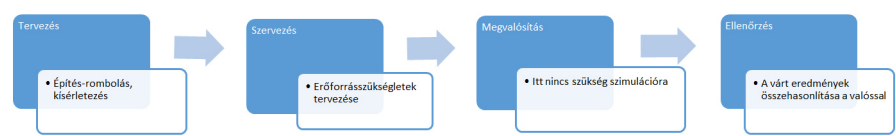
A kérdésekre adott válaszok alapján az interjúalanyok és a vállalati anyagáramlásról készítettem egy összefoglaló táblázatot:

Interjúalany	Tervezési időtáv	Kommunikáció	Szimulációs eszköz alkalmazása
beszerző	1,5 év	logisztikai vezető	nem
logisztikai vezető	3–6 hónap	beszerző, raktárvezető	nem
raktárvezető	1 nap–6 hónap	logisztikai vezető, raktári részlegvezető, szállítási vezető	igen
raktári részlegvezető	1 nap–1 hónap	raktárvezető	igen
szállítási vezető	1 hét	raktárvezető, boltok	igen

2. táblázat: Interjúk összefoglaló táblázata
Forrás: Saját szerkesztés

Az összefoglaló táblázatból az látható, hogy az ellátási lánc mentén haladva a tervezés egyre kisebb időintervallumban gondolkodik előre. A kommunikációról is az mondható el, hogy inkább csak a kapcsolódó lánctagokkal működik, míg szimulációs eszköz alkalmazására inkább a jól körülhatárolható operációs feladatokban van lehetőség.

A folyamatok kialakítását és tervezését tekintve az figyelhető meg, hogy a menedzsment eszközök szinte mindegyikénél alkalmazható a szimulációs eszköz használata.

1. ábra: Szimulációs eszközök beépítése a menedzsmentfunkciókba
Forrás: Saját szerkesztés

KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatási eredmények alapján az látható, hogy a szimulációs eszköz alkalmazása hozzájárulhat a vállalatok működésének eredményességéhez. A folyamatok átbeszélése és az interjúk levezetése közben arra a következtetésre jutottam, hogy a szimulációk betölthetnek döntéstámogató szerepet, ugyanis egy módosítás, vagy új folyamat bevezetése előtt lehetőség nyílik azok kipróbálására és megfigyelésére. Ezekért mint döntéstámogató rendszer használható, és az első hipotézis elfogadásra került.

A menedzsment funkciókra is hatással lehet a szimulációs eszköz alkalmazása, ugyanis egyrészt képes támogatást biztosítani, másrészt folyamatos és szakaszos ellenőrzésre ad lehetőséget. Ezek hatására hosszú távon olyan rutin alakulhat ki, amely már a megszokott menedzsment eszközök használatában változást okoz. Az aktuális folyamatok felülvizsgálatánál és megfigyelésénél is hasonló a helyzet. Amíg jelenleg nem áll rendelkezésre minden esetben és az eredményeket számos tényező befolyásolja, addig a virtuális térben a különböző ágensek viselkedését és hatásait egymásra pontosan meg tudjuk figyelni az esetleges változtatások és annak hatásai mellett. Így a második és harmadik hipotézist is elfogadtam, viszont csak a raktár és a kiszállítás vonatkozásában, ahol kialakult munkamódszerekről és folyamatokról lehet beszélni, nem pedig ad-hoc feladatmegoldásról.

A jelenlegi kutatás és eredmények természetesen nem általánosíthatók az esettanulmány jelleg miatt. A kutatást folytatom, melybe több vállalat bevonását tervezem hasonló módszerrel. A vállalatok különböző tevékenységeket képviselnek majd, így a kapott eredmények nem iparág specifikusak lesznek, és lehetőséget biztosítanak majd az általánosításra.

HIVATKOZÁSOK

- [1] European Parliament: Industry 4.0 Policy Department Economic and Scientific Policy, p 22-23, 2016 [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570007/IPOL_STU\(2016\)570007_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570007/IPOL_STU(2016)570007_EN.pdf) letöltve: 2021. 05. 09.
- [2] RÁTHONYI-ODOR KINGA (2015): Sportökonómia, ISBN 978-963-9822-39-9 <http://sportestudomány.unideb.hu/wp-content/uploads/2015/12/Sport%C3%B6kon%C3%B3mia.pdf> , letöltve: 2021. 05. 09.
- [3] Joschke, H.K. (1969): Verwaltungskonzeption und Informationssystem in der Unternehmung. Bürotechnik + Organisation, Jg. 9.,
- [4] Crake, C.D. (1985): The meaning of management, 2. The practical manager. Work Study, Vol. 34., No. 7., pp. 39–15.
- [5] Fayol, H. (2013): General and Industrial Management, Martino Fine Books, ISBN-10: 1614274592, ISBN-13: 978-1614274599
- [6] Fayol, H. (2013): General and Industrial Management, Martino Fine Books, ISBN-10: 1614274592, ISBN-13: 978-1614274599
- [7] Gulyás, L és Turcsányi, E (2018): A humán erőforrás menedzsment funkciók fejlődése 2. rész: A „bürokrata” szakasz jellemzői, KÖZÉP-EURÓPAI KÖZLEMÉNYEK 11 : 2 pp. 155-159. , 5 p. (2018) <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12495> letöltve: 2021. 05. 09.
- [8] Fayol, H. (2013): General and Industrial Management, Martino Fine Books, ISBN-10: 1614274592, ISBN-13: 978-1614274599
- [9] Gyenge B., Mészáros K., Tari K., (2019); ÜZLETI INTELLIGENCIA (BI) ALKALMAZÁSA A LOGISZTIKÁBAN, Studia Mundi – Economica, Vol. 6. No. 2.(2019) http://studia.mundi.gtk.szie.hu/sites/default/files/upload/studia/2019-vol6-no2/studia_mundi_vol_6_no_2_4.pdf letöltve: 2021. 05. 09.
- [10] Ilya Grygoyev, 2018: Anylogic in three days – A quick course in simulation modelling, <https://www.anylogic.com/resources/books/free-simulation-book-and-modeling-tutorials/> letöltve: 2021. 05. 09.

A Budapesti Gazdasági Egyetem Közép-európai Regionális Kutatócsoportja, a Külkereskedelmi Kar Nemzetközi Kapcsolatok Tanszéke és a Pénzügyi és Számviteli Kar Pénzügyi Tanszéke által 2021 májusában szervezett konferencia előadásaiból készültek a jelen kötet tanulmányai.

A szerzők a Budapesti Gazdasági Egyetem, a Külgazdasági és Külügyminisztérium, valamint a Szent István Egyetem munkatársai.

A Covid-vírus hatással volt, van a mindennapi életünkre, ami a közbeszédben is megjelenik. De nemcsak a közbeszédben, hanem a tudományos vizsgálatok középpontjába is került. Ezt jelzi a kötetben három tanulmány, a további öt pedig gazdaság- és társadalomtudományi szempontból vizsgálja a közép-európai folyamatokat.

